

DENG

SİYASAL VE KÜLTÜREL DERGİ

Evin Turizm İnşaat ve Yayıncılık Ticaret
Limited Şirketi Adına
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Umut AYTAŞ

Sahibi ve
Genel Yayın Yönetmeni
Bayram BOZYEL

Hukuk Danışmanı
Av. Hasan Dağtekin

YAZIŞMA ADRESİ
Kooperatifler Mah. Cami Sok.
(Ofis Sanat Sokağı) Karamanoğlu Apt. No: 1
Daire: 8 21100 Yenişehir/Diyarbakır
Tel/Faks: (0412) 229 02 88

BASKI
Saygın Reklam
Tel: (0412) 224 95 35 / Diyarbakır

ISSN: 1302-7964

İSTANBUL TEMSİLCİSİ
Bahattin TURAN
Tel: 0 545 405 37 41

WEB SİTESİ
www.kovaradeng.com

SOSYAL MEDYA HESAPLARI

E-mail: dengdersisi@gmail.com
Facebook: www.facebook.com/kovaradeng/
Twitter : https://twitter.com/kovaradeng

İçindekiler - Naverok

Merhaba 2

Mesud TEK

Corona sonrası 3-7

Neval Sevda Çelik

Zîne Wêrte 8-10

Mehmet BAYRAK

Diplomasi kaynağı olarak Kürtlere ilişkin tarihler 11-15

A. Mecid DURMUŞ

Hêza gel 16-17

Eser KARAYEL

Next Generation Kurdistanis 18-20

Mazhar KARA

COVID-19 Sonrası dünyadan olası manzaralar 21-27

Vedat KOÇAL

Covid-19 Dünyayı dönüştürürken Türkiye Kürtleri: Tarihsel-
ci bir çözümleme ve öngörü denemesi 28-30

Elî ŞEMDİN

Kurd û yekrêziya mala Kurdî 31-32

Kava BERZENCİ

Deva Partisi ve Babacan: Yeni aktör mü? Yeni faktör mü? 33-39

Ümit TEKTAŞ

Sorunlu cümleler ve basmakalıp sözcükler üzerine 40-47

Haydar CİHANER

Corona virüs ve sonrası 48-51

A. Haydar FIRAT

Korona pandemisi ve kutuplaşan toplum 52-56

Munzur ÇEM

İçerik bakımından Dersim Lawıkları-III 57-72

Merhaba

Em di demeke dijwar da derbas dibin. Vîrusa coronayê hevsengiya jiyana mirovahiyê serûbin kirîye. Şewba coronayê ku li seranserê dinyayê belavbûye, bi milyaran insanan di malên xwe da zindanî kiriye. Çerxa aboriyê sekinîye, dezgehên tendirustiyê têkçûne, welatên herî pêşketî li himberê vê şewbê neçar mane.

Bi gotineke din şewba coronayê hemî qelsî û kêmaniyên mirovahiyê derxistiye ber çavan. Li himberê vê, li seranserê dinyayê rewşa awarte hatiye îlan kirin. Her welat bi imkanatên xwe mihawe le dike ku bi vê şewbê ra serî derkeve.

Wisa xûyaye ku keta derzi-aşîyek kifş bibe, wê ev rewşa hanê bidome. Di vê navberê da hemî welat hewl didin ku rewşê aram û asayî bikin û ji aliyê din ve mijara ku wê rewşa piştê coronayê çawa bibe bi awayeke berfireh tê nîqaşkirin.

Di pêvajoya ku şewba coronayê dinyayê dihejîne, li Rojavayê Kurdistanê xebatên jibo tifaqa Kurdan bi lez ketiye. Hewlên jibo tifaq û yekîtiya kurdan ku bi nabeyncitiya Emerika, Fransa û Başurê Kurdistanê ve rêve diçe ji aliyê hemî Kurdan ve bi baldarî tê şopandin.

Di ve hejmara Dengê da nivîskarên me Mesud Tek, Vedat Koçal, Mazhar Kara, Haydar Cihaner, A. Haydar Firat û A. Mecit Durmuş li ser bandorên virusa coronayê li dinyayê radiwestin û mijara ku wê piştê coronayê rewşa dinyayê çawa bibe analiz dikin.

Nivîskarê me Sevda Çelik di gotara xwe da bûyera Zînê Wêrte şirove dike ku ev demeke di rojeva Kurdan da ye û eynî wextê da pêvajoya yekîtiya Kurdên Suriyê dinirxîne. Herwisa Eli Şemdin ji aliyê din ve rewşa Kurdistana Rojava di nivîsa xwe da eşkere dike.

Di ve hejmara Dengê da hûn ê heman demê da nivîsarên Mehmet Bayrak, Kava Berzenci, Umit Tektaş û Eser Karayel bixînin ku her yek ji wan mijarên cihêreng analiz kirine.

Yek ji dewama rêzenivîsên Munzur Çem a bi navê “Lawikên Dersimê” ji di ve hejmarê da cî digre.

Em hêvî dikin ku dema bixwînin hûn ê bicibînin.

Merheba

Zor zamanlardan geçiyoruz. Coronavirüs insanlığın yaşam dengesini altüst etti. Küresel boyut kazanan corona salgını milyarlarca insanı evlerine tıkadı. Ekonomiler durdu, sağlık sistemleri çöktü, en gelişmiş ülkeler bile bu salgın karşısında çaresiz kaldı.

Başka bir ifadeyle corona salgını insanlığın bütün zaafılarını ortaya çıkardı. Buna karşılık bütün dünyada küresel bir olağanüstü hal ilan edildi. Her ülke kendi sınırlarının arkasına kapanarak bu salgınla baş etmeye çalışıyor.

Görünen o ki etkili bir aşı bulununcaya kadar bu salgının etkileri devam edecek. Bu arada bütün ülkeler salgının yarattığı ilk şoku atlatacak normalleşme sürecine geçerken, diğer tarafta da salgın sonrası dünyanın nasıl bir şekil alacağı konusu yaygın bir şekilde tartışılıyor.

Corona salgını dünyayı kasıp kavururken Kuzeybatı Kürdistan’da Kürt hareketleri arasında ittifak çalışmaları hız kazanmış bulunuyor. ABD, Fransa ve Güney Kürdistan’ın arabuluculuğu ile sürdürülen birlik çalışmaları bütün Kürtler tarafından yakından izleniyor.

Bu sayımızda yazarlarımızdan Mesut Tek, Vedat Koçal, Mazhar Kara, A. Haydar Firat, A. Mecit Durmuş ve Haydar Cihaner ağırlıkla coronavirüs salgınının dünyada yol açtığı etkiler ve corona sonrası dünya ile ilgili analizler içeren yazılar yazdılar.

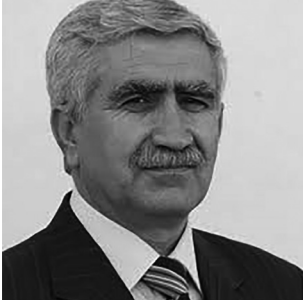
Yazarlarımızdan Sevda Çelik ise Kürt kamuoyunu meşgul eden Zînê Wêrte’de yaşananları ve Suriye Kürt hareketindeki birlik ve ittifak çalışmalarını irdeleyen bir yazı yazdı. Benzer şekilde Eli Şemdin de Suriye’deki Kürt hareketinin farklı boyutlarını değerlendirdi.

Öte yandan yazarlarımızdan Mehmet Bayrak, Kürtler bakımından diplomasi kaynağı niteliğindeki tarihler; Kava Berzenci, Türkiye’de yeni kurulan partiler; Eser Karayel, “Yeni Nesil Kürdistanlılar”; Ümit Tektaş, “Sorunlu Cümleler ve Basmakalıp Sözcükler Üzerine” başlıklarıyla farklı konular içeren makaleler yazdılar.

Bu sayımızda Munzur Çem’in geçen sayılardan devam eden “Dersim Lawıkları” yazı dizisinin devamını bulacaksınız.

Okuyunca beğeneceğinizi umuyoruz.

Corona sonrası...

Mesud Tek

Mesud Tek

Kovara DENG

Corona salgınına yol açan nedenler, sonrasında dünyanın nasıl olacağı konusu, medyanın gündeminden düşmüyor.

İktidarlar, salgının nedenlerini, niçin yıkıcı sonuçlarını azaltamadıkları konusunu es geçmeyi tercih ediyorlar ve daha ziyade Corona sonrasında kendilerini nasıl koruyacaklarına odaklanmış durumdalar.

Bilim insanları bir yana. (Zaten onlar genellikle söyledikleriyle kalıyorlar, söyledikleri, önerileri siyasal iktidarlar nezdinde pek de kabul görmüyor. İktidarlar ise bilim insanlarının söylediklerinden çıkarlarına göre olanları alıyorlar). Salgının nedenleri, yıkıcı etkileri konusunda konuşan siyasal iktidarlar, bu durumun nedeni kendileri değilmişler gibi davranıyorlar.

Dini iktidarlar kader ve tevekkül temelinde olaya yaklaşıırken, Trump gibileri ise Çin'i suçluyorlar.

Türkiye'de ise Corona salgınına yarasa ve benzeri hayvanların etini yemenin yol açtığını; "virüsün Allah'ın gazabı olarak, sayıları giderek artan zina, fuhuş yuvalarının kapatılması ve eşcinselleri cezalandırmak amacıyla gönderildiği" söyleminin; ülkenin

gelişmesinin önünü tıkamak isteyen dış güçlerin, özellikle de İsrail ve Yahudi lobisinin işi olduğu savının bir hayli alıcısı var!

"Yeni Dünya" düzeninde, yani dünya küreselleşirken beraberinde evrensel hale getirdiği salgının, insanı değil de "kar daha fazla kar" etmeyi temel amaç olarak alan ekonomik ve sosyal sistemin doğal bir sonucu olduğunu söyleyenler dokuz köyden kovuluyorlar. Tarım ve hayvancılığın kar amaçlı değil de insanların ihtiyaçlarına göre planlanmasını savunan bilim insanları aforoz ediliyor.

Bir avuç tekercinin çıkarı için hayvanların doğal yaşam alanlarının tarıma açılması, ormanların yağmalanması, sahillerin beton yığını haline getirilmesi ve "terörle mücadele" adı altında ormanların yakılması, pınarların, bağ ve bahçelerin tahrip edilmesi de salgının nedenleri arasındadır diyenleri, "terörist, bölücü özel mülkiyet düşmanı" diye yaftalamak artık adetten oldu.

Corona virüsünün faydaları

Hep iyi veya hep kötü olunmaz. İyi kötüyü de içinde barındırdığı gibi, kötü de iyi şeylere vesile olabilir. "Her şerde bir hayır vardır".

Tüm yıkıcı etkilerine, çoğunluğunu emek-

çiler ve yoksulların oluşturduğu yüzbinlerce insanın ölümüne yol açmasına ve ekonomileri felç etmesine karşın Corona virüsünün bazı olumlu sonuçlara yol açtığını da kabul etmek gerekiyor.

Bunların başında küreselleşme süreci sonucu dünyanın büyük bir köy haline geldiği, insanlığın uzaya turistik geziler düzenleme aşamasına ulaştığı bir dönemde, Corona virüsünün kapitalist sistemin defolu yerlerini gün ışığına çıkarması geliyor.

Virüs insanlık âleminin zayıf noktalarını açığa çıkartıp yüzüne vurdu. Verili “yeni dünya” düzeninin Mao’nun değişimiyle “kağıttan kaplan” olduğunu ortaya koydu.

Dev ekonomilere, devasa askeri güçlere sahip olan ülkelerin, gözle görülmeyecek kadar küçük olan virüs karşısında nasıl şaşkına döndüklerine şahit olduk. İnsanı değil de kârı amaçlayan sağlık sistemlerinin yerle bir olduğunu gördük ve bir kez daha açığa çıktı ki her şey özelleştirilebilir ama insan sağlığı asla...

Corona insanlığa uzun bir dönemdir unuttuğu bazı değerleri de hatırlattı, bu değerlerin yaşamımızda ne kadar gerekli olduğunu, onlarsız yaşamın tatsız, tuzsuz ve renksiz olduğunu, yaşamın sadece “tüketim, daha fazla tüketim”den, “zevkusefadan” ibaret olmadığını gösterdi. Fedakârlık, dayanışma, paylaşım, katılımcılık, imece gibi toplumsal ve ahlaki değerler daha sık telaffuz edilir oldular.

Son dönemlerde unutilan sosyal devleti, koruyucu toplum sağlığını, bilimsel bilginin ve emeğin önemini de Corona ile birlikte yeniden hatırladık.

Özcesi, insanı değil daha fazla kârı önceleyen, doğayı, ahlaki ve toplumsal alışkanlıklar ve değerler de dâhil her şeyi metalaştıran, hayvanlara doğal yaşam alanlarını cehenneme çeviren, bencil çıkarları için doğayı, havayı ve uzayı kirleten “Yeni Dünya” düzeninin sonuçlarından biri olan Corona salgını, ancak bilimsel bilgi temel alınarak yenilgiye uğratılır. Virüsün yol açtığı ekonomik ve toplumsal so-

Tüm yıkıcı etkilerine, çoğunluğunu emekçiler ve yoksulların oluşturduğu yüzbinlerce insanın ölümüne yol açmasına ve ekonomileri felç etmesine karşın Corona virüsünün bazı olumlu sonuçlara yol açtığını da kabul etmek gerekiyor.

runlar ise ancak emeği ve dayanışmayı temel alan politikalarla giderilebilir.

Hangi normal

Salgın sürecinde en çok kullanılan terimlerden biri normalleşme oldu. Ne zaman normale dönecek sorusu ise sorular listesinin başında yer alıyor. “Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak” söyleminin reytingi de bir hayli yüksek.

Elbette insanlık bir gün bu salgını yenecek ve bu anlamda da yaşam “normale” dönecek. Ve hiç kuşku yok ki önümüzdeki dönem hiçbir şey eskisi gibi olmayacak.

Kimlerin eski normale dönmeyi istediği, kimlerin ise istemediği konusu bir yana (ki, toplumun çok önemli bir kesiminin, bunca yaşananlardan sonra eskiye dönmeyi isteyeceğini zannetmiyorum).

Gelecekteki normal nasıl bir normal olacak?

Artık eskisi gibi olmayacak şeyler iyi mi olacak, yoksa kötü mü?

Kürdler arasında anlatılan bir hikâye var. Hani adam oğluna “nasılsın” diye sormuş, çocuk “normal” deyince adam “normal sen iyi misin, kötü mü?” demiş,

Gelecekte nasıl bir normal bizi bekliyor olacak?

Ayrıca bir soru daha var. Dört gözle geri dönüşünü beklediğimiz salgın öncesi durum ne kadar iyi idi? Veya kimler için iyi, kimler için kötü idi? Örneğin salgın sonrasında Kürdistan’daki askeri operasyonlar ve

Başta Türkiye olmak üzere birçok ülkede, siyasal iktidarlar salgını hâkimiyetlerini güçlendirmek için kullanıyorlar. Demokratik hak ve özgürlükleri sınırılıyorlar. Salgını, muhalif sesleri susturmak, otoritelerini artırmak, baskıcı ve yayılmacı politikalarını hayata geçirmek için gerekçe yapıyorlar.

Güney'e yönelik hava saldırıları ve işgal harekâtı duracak mı? vb...

Hiç kuşkusuz uzun vadede hem dünyada, hem bölgede insanlığı iyi şeyler bekliyor, ileriye doğru olumlu gelişmeler olacak.

İnsanlık, sadece Corona virüsünün değil, aynı zamanda tüm salgın hastalıkların, her türlü baskının ve toplumsal adaletsizliklerin nedeni olan, dünyadaki her şeyi kâr objesi haline getiren “Yeni Dünya” düzeninin, eski sistemi koruma noktasındaki direnişini yenecek. Toplumsal adaletin sağlandığı, her türlü baskı ve zulmün olmadığı, içindeki canlılarla birlikte tabiatın korunduğu, doğal yaşamın muhafaza edildiği bir dünya düzeni kuracak. Elbette bu kendiliğinden olmayacak. Bunun için mücadele edilecek.

Salgın bize küreselleşmenin olumsuzluklarına karşı mücadelenin de küresel olacağı, olması gerektiğini hatırlattı.

Uzun vadede böyle olacak, ama ben kısa vadede iyimser değilim.

Başta Türkiye olmak üzere birçok ülkede, siyasal iktidarlar salgını hâkimiyetlerini güçlendirmek için kullanıyorlar. Demokratik hak ve özgürlükleri sınırılıyorlar. Salgını, muhalif sesleri susturmak, otoritelerini artırmak, baskıcı ve yayılmacı politikalarını hayata geçirmek için gerekçe yapıyorlar.

Faktörler ve aktörler

Başkanlık sistemi gelirse uçacak denilen Türkiye ekonomisi Corona öncesi ciddi bir krizi ile yüz yüze idi. Yoksulluk, işsizlik

ve gelir adaletsizliğinin yanı sıra Kürd sorununun şiddet yolu ile çözümünde ısrarının, Suriye’de ve Libya’daki yayılmacı politikanın faturasını vergileri artırmak vb. yollarla emekçilere ödetilmesi halkın belini bükmüş-tü. Salgını önlemek amacıyla alınan önlemler de ekonomik krizi daha da derinleştirdi.

Salgın nedeniyle değişik bahane ve adlar altında işten çıkarmalar, bakkal, berber, kahvehane vb. işyerlerinin kapatılması nedeniyle işsizler ordusu çığ gibi büyüyor. İş arayanların oluşturduğu kuyruk uzadıkça uzuyor, evine ekmek götüremeyenlerin sayısı günden güne artıyor.

Hükümetin salgın sürecinde açıkladığı yardım paketi ise esnaflardan, işsizler, yardıma muhtaç yoksullardan ziyade “istihdamı koruma” adı altında sermaye kesimi koruyor.

Erdoğan’ın sık sık “eyy” diye seslendiği, “bizi çekemiyorlar, kıskanıyorlar” diye suçladığı ülkeler, vatandaşlarına yardım göndermek için onlardan IBAN numaraları isterken, TC devleti IBAN numarası vererek vatandaşlarından yardım talep ediyor!

“Türk tipi başkanlık sistemi” Corona günlerinde de tek adam yönetiminden tek adam diktatörlüğüne doğru hızlı adımlarla ilerliyor.

Her türlü muhalif ses “FETÖ, bölücülük, terör vb.” gerekçelerle susturuluyor, siyasi partilerin, sivil toplum kuruluşlarının etkinlikleri engelleniyor, emekçilerin hak arama mücadeleleri yasaklanıyor; polisin sert müdahalesiyle karşılaşıyor.

İktidar, kontrolünde olmayan ve anti demokratik uygulamalara karşı sessiz kalan STK ve meslek odalarını kontrol etmek için yapılarını değiştirmek istiyor.

Kontrol altına alınamayan basın ve basın emekçileri üzerinde amansız bir baskı uygulanıyor, gazeteciler tutuklanıyor, televizyonlar, gazeteler ve öteki basın kuruluşları yasaklanıyor. Salgın günlerinde de sözkonusu baskı ve saldırılar durmuş değil, aksine artarak devam ediyor.

Birkaç yıl öncesine kadar yerel yönetimler konusunda yaptıkları reformlarla övünen AKP iktidarı, büyük belediyeleri kaybettikten sonra fabrika ayarlarına döndü. Muhafiz partilerin kazandığı belediyeleri çalıştırmakla, onları “topal ördek” haline getirmekle tehdit etti. Tehditlerini salgın günlerinde muhalif belediyelerin bağış kampanyalarını bloke etmeye, yardım dağıtmalarını engellemeye kadar vardırı.

“Türk tipi başkanlık sistemi” belediyelerin, yapıları gereği yapmak zorunda oldukları söz konusu çalışmaları “devlet içinde devlet olmakla” nitelendiriyor, yardım yapmanın sadece merkezi iktidarın tekelinde olduğunu ifade eden uygulamalara imza atıyor. Bir başka ifade ile yardımı devletleştiriyor.

Devleti değiştirmek iddiasıyla iktidara gelen AKP, inkâr, asimilasyon ve imha üzerine oluşturulan devletin tekçi anlayışının sadık bir uygulayıcısı haline gelmiş bulunuyor. Öncelerini “bu ülkeye komünizm lazım olursa onu da biz getiririz” diyen Kemalistleri taklit ediyor, “eğer gerekli ise yardımı da biz yaparız” diyor.

Salgın Kürdistan’da durumu değiştirmede. Kürdistan’ın militarize edilmesi ve askeri operasyonlar hız kesmeden sürüyor. TC, PKK üsleri bahanesiyle Güney Kürdistan’da yönelik hava saldırılarına ve işgal harekâtlarına, Kürdistan Bölge Hükümeti’nin egemenlik haklarını ayaklar altına almaya devam ediyor.

“Kürd anasını görmesin” diye Batı Kürdistan’daki işgalini sürdürüyor. Bölgeyi Kürdlerden arındırmak istiyor, bölgenin demografik yapısını değiştirmek için çaba harcıyor. TC’nin örgütlediği radikal dinci işbirlikçileri, tüm dünyanın gözü önünde başta Afrin olmak üzere diğer yerleşim birimlerinde, sivil Kürdeler saldırıyor, adam kaçırıyorlar, halkın malını mülkünü talan ediyorlar.

Salgın döneminde de iktidar Kürdistan’da faaliyet yürüten partilerin çalışmalarına engeller çıkartılıyor, etkinlikleri ya-

Salgın Kürdistan’da durumu değiştirmede. Kürdistan’ın militarize edilmesi ve askeri operasyonlar hız kesmeden sürüyor. TC, PKK üsleri bahanesiyle Güney Kürdistan’da yönelik hava saldırılarına ve işgal harekâtlarına, Kürdistan Bölge Hükümeti’nin egemenlik haklarını ayaklar altına almaya devam ediyor.

saklanıyor. Siyasi parti yöneticileri ve üyelerini sudan bahanelerle gözaltına alıyor.

HDP belediyelerine kayyum atamaları hızını kaybetmeden devam ediyor.

Halkta, siyasi iktidarın ekonomik ve sosyal politikalarına, anti demokratik uygulamalarına, şiddet yanlısı politikalarına karşı tepki geliyor, öfke giderek büyüyor.

Düne kadar şu ve bu nedenle siyasi iktidara destek sunan, onun yanında olan kesimler de giderek hükümete karşı pozisyon alıyorlar. Bir başka ifade ile muhalefet renkleniyor, tabanı genişliyor.

Türkiye’de köklü ekonomik, sosyal ve siyasal değişimi zorunlu kılan faktörler birikiyor. Değişimin aktörü olacak toplumsal kesimler giderek artıyor.

“Peki ya sonrasını düşünmek”

Sokrates Devlet ve Demokrasi adlı yapıtında “en büyük diktatörler halkın arasından, onları temsilen ve desteği ile başa gelerek vaatlerini gerçekleştiremeyenlerdir. Çünkü onlar halkın öfkesini çok iyi tanır. O öfkenin kendisinden öncekini nasıl devirdiğini bilirler ve aynı akıbetin kendilerini beklediğini bilirler. Onlar korunabilmek için her yola başvururlar (...)” der.

Kanımca Sokrates asırlar öncesinden bugünkü Erdoğan iktidarını tarif ediyor. CB Erdoğan da iktidarını kaybetmemek adına, dün uğruna her türlü saldırıyı göze alarak savunduğu değerlere bugün savaş açmış durumda.

Yapılacak işler belli. Tek adam diktatörlüğüne karşı Kürd halkının özgürlüğünü, barış ve demokrasiyi savunmak, bu amaçla Kürd yurtsever hareketiyle demokrasi, değişim ve barışsever güçlerinin iş ve güç birliğini oluşturarak demokratik mücadeleyi yükseltmek...

İktidarın korumak adına dün kanlı bıçaklı olduklarıyla, kendisine hakaret edenlere kol kola giderek emekçilere, demokrasi güçlerine, özgürlük ve barış isteyen kesimlere saldırıyor, onları hedef gösteriyor.

Erdoğan iktidarını sürdürmek amacıyla, muhalefetin ve kendisine biat etmeyen kesimlerin sesini kesmek amacıyla idari ve yasal değişiklikler yapıyor. Ortadan kaldıramadığı sivil toplum kuruluşlarını hâkimiyetine almak için hazırlıklar yapıyor.

CB Erdoğan ve ekibinin bu politikasından cesaret alan bir gurup taraftarı ise, iktidarın kayıtsızlığından cesaret alarak sosyal medya ve televizyon kanallarında Reis'in hedef gösterdiklerine saldırıyorlar, ölüm listeleri yayınlıyorlar, 15 Temmuz'da yarım bıraktıkları işi tamamlamak için fırsat kolladıklarını söylüyorlar. CB Erdoğan'a "gözün üstünde kaşın var" diyenler hakkında jet hızıyla soruşturma açan, hukukun gereklerinden ziyade Erdoğan'ın talepleri doğrultusunda hareket eden Türk yargısı ise sadece seyrediyor.

Buna bir de 15 Temmuz darbe sürecinde kaybolan yüz binlerce hafif ve ağır silahlar ile Türkiye içinde dışında oluşturulan paramiliter güçler eklenince, Corona sonrası yakın dönemde bizi nelerin beklediği az çok ortaya çıkar.

Bu durum karşısında yapılacaklara gelince...

Amerika'yı yeniden keşfetmek gerekmiyor. Yapılacak işler belli. Tek adam diktatörlüğüne karşı Kürd halkının özgürlüğünü, barış ve demokrasiyi savunmak, bu amaçla Kürd yurtsever hareketiyle demokrasi, değişim ve barışsever güçlerinin iş ve güç birliğini oluşturarak demokratik mücadeleyi yükseltmek...

Kuşkusuz Kürd yurtsever hareketi, bölgedeki değişim ve demokrasi mücadelesinin önemli bir bileşenidir. Ama Kürd yurtsever hareketiyle demokrasi ve değişim güçleri arasındaki ilişkilerin hiçbir zaman içeriğine uygun biçimde gelişmediği de tarihi bir gerçekliktir. Demokrasi mücadelesinin yükünü önemli ölçüde yüklenen ve bu uğurda büyük bedeller ödeyen Kürd yurtsever hareketinin beklentileri ne yazık ki karşılanmadı. Bu durum, Kürd siyasi hareketine "tamam bu iktidar gitsin ama ya sonrası ne olacak, gelen gideni aratmayacak mı?" gibi haklı bir soruyu sorduruyor.

Önümüzdeki süreçte bu soruyla karşılaşmayabilir, "kötü" ile "daha kötü" arasında daha kötüyü seçmek zorunda kalmayabiliriz.

Bunun için yapmamız gereken ilk şey, Kürdlerin temel talepleri temelinde tüm Kürd yurtseverlerin katılımıyla ortak bir strateji oluşturmak ve bu ortak stratejiye uygun işbirliğini örmektir.

Böylelikle sadece Türkiye'deki değişim ve demokrasi mücadelesinin güçlü bir tarafı olmakla kalmaz, ulusal taleplerimizin karşılanmasını güvence altına alırız.

Bu aynı zamanda tüm parçalardan yurtsever partilerin katılımıyla ulusal kongrenin oluşturulmasına hizmet edecektir.

Zînê Wêrte

Neval Sevda Çelik

Neval Sevda Çelik

Kovara DENG

Korona zamanındayız, bu konuda kısaca bir şeyler not düşmeden konuya girmek doğru olmaz. İnsanlığı altüst edip doğaya az da olsa nefes aldırın bu virüsün doğal ya da üretilmiş olup olmadığı hep tartışma konusu olacak. Cevap ne olursa olsun; insanın doğayla uyumsuzluğunun bir sonucu... Bu uyumsuzluğun ortadan kalkması için insan tabiatında büyük değişimlere ihtiyaç var. Görünen o ki; korona gibi her hayatî tehlike insanı doğal ya da doğal olmayan yollarla uyuma evriltecek. Evrilme yolları ise yeni iktidar biçimlerini belirleyecek. İnsanın kendisi tercihlerle bunu belirleme şansına sahipti. Ancak ne yazık ki -yine insan tabiatının bir sonucu olarak- geç kalındı. Yaşadığımız zamana hâkim olamıyoruz. Bunun sebebi de büyük oranda, an ve anın gerekliliklerini karşılamının yaşamın temel koşulu olduğuna inanmamız ya da inandırılmamız. Her yeniliğin potansiyel değişim karşılığı olması gerekir. Örneğin 'küreselleşen dünya' olgusu yaşamın her alanını tanımlamaya başladığında -ki bu özellikle iletişim ve bilişimin sınırlarının kalkmasıyla olgu halini aldı- ne değişti? Daha doğrusu insan bilinci neyin değişmesine karar verdi? Bilinç hiçbir konuda karar vermedi. İnsan, gelişmelerin peşine takıldı. Gelişim kaynaklarını ellerinde bulunduranlar, insanı

tüketime yönlendirdi. Ve insan tükettiği tükendi. Oysa o zamanın değişim ihtiyaçları vardı. Küreselleşme küresel kurumlaşma ihtiyacı duyar mesela. Ancak iktidar anlayışına yön verecek alt yapı olmadığından bu da yaşanmadı. İçinde bulunduğumuz koşulların baş aktörü Dünya Sağlık Örgütü olmasına rağmen yaşadığı sefalet bu gerçeği çok açık ortaya koyuyor. Yarın iklim sorunları patlak verecek, su sıkıntısı, kıtlık vs... Birleşmiş Milletler bu konularda çözüm üretmek durumunda. Ancak aynı sefalet içinde olduğu gün gibi ortada. Çünkü yeni koşulların ihtiyacına göre pozisyon alamadılar. Sistem buna imkân sunmadı. Hal bu iken, korona gibi 'hayatî bir tehlike' karşısında dünyanın tüm sınırları kapandı. İnsan hariç her şey dolaşıyor. Su, hava, para, elektrik, bilgi, neredeyse aklımıza gelebilecek her şey. Acil çözüm olarak aranan tek şey aşı ve insanları hastalıklardan koruyacak teknolojik yenilikler. İkisi de aynı zamanda yeni tüketim malı anlamına da geliyor. Yani çok bir şey değişmedi. İnsanlık, ne kadar öfke duyarsa duysun bilincin sahibi olmadıkça ve yaşama içgüdüsünün esiri oldukça gelişmelerin arkasından sürüklenmeye devam edecek. Oysa son açıklanan bilgilere göre; ölümlerin temel kaynağı virüs değil, insan bedeninin kendisini virüsten korumak için geliştirdiği

savunma mekanizması... Vücut virüsten korunmaya çalışırken gereğinden fazla ve kontrolsüz savunma geliştiriyor. Tıpkı tehlike karşısında bilinçle program geliştirmek yerine yaşama içgüdüleriyle harekete geçtiğimiz gibi. İnsanlığın genetik kodlarının aktarımında yaşama içgüdüünün yerine bilincin baskın olması gerekiyor. Bu bir yerden başlamalı. Bizim için geç olsa da gelecek kuşaklar için artık başlamalı...

Somut yaşanlara dönersek; dünya korona virüsle mücadele etmek zorunda... Virüs birçok gerçeği açığa çıkardı; devletin insan için olmadığı, insan hayatı ve gelişimine dair sanayinin savaş sanayisinin çok gerisinde kaldığı, ekonomi ve insan ayrı kefelere konduğunda ekonomik kaygının insandan çok daha ağır bastığı gibi... 'Süper güç' diye tanımladığımız ülkeler bu konuda açık ara sınıfta kaldı. AB'nin birlik olma vasfı sorgulanır hale geldi. Birçok iktidar güven kaybı yaşadı. Hayat normal akışına döndüğünde bunların karşılığı olacaktır. Her şey altüst olacak diye bir şey yok; AB toparlanabilir. Sağlık sistemi ağırlık kazanabilir, her ülke kendi içinde sağlık ve eğitim alanlarında farklı tedbirler alabilir.

Kürdistan Federasyonu'nun süreci karışılma biçimi ise değerlendirmeye değerdir. Açıkçası salgın başlangıcında, Kürdistan'ın alt yapısı ve olanakları göz önünde bulundurulduğunda çok da umutlu olamıyordu insan. Halkın yaşam koşulları ve alışkanlıklarından dolayı salgının yayılma hızı çok yüksek olabilirdi. Sağlık sektörünün böyle bir gerçeği karşılama düzeyi yoktu ve bir faciaya dönüşme ihtimali yüksekti. Böyle olmadı... Muhakkak ki bu ihtimalin farkındalığını da içinde barındıran koruma içgüdüleriyle harekete geçildi. En önemlisi de halkın sağlığı ve güvenliği ekonomik kırılganlığa rağmen her

Zîne Wêrte, PKK için varlık sorununun bir parçasıdır. Kürdistan Hükümeti için ise kangren haline gelmiş ağır bir yük ile iç savaşa yol vermeden aşmak zorunda olduğu yeni bir sorundur. Muhataplar açısından bu söylenebilecekken, arka planda kesin olarak ABD – İran çatışmasının rolü büyüktür.

şeyin üstünde tutuldu. Erken tedbirler alındı; peşmêrge, polis ve sağlık çalışanları organize oldu. Vakalar takip yöntemiyle sınırlandırılarak yayılmanın önüne geçildi. Bana göre hakikaten örnek bir çalışmaydı. Bu durum hükümete güveni arttırdı. Uluslararası takdir de topladı. Gündem böyle iken, Zîne Wêrte olayı patlak verdi.

Zîne Wêrte; Kürdistan'ın dört parçasında yaşanan gelişmelerin patladığı nokta oldu. Halâ da çözüme kavuşmadı. Bu sorunun çözümünün sorunun yaşandığı noktada sağlanmayacağı da açık.

Zîne Wêrte, PKK için varlık sorununun bir parçasıdır. Kürdistan Hükümeti için ise kangren haline gelmiş ağır bir yük ile iç savaşa yol vermeden aşmak zorunda olduğu yeni bir sorundur. Muhataplar açısından bu söylenebilecekken, arka planda kesin olarak ABD – İran çatışmasının rolü büyüktür.

ABD – İran arasında savaşın Suriye ve Irak zemininde yürütüldüğü biliniyor. ABD İran'ı Suriye'de etkisizleştirmeye çalışırken, İran ABD'yi Irak'ta etkisizleştirmeye çalışıyor. Her ikisinin de bu konuda sonuç aldığını söylemek mümkün. Özellikle Kasım Süleymani'nin ölümü ardından İran'ın eskisi gibi etkili siyaset yürütemediği, Haşdi Şabi'nin aynı pozisyonda devam edemeyeceği gün gibi ortadaydı. İran, Suriye'de eski etkinliğini korumuyor. Diğer taraftan, ABD de Irak'lı şiiilerin baskısı sonucu Irak'taki pozisyonunu koruyamadı. ABD, güçlerini Kürdistan Federe Bölgesine kaydırmak zorunda kaldı. Bir süredir üs amaçlı hazırlanan Harir'de savunma sistemi konuşlandırdı. Sistemin esas hedefinin İran ve İran'a bağlı güçler olduğunu söylemeye bile gerek yok. Bu üssün güvenliğinin sağlanması ABD için önemlidir. İran, İran'ın ilişkili olduğu tüm örgütlerin üsse hakim noktalardan temizlenmesi gerektiği açıktır. Zîne Wêrte'deki PKK varlığı da İran'la

ilişkilerinden dolayı tehlike arz eder. Kaldı ki PKK'nin kendisi ABD için bir terör örgütüdür. Kürdistan Hükümeti'nden bu konuda tedbir geliştirmesini talep etmesi ikili ilişkiler açısından normaldir. Çünkü bu talep diplomatik, askeri işbirliği kurallarına uygundur.

Burada esas sorun; PKK'nin Kürdistan Hükümeti'ne gerçekçi yaklaşmaması, meşru görmemesidir. Kürdistan Hükümetinin egemenlik sahasını, kendisi için doğal 'mücadele' sahası olarak tanımlaması ve dayatmasıdır. Neredeyse tüm dünyada terörist olarak kabul edilirken, uluslararası resmiyeti olan bir hükümeti ultimatoma ve tehditle yönlendirmeye çalışmasıdır. Tüm bunlar suçtur. Buna rağmen Kürdistan Hükümeti olayın Kürtler arası çatışmaya dönüşmemesi için alttan alarak çözmeye uğraşiyor. Fakat bu durum nereye kadar bu şekilde devam eder bilinmez. YNK'nin çözümsüzlükteki rolünü de göz ardı edemeyiz. Parti içindeki bir kanadın çıkarlarını Kürdistan'ın çıkarları önüne koyarak KDP'yle yürüttüğü iktidar mücadelesinde İran'a dayanması, YNK'yi karşılaşılan birçok sorunda PKK'yle aynı cepheye taşıyor. Zinê Wêrte'de Hükümetin gönderdiği askeri güç karma pêşmerge birliği olmasına rağmen, Pêşmerge Bakanlığının ordunun birleşmesi kararı olmasına rağmen, YNK de askeri sevkıyatı alan müdahalesi olarak değerlendirdi. Yaşadığımız sorunlar ve genel gelişmeler göz önüne alındığında oldukça can sıkıcı, aynı zamanda bariz provokatif durumlardır. Genel gelişmeler göz önüne alındığında bu parti ve kliklerin beslendikleri kaynakların giderek eridiği ortadadır. İran'a yakınlığıyla bilinen Irak Fetih Koalisyonu lideri Hadi Amiri bile mayıs ayı içinde Amerika'ya Irak'a yardım çağrısı yaptı. Bunun Suriye başta olmak üzere, Ortadoğu'da değişen dengelerle alakası var.

Suriye'de savaş başladığından bu yana; bu savaşın en önemli sonuçlarından birinin ABD ve Rusya'nın uzlaşısı olacağına inandım. Bu nihai ve mutlak bir uzlaşma olmayacak elbette. Fakat savaşın sonlanması için esas çözüm anahtarı buydu. Uzlaşının sağlandığına dö-

nük ciddi ibareler var. Bir yandan soğuk savaşın fiili olarak bitirilmesi ihtiyacı – hiçbir güç için bu gerekli değil-, Rusya'nın dünyaya açılmak için imaj oluşturma ihtiyacı, ABD'nin Ortadoğu'da pozisyon kaybetmeme zorunluluğundan doğan ihtiyaç... En önemlisi de savaşın uzamasının artık hiçbir güç için bir getirisinin olmaması... Bu uzlaşıda ABD'den çok Rusya siyasetinde değişiklikler gündeme gelir. NATO'nun tehdit algısından kurtulması, ekonomik kanalların açılması ve rahatlamayı beraberinde getirir. Bunun için ve bunun bir sonucu olarak, soğuk savaş döneminin ittifaklarını üzerinden atması, en azından bağlayıcılıklarını hafifletmesi gerekir. İran, yaşadığı durum itibarıyla ağır bir yüküdür. Beşar Esad satükoya güvenerek dayatmada bulunduğu sürece yüküdür. Bu konularda Rusya'nın tutum değiştireceği açıktır. Türkiye, Rusya'yı uzlaşmaya taşıyan bir payanda ilişkisi idi. Halâ değerlendirilebilir. Fakat bu kadardır.

Güneybatı Kürdistan'da Kürt örgütlerini bir araya getirme çabası da bu uzlaşının bir sonucudur. Daha önce Güney Kürdistan'da olduğu gibi, geçerli olabilecek bir Kürt birlikteliğinin oluşması gerekiyor. İran'ın, Türkiye'nin, PKK'nin, Suriye'nin karşı çabalarıyla birliğin oluşması zamana yayılır. Ancak asgari birliğin sağlanması zorunluluğu kendisini PYD'ye dayatıyor. Zaruri bir adımdır. Bu sağlanırsa, PKK de dahil olmak üzere Kürt örgütlerinin yapısında, ilişkilerinde, pozisyonunda önemli değişiklikler yaşanmak zorunda kalabilir. PKK'nin Kürdistan Federasyonu karşısındaki duruşunu 'sınıf mücadelesi' olarak nitelendiren ideolojik yaklaşım için bu durum varlık – yokluk meselesidir. Ve Zinê Wêrte'de yapılan keskin açıklamaların altında yatan diğer bir gerçek de bu kaygıdır.

Kürdistan Hükümetinin bu duruma aşırı tepki vermeyerek sürece yayması doğru bir tutumdur. Zamanın ve gerçeklerin dışına düşenler, eriyip yok olurlar. PKK'nin ne dünyayla ne zamanla ne de Kürtlerin yaşadıklarıyla gerçekçi bağı kalmamıştır. Evet vardır, varlığı hesaba katılmalıdır ancak bu varlık üzerinden hiçbir siyaset kurulmamalıdır.

Diplomasi kaynağı olarak Kürtlere ilişkin tarihler

Mehmet BAYRAK

Giriş

Görsel iletişim dili olarak onbinlerce yıla tarihlenen kaya ve mağara resimleri biryana bırakılırsa, Milattan önceki yıllarda Anadolu **Herodot** ve **Xenofon**'la (MÖ. 421- 350) başlayıp Amasyalı **Strabon**'la devam eden önemli eserlerin hemen tümünde Kürtler'e ve komşu halklarla ilişkilerine rastlayabilirsiniz. Özellikle, Yunanlı paralı askerlerle birlikte Büyük İskender'in Doğu seferine doğrudan katılan **Xenofon**'un "**Onbinlerin Dönüşü**" adıyla Türkçe'ye de çevrilen "**Anabasis**" adlı ünlü tarihinde, başta Botan bölgesi olmak üzere Kürtler'in ve Ermeniler'in yaşadıkları bölgelere ilişkin "savaş güncesi" niteliğinde önemli bilgiler verilir ve Kürtler "**Karduklar**", ülkeleri de "**Kardavaya**" olarak anılır.

Bu Anadolu eksenli tarihlere İslamiyet'ten sonra Mezopotamya- İran eksenli klasik dönem Arap- Fars kaynakları eklenir. Bunların, hemen tamamı aynı zamanda Kürtler'den de sözaçan en önemlilerinden bazıları şunlardır: **Medaini** (Öl. 839), **Yakûbî** (Öl. 875), **Belazûrî** (Öl. 892), **Dineverî** (Öl. 895), **Yakut Hamevi** (Öl. 897), **İbn Fakih** (Öl. 902), **Taberî** (Öl. 903) **Mesudî** (Öl. 957), **İbn Hurdadbeh** (Öl. 913), **İstaxrî** (Öl. 951), **İbn Havkal** (Öl. 977), **Makdisî** (Öl. 985), **Firdev-**

sî (Öl. 1030), **İbn Esir** (Öl. 1233), **El- Xazrecî** (13. yy), **İbn Halikan** (Öl. 1282), **İbn Kesir** (Öl. 1352), **İbn Haldun** (Öl. 1406)...

Batılı tarihler ile burada anılan ve anılmayan çeşitli Doğulu tarihler, özellikle iki kültür arasında bir köprü görevi gören Süryani mütercimler yoluyla diğer dillere de çevri-liyordu. Eserleri çevrilen tarihçi ve filozof-lar arasında, Samsatlı (Adıyaman) **Lucien**, Edessalı (Urfa) **Bardesane**, **Jasques**; Mar-din/ Nusaybin yöresinden **Bar Hebraeus (Ebu'l- Ferec)** gibi filozof ve tarihçiler de dahil birçok şahsiyet bulunuyordu. (Bkz. Efrem İsa Yusif/ Çev. M. Arslan: **Mezopotamya'nın Bilim Öncüleri/ Süryani Tercüman ve Filozofları**; Doz yay. İst. 2007).

Yukardaki klasik dönem Arapça kaynak-ların (**İbn Esir**, **İbn Kesir**, **İbn Halikan** ve **El- Xazreci** gibi) bir bölümünün yazarla-rı aynı zamanda Kürt ya da Kürdistanlı idi (Bkz. Mehmed Emin Zeki Bey: **Meşâhirê Kurd u Kurdistan/ Kürt ve Kurdistan Ün-lüleri**; Özgeyay. Türkçe 2. bas. 1998, 3. bas Ank. 2005).Keza, **İdris-i Bidlisi** dışında Osmanlı tarihinin en önemli tarihçileri arasında sayılan ve babası **İdris-i Bidlisi**'nin kimi tarihlerine "Zeyl"ler yazan **Ebu'l- Fazl Mehmed Efendi** de Kürt'tü.

Bunlara; Batı'da yazılmış irili- ufaklı yüzlerce tarih arasında özellikle **Hammer, Jor-ga** ve **Zinkeisen** gibi, adları Osmanlı tarihiyle özdeşleşen Batılı tarihçilerin kapsamlı tarihlerini de eklememiz gerekiyor. Özellikle son üç tarihçinin tarih külliyatı, **Kürt ve Kürdistan** diplomasi tarihi açısından da büyük önem taşıyor.

VII- X. Yüzyıllarda Kürtler'in "Önsöz"ü

1971'de başlayan yazarlık hayatımın 1990'dan sonraki bölümünde, editör sıfatıyla birçok önemli Kürdoloji yayını yaptım ki, bunların en önemlilerinden biri de, hacmi küçük ancak içeriği büyük bir doktora çalışmasıydı.

Yukarda anılan Arap ve Rus kaynakları başta olmak üzere, dönemin başlıca kaynaklarından yararlanarak Kürt tarihinin karanlık bir dönemini aydınlatan kişi Ermeni kökenli akademisyen **Arşak Poladyan**'dı. 100'ü aşkın doktora çalışması yaptıran ünlü Kürdolog **Prof. Dr. Qanadê Kurdo**'nun denetiminde yapılan ve Kürt tarihinin VII- X. Yüzyıllarını işleyen bu doktora çalışması Ermenistan SSCB Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü'nce 1987'de Rusça olarak yayımlanmıştı.

Gerek siyasi/ diplomatik gerekse sosyo-kültürel Kürt tarihi konusunda zaman zaman yararlandığım bu doktora çalışmasını, Özge Yayınları'nın 2. Ürünü olarak 1991'de yayımlamıştık. Çevirisini, **Prof. Dr. Celilê Celil**'in doktora tezi "**XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler**" (Özge yay. 1992), **Prof. Dr. M. S. Lazarev**'in "**Emperyalizm ve Kürt Sorunu/ 1917- 1923**" (Özge yay. Ank. 1993), ve **Prof. Dr. Farizov**'un "**Türkçe- Kürtçe Sözlük**" (Özge yay. Ank. 1994) gibi çalışmalarını çeviren **Mehmet Demir** yapmıştı. Ancak, her nasılsa yayının sırasında Poladyan'ın çalışmasının "Önsöz"ü düşmüştü ve bir daha da yayımlanamadı.

İşte, çalışmanın "manifesto"su niteliğindeki bu **Önsöz**'ü, öneminden dolayı hiç bir ekleme yapmadan burada paylaşmak istiyorum:

"Arap fetihlerinden sonra Halifeliğin çeşitli eyaletlerine yerleşen Kürtler, yaklaşık

üçyüz yıl boyunca yerel karakterdeki bütün olaylara aktif olarak katılmışlardır.

Her şeyden önce Musul, Cezire, Cibal bölgelerinde oluşan **Harici, Hurremi** ve diğer hareketlerde onların aktif olduğu belirtilmelidir. Dini sloganlar altında oluşan **bu hareketler, feodal düzene ve sömürüye karşı sosyal ve ekonomik eşitliği sağlamaya yönelik olduğu kadar Arap hâkimiyetine de karşıdır.**

İncelenen dönemde, özellikle IX- X. Yüzyıllarda Kürtler'in zaman zaman yerleşim bölgelerindeki hareketlere aktif olarak katılımı, Halifeliğin rahatını kaçırmıştır. Bu, **kısmen Halifeliğin politik iktidarının sürekli azalması ve İran halklarının Anti-Arap hareketinin hızla büyümesiyle birlikte olmuştur.**

VIII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kürt kabilelerinin çeşitli nedenlerle Halifeliğin değişik vilayetlerine yerleştirilmesine başlanmıştır. X. Yüzyılda bu olay geniş kitleleri kapsamış, **İslamiyeti kabul eden Kürt kabile monarşisi, bu iskândan kendi politik ve ekonomik çıkarları doğrultusunda yararlanmıştır.**

Bu dönem, Şarkiyat alanında günümüze kadar özel bir inceleme konusu oluşturmamıştır. Bu, Kürdolojide az incelenen alanlardan biri olarak kalmıştır.

VII-X. Yüzyıllar, Kürt halk tarihinin incelenmesinde, özellikle Ortaçağ Arap yazarlarının materyalleri kullanılacaktır. Ünlü tarihçi **El- Medaini**'nin (752- 839) "**Kürtler ve Kaleleri Hakkında Kitap**" adlı çalışması kaybolmuş ve **Suhayn ibn Hafs Abu'l- Yakzan** (VIII. Yüzyıl), **El- Vakidi** (747- 823) ve diğer yazarların geç dönem çalışmaları da günümüze değin ulaşmamıştır.

Ortaçağ Arap tarih ve coğrafya literatüründeki tarihsel ve mitolojik karakterdeki anlatılarda "**Al Akrad**" ve "**Al- Kurd**" terimleri geçmektedir. Ömer ve Abbasiler devrinde Arap dilli yazarlar, Halifeliğin çeşitli bölgelerine yerleşmiş İran kökenli halklar için sistematik bir şekilde "**Kurd**" terimini kullanmaya başlıyorlar. Onların en çok kul-

landıkları form “**Al- Akrad**” (Kürtler) ve “**Al- Kurdî**” (Kürt)tür; “**Al- Kurd**” biçimiyle daha az karşılaşılmaktadır.

VII.- X. Yüzyıllar Kürt halk tarihinin incelenmesine çağımızın ilk çeyreğinde başlanmış ve bu yönelimdeki araştırmalar ünlü şarkıyatçı **G. Driver** ve **V. Minorski** tarafından yürütülmüştür. G. Driver, “**Tarihte Kürtler’in Dağılımı**” makalesinde “**Karduh**” ve “**Karda**” adlarının anlamları için **Ksenofon**, **Strabon** ve diğer eski yazarlardan kanıtlar aktarmaktadır.

V. F. Minorski’nin “**İslam Ansiklopedisi**” için hazırladığı “**Kürtler ve Kürdistan**” makalesi, Kürdologlar için oldukça kapsamlıdır. Minorski, makalesinde işlediği konular için **Al- Balazurî**, **Al- Tabarî**, **Al- Masudî**, **Al- İstahrî**, **İbn Haukal**, **İbn- Asir**’in çalışmalarından yararlanmış ve **Kürtler’in yerleştiği bölgelerin Araplar tarafından istilasına ve Kürtler’in onlara karşı mücadelesine değinmiştir**.

XX. Yüzyıl Kürt tarihçisi ve siyaset adamı **Mehmed Emin Zeki**, Kürtler’in etnik kökenleri ve tarihlerinin incelenmesinde önemli katkılarda bulunmuş fakat Arap yazarlarının bilgilerinden yararlandığı çalışmalarında, incelenen döneme genel çizgileri içinde değinmekle yetinmiştir.”

Kürt Tarihinde İz Bırakan Tarihçiler

Önsöz’ün son bölümünde adı geçen XX. Yüzyıl Kürt tarihçisi, **Mehmed Emin Zeki Bey**, kuşkusuz Kürt tarihinde iz bırakan tarihçiler silsilesinin geçtiğimiz yüzyıldaki en önemli halkalarından biridir. M. Kemal ve İnönü ile birlikte İstanbul’da Harb Okulu’nu bitirdikten sonra önemli görevlerde bulunan Güney Kürdistan’lı ünlü siyasetçi, kültür adamı ve tarihçi **M. E. Zeki Bey**’in Kürtçe, Arapça ve Osmanlıca birçok eseri arasında en önemlilerden biri kabul edilen “**Kürd ve Kürdistan Ünlüleri**”ni ilk kez Türkçe olarak 1998 yılında yayımlamıştık ki, burada yüzlerce ünlü kadın ve erkek siyasetçi ve kültür insanına yer verilmektedir.

Kuşkusuz, bunlar arasında gerek mensur gerekse manzum türde yazan Kürt tarihçiler de bulunuyordu. Bunlar arasında, yukarıda anılan kimi Kürdistanlı ünlü tarihçi gibi, XVI. Yüzyılda yaşamış **İdris-i Bidlisî**, **Şükri-i Bidlisî (Kürdistanî)**, **Şerefhan**’dan başlayarak XIX ve XX. Yüzyılda yaşamış 12 ciltlik “**Mir’atü’l- İber**” sahibi Diyarbakirli **Mehmed Said Paşa** ve **M. Emin Zeki Bey**’in 2 ciltlik “**Kürtler ve Kürdistan Tarihi**” (Nubihar yay, İst. 2010) adlı önemli tarihine ve **Ali Emiri Efendi**’nin “**Tezkire-i Şuâra-yı Amid**” (İst. 1912)ine (Diyarbakir Şairleri Antolojisi) kadar birçok tarihi ve kültürel esere tanık oluruz.

İşin ilginç yanı, Bidlis mîri **Şerefhan**’ın 16. Yüzyılın sonlarına doğru Farsça olarak kaleme aldığı ünlü eseri **Şerefname**’nin, Osmanlı döneminde çeşitli çevirileri yapıldığı ve 19. Yüzyılda Batı dillerinde de yayımlandığı halde; 1930’lu yıllarda **Süleyman Savcı**’ya yaptırılan çevirisi, basılmadan öylece “**tercüme eserler**” bölümünde kalmıştır, ta ki 20. Yüzyılın ikinci yarısında **M. Emin Bozarslan** tarafından yeniden yayımlanmaya kadar. Oysa, iddia edilen tersine, sadece Süleymaniye Kütüphanesi’nde bu tarihin 5 yazma nüshasını gördüğüm gibi, Kürt kitabiyat bilgini Ali Emiri’nin kurucusu olduğu İstanbul’daki Millet Kütüphanesi ile Belediye Kütüphanesi’nde de iki Türkçe yazma çevirisi bulunuyordu. (Bu konuda bizden yapılan alıntı için bkz. İlhami Yazgan: **Kürt Tarihi Şerefname’nin Batı Serüveni**; Hevî gaz. 28/1997; **Tarihin Akışında Kürtler** içinde, Zer yay. 2007).

Sadece o mu? **Şerefname** ile aynı dönemlerde yazılmış olan, Safevi Şahı Tahmasb’ın münşisi **İskender Beg Münşi Türkmen**’in “**Târih-i Âlemârâ-yi Abbasi**” adlı, Kürtler açısından da son derece önemli tarihi, daha 18. Yüzyıl başlarında Osmanlıca’ya çevrilmiş, TTK’nca yeniden Türkçe’ye çevirtildiği halde yayımlanmamış ve “**tercüme eserler**” arasında kalmıştır (Birçok konuyu son derece detaylandıran bu eserden özellikle Osmanlı-Safevi ilişkileri ve Horasan Gerçeği konusunda çokça yararlandığımı belirtmeliyim).

Osmanlı döneminde, büyük bölümü Kürtler'i de işleyen ve ilgilendiren yüzlerce genel ve özel tarih yayımlandığını, bunlar arasında hem mensur hem de manzum tarihler bulunduğunu belirtelim. Bildiğimiz kadarıyla, Osmanlı tarihlerini ve tarihçilerini ilk toplayan kitaplardan biri, **“Osmanlı Tarih ve Müverrihleri”** adıyla İstanbul'da yayımlanan **Karsîzâde Cemaleddin Mehmed**'in eseri; diğeriyse **“Osmanlı Tarih-nüvisleri ve Müverrihleri”** adıyla 1911'de yayımlanan **Necib Âsım**'ın eseridir. (Bkz. Agâh Sırrı Levend: **Türk Edebiyatı Tarihi**, TTK yay. 1984).

Batı'da **“Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri”**ni ilk kez topluca tanıtan kişi Alman bilimadamı **Prof. Dr. Franz Babinger** olur: **Die Geschitsschreiber der Osmanen und ihre Werke**; Leipzig- 1927, 477 s. (Prof. Dr. Coşkun Üçok'un çevirisiyle Türkçe yay. Kültür ve Turizm Bak. Ank. 1982). Bu eserlerde; ilk Osmanlı Tarihi kabul edilen, **İdris-i Bidlisi**'nin 80 bin beyitlik **“Heşt-Behîşt”** (Sekiz Cennet) adlı Osmanlı tarihi ile Yavuz dönemini anlatan **“Selimnâme”**sine de önemle yer verilir.

Kuşkusuz, Kürtler'in siyasal ve diplomatik ilişkilerinin izleneceği tek kaynak tarihler değildir. Seyahatnâme ve Sefaretnâmelerden yararlanılabileceği gibi, örneğin Şemseddin Sami'nin **“Kamusu'l- A'lâm”** (1888- 1898, 6 Cilt) adlı ansiklopedik sözlüğü ve Ali Cevad'ın **“Memâlik-i Osmaniyye Tarih ve Coğrafya Lugatı”** (İst. 1913) adlı çalışması bu türdendir. Ş. Sami'nin İlimler Ansiklopedisi olarak adlandırılan eserindeki **“Kürt ve Kürdistan”** maddelerini ilk kez 1992'de çevrimyazısıyla Berhem Dergisi'nde yayımlamıştım (Sayı:4/ 1992). **M. Emin Bozarslan**, daha sonra bu ansiklopedik sözlüğün Kürtler'i ve Kürdistan'ı ilgilendiren maddelerinin çevrimyazılarını yaparak ve notlayarak ayrı bir kitap olarak yayımladı (**Tarihteki İlk Türkçe Ansiklopedide Kürdistan ve Kürdler**; Deng yay. İst. 2001, 316 s).

Geçmişte, **“Düzmece Türk Tarih Tezinde Kürtler”** konulu bir yazımda; Dersim soykırımında bizzat görev almış asker- tarihçi **Jnd. Alb. Nazmi Sevgen**'den bir aktarma

yapmış ve eleştirmiştim (Bkz. **Kürtler'in ve Kürdistan'ın Görsel Tarihi**, Ank. 2019 .s. 40). Yazar burada, Osmanlı'nın Kürtler'in yaşadığı coğrafyayı hemen her zaman “Kürdistan” olarak adlandırmasını eleştiriyor ve 1842- 1890 dönemine ilişkin resmi belgelerin **“Mesâil-i Mühimme-i Kürdistan”** (Kürdistan'ın Önemli Meseleleri) adı altında bir defterde toplanmasına karşı çıkıyordu. İşte, XIX. Yüzyıl Kürt siyasi ve diplomasi tarihi açısından son derece önemli olan bu belgeler de, araştırmacı **Kerem Soylu** tarafından 1120 sayfalık bir kitapta toplanmış bulunuyor . Çalışmada; Bedirhan Bey döneminde Osmanlı yetkilileriyle yapılan yazışmalar değerlendiriliyor. Esere ilişkin bir yazı kaleme alan **Tayip Temel**, şöyle diyor: “400 resmi belge ile desteklenen kitapta, Osmanlı yetkililerinin Kürd'ü Kürd'e kırdırma politikası net olarak gözler önüne seriliyor (...) Soylu, Osmanlı Devleti'nin Kürt toplumunun dinamikleriyle nasıl oynadığı, dinsel- tarikatsal yapıyı ve aşiretçiliği nasıl kullandığı, Kürt isyanlarına nasıl yaklaştığı ve bastırdığı kitapta yer alan resmi belgelerden rahatlıkla anlaşılacağını ifade ediyor. (...) Burada Osmanlı Devleti'nin Kürtler'e yönelik yaklaşım ve politikaları açıkça gözler önüne seriliyor. Kürtler'i birbirine kırdırma, toplumun dini duygularıyla oynama ve Kürt Beylerine karşı kullanma. Nakşibendi tarikatına mensup şeyhleri mevki, makam ve para karşılığında yanına alma ve karşıtına dönüştürme, eşkıya ve benzeri tanımlamalarla Kürtler'i karalama...” (Bkz. Öz-Po, 12.1.2011).

Tarih Ayrıntıda Gizlidir...

Bu gerçekliğe, ilkin **“Kürt ve Alevi Tarihinde Horasan”** çalışmamı yaparken, İran Şahı Tahmasb'ın münşisi olarak görev yapan **İskender Bey Münşi Türkmen**'in TTK Kitaplığı'nda yayımlanmamış çevirisi bulunan **“Târih-i Âlemârâ-yı Abbasi”** adlı kapsamlı tarihini incelerken vardım. Özellikle, Kürdistan üzerinde Osmanlı- Safevi mücadelesinin doruk noktasına vardığı XVI. Yüzyıla ilişkin bu önemli kaynakta, Osmanlı tarihlerinde asla bulamayacağınız son derece önemli ayrıntılar vardır. Sözgelimi, İdris-i Bidlisi'nin orga-

nizatör görevi yaptığı Osmanlı- Safevi ilişkilerinde Müslüman Kürt mirlerinin Osmanlı'yla birleştiği, Kızılbaş Kürt beylerininse Safeviler'le birleştiği iddia edilir. Oysa, kendisine sığınan Kürt mirlerinin Şah İsmail tarafından haksız yere tutuklanmasının yarattığı kopuş bir yana, özellikle oğlu **Şah Tahmasb** tarafından adeta **“İslamî görünme”** dürtüsüyle **Kızılbaş, Yaresan, Hurufi, Kalenderi, Noktavi** gibi **Alevi- Babai** topluluklara karşı nasıl bir kıyım girildiği ayrıntılarıyla anlatılır (Bkz. M. Bayrak: Age, s. 94-99).

İşte, bu türden kadri bilinmeyen ve Kürtler'ce de fazla tanınmayan tarihlerden biri de, XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde önemli üst görevlerde bulunan Diyarbekir Kürtleri'nden **Said Paşa**'nın **Tarihi**'dir. Ona, ünlü Kürt aydını Abdullah Cevdet'ten sonra büyük önem atfeden Türk tarihçi **Necdet Sakaoğlu** şöyle diyor:

*“II. Abdülhamid'in sadrazamlarından **Said Paşa**, kısa boyu ve yüksek zekasıyla Osmanlı tarihindeki 218 veziriâzam arasında müstesna bir yere sahiptir. Batı ve Doğu kültürlerine, yabancı birkaç dile hâkim, devlet işlerinde usta, özel hayatında titiz ve mütevazî olan **Küçük Said Paşa**, tuttuğu defterlere işlediği **ayrıntılı bilgilerle** de özel bir portre çiziyor.”* (// Tarih, Sayı:31/ 2016).

Bazı kaynaklarda 12, bazı kaynaklarda 9 ciltlik tarihi bulunduğu bildirilen **Said Paşa**, Kürtçe dışında Arapça, Farsça, Türkçe ve Fransızca gibi birçok dil bilen ve şiirlerinden oluşan Divan'ı dahil birçok eseri bulunan bir tarihtir.

Said Paşa, 1848'de oluşturulan **Kürdistan Eyaleti Tahrirat Odası**'ndaki Kâtiplik ve Başkâtipliği görevinden başlayarak, yıllarca Mamuretü'l- Aziz (Elazığ), Maraş, Mardin ve Muş gibi Kürdistan illerinde Mutasarrıflık görevlerinde bulunmuş ve 1878'deki **Bedirxan İsyanı**'nda “İslahat memuru” sıfatıyla arabuluculuk görevi üstlenmiştir (Bkz. Alişan Akpınar: **Diyarbakırlı Said Paşa ve Mir'atü'l- İber**; Vesta, Sayı: 5/ 2004. Burada, ayrıntılı bir konu dökümü de verilir).

Said Paşa, Osmanlı Tarihçiliği'nin en kapsamlı eserlerinden kabul edilen **“Mir'atü'l- İber”**inde, birçok coğrafyanın yanısıra Kürt bölgeleri tarihini de işler.

İşte, ana Kürt yerleşim bölgelerinden biri olan Zagroslar, Horasan, Luristan ve Taberistan/ Mazenderan Kürt ve Aleviler'ini incelerken bu kaynağa da başvurmuş ve önemli bulgulara ulaşmıştı. Eserin dili konusunda bir fikir vermek açısından küçük bir alıntı yapmak istiyorum. Sözgelimi **Taberistan Coğrafyası** konusunda şunları söylüyor: *“Takvimü'l- Buldan'da Taberistan memleketine (Mazenderan) denilir diye muharrerdir. Şu memleketin cibali (Mîşezâr) olup bir cemiyet-i askeriye orayı ordugâh ittihaz ve teberlerle meşe ağaçlarını kat'etmekle Farslarca (Teberistan) namıyla müştehir oldu. Sonra Arablar ta'rib ederek (Taberistan) dediler. Sarb dağları havidir.*

Eşkeniyân Devleti'nin müesses erişkin Taberistan'da zuhur eylediği Kitab-ı evvel'de beyan olundu. Memleket-i mezkureye eski Yunaniler (Parsaya) derler idi. Şu memleket şarken Harezmi, cenuben Horasan, şimalen Bahr-ı Şirvan, garben Deylem ve Gilan biladıyla mahdud olup ehl-i İslam fethinden sonra birisi Koms, diğeri Mazenderan namlarıyla iki daireye taksim olundu.

Koms, Horasan ile Irak-ı Acem arasında vâkidir. Bilâd-ı meşhuresi Damğan, Semnan, Bestan şehirleridir. Mazenderan kısmının bilâd-ı meşhuresi Cürcan, Esterabad, Sarya, Âmel beldeleridir. Nehr-i Cürcan nâmiyle maruf olan nehir Mazenderan dağlarından çıkıp Yenişehir deresinden meydan-ı Sultana ve Cürcan'a uğrar ve daha sonra Bahr-ı Hazer'e dökülür.” (Diyarbakırlı Said Paşa: **Mir'atü'l- İber**, Cild-9, Asır Kitabevi, Sahibi: Kirkor Kasbar Matbaası, İst. 1889).

Son olarak vurgulayalım ki, bu ve benzeri Kürtler'den ve Kürdistan'dan sözaçan tarihi kaynaklar, **“Mesâil-i Mühimme-i Kürdistan”** türü resmi belgelerle birlikte Kürt diplomasi tarihi açısından vazgeçilmez kaynak özelliğindedir.

Hêza gel

A. Mecid DURMUŞ

A. Mecid DURMUŞ

Kovara DENG

Ji despêka sala 2020 ve cihan bi bela, felaketek bi navê COVID 19, anku Qoronayê rû bi rû bûye.

Ev şewba, wîrûsa qorona jiber taybetmendiya xwe ya vegir û belav bûna bilez, tirs û gefek mezin li ser jiyana mirov dirust kiriye. Ligel vê jî mirovahî xistiye ber ezmûnek ku derencamê wê her dîsan ew bi xwe ye.

Pergala ku bi navê “Sazumana Dinya Nû” dihate nasandin ku serçaviya wê sistema kapitalist e, hemu çavkaniyên jiyane jibona kar, çavnebarî û çavbirsîtiyek xwe ya bê hed herimand û tal kir.

Mirov dikare bibêje ku rewşa heyî qeyranek mezin e bo vê sazumana kapitalistî û derfetê dergehek nû ye bo ava kirina jiyane bi rumet, jîngeh û mirovdost, bi her awayî ve azad.

Bi kurtî vê qoronayê gelek tişt liber çav ron kirin.

Gengeşî û pêşbiniyên jiyana piştî qorona, an jî ligel qorona dê çawa be, mijarek sereke ye.

Bê guman encamêd xwe dê li ser jiyane hebe; di warê hilberîn, weberînan û têkiliyên civakî û jiyana rojane da dê bandorên giring derêxe pêş. Ji niha da astengiyên kar kirin û derfetê ditina kar û xebatê bo debara jiyane derketine pêş. Asta hilberîna kêrbar kiriye, ku ev rewş dibe sedemê lawaziya aborî û qeyran dirust dike.

Her wesa bandor li ser têkiliyên civakî, çand û dan û standinên rojane da kiriye, ku di encam da rê li ber têgehiştin û ferhengên nû vedike; ligel ya berê ku heta niha di jiyane da cihgirtî, ferq û cudahiye peyda dike, heta di hindek waran da nakokiyê pêk tîne. Ev jî jêderêk di ye bo guherîna.

Ligel belavbûna wîrûsa qorona, ku heta niha jibo xweparastinê, karentîne kirin di pileya yekem da wek bergiriyek bihêz derketiye/derêxistiye pêş, wesa kiriye ku cihana dijitalî ji bo piraniya welatan (bi taybet ewên ku di warê teknîk û zanistê da baş pêşneketî bûn) ehtimal bu ku derengtirê bikeve jiyana mirovan, bi berve anî, zûtir kir. Ev bi serê xwe di warê gehandina xizmet û pêdiviyên jiyane da û gehiştina serçavên aboriyê da rêxistinek nû ligor xwe dê biafirîne.

Di heman dem da ev rewşa nû wesa kiriye ku mirov hest bi hev xemî û hevderdiya hev bike. Ji ber ku ev belaya qorona bûye bela serê hemu alemê û çîn û tebeqeyan, ku pêkve ji ber dinalin. Û berjewendiyên hev têxe xeterê. Kes nikare bibêje ne xema min e; jibo ku xwe jê biparêze mecbûr dibe di hawarê biçit, harikariyê bike.

Ev têgehiştin û hestê berpirsariya harikariyê dibe ku bibe bingehe têkoşanek

seranserî ya xebatek destecemî li hember zordarî, çewsandin û bê edaletîya civakî. Ew eniya ku heta niha li hember kedxwariya sermayeya global pêk nehatî, bi şeweyek di pêk bêt.

Di serdemê pêşketinên zanistî, hişyariya civakî ligel şert û mercên îro da îslama siyasi bi ber lawaziyê ve diçe. Bi belav bûna qoronayê, di çarçoveya hewlên xwe parastinê ji nexweşiyê û bo silametiya mirovan, dadana dergehê cihên qerebalix û navendên olî, curekî xwe guncandin e ligel zirûfê heyî, pêş ku di erdnigariya wan welatan da pirs û pirsyaran zêde bike.

Yek ji qada ku mirovahî lê bibe xûdan û giringiya wê baştir hatiye zanîn/dîtin parastina xweza û paqîjiya jîngehê ye. Kar û xebatên bo vê mebestê dê zêdetir piştevanî lê bêne kirin. Û di bernameyê rêxistinên ku bixwazin bi pêş bikevin dê cihek taybet bigire. Wergirtina xizmeta di warê saxlemiyê û bê beramber dabeş kirin û rêgirtina li ber bazar kirinê jî dê daxwaza serekî bit. Ji ber ku ji hemiyan zêdetir ev kêmasî diyar bû. Lazim e ji bo van xebatên berfireh bêne kirin.

Her wesa şefafiyet û rastgotin mercek di ye ku gel pê razî be.

Li kêleka van pêşbîniya hindê tête kirin ku, zêdegavî û binpêkirina mafên mirov li

hindê welatan zêde bibe û vê nexweşiya qorona bo tepeser kirinê bikine hêcet, sûd jê wergirin, ku nimûneyên wê ne kêmin.

Disan bi desxistina xwarin û vexwarinê û asayîşa dabîn kirina wê babetek di ye ku rojeva cihan pêve mijûl bibe.

Meseleya penaberan û dijminatîya li hember, dê karek di be ku cihan serê xwe pê biêşîne. Ji bo vê di çareseriya pîrsgirêkên herêmî jî digel da, bo aştiya cihanî, têkoşan û hewceyî ji nû ve birêxistin kirina dam dezgehên navneteweyî heye.

Di wan welat û cihên ku dibine sedemê koçkirin û revê, heta ku jiyan û mafên wan neyêne parastin, bi gotinek di pîrsgirêk ji çavkaniya xwe neyêne çareser kirin, dê ev trajedî her berdewam be.

Êdî rêveberî û hikûmraniya dewletan bê daxwazî ya gelan, zehmet e ku bikarin li ser politikaya ku heta niha peyrew dikir berdewam bibin. Gelek biryar û siyaseta karbidestên dewletan berovajî daxwaz û berjewendiyên piraniya gelên wan bûn. Nerazîbûnên li dijî wan yan têr nedikirin yan jî bi qasê pêwîst ziyana wan zelal nedibûn. Vê rewşa heyî ev zelaltir kiriye.

Serdemê nû dê bibe yê hindê ku gel di hemu waran da hevpişk be bi wateyekî rasteqîn. Ew qudreta wê heye.

Next Generation Kurdistanis*

**Yeni Nesil Kurdistanlılar*

Eser KARAYEL

Eser KARAYEL

Kovara DENG

İnsanlık tarihi bir bakıma devasa bir veritabanı. Çağlar, olaylar, toplumlar, medeniyetler ve değişimler gibi büyük ve önemli olguların ortaya çıkışı, devamı ve bitişi ile müteşekkil zengin bir hafıza. Bu hafızaya başvurulduğunda oldukça öğretici ve yol gösterici tecrübeleri izlemek mümkün. Bu tecrübeler içerisinde de öyle görünüyor ki ileriye dönük ve rasyonel anlayışlar geliştirilebilir. Bu bağlamı özellikle Kurdistan siyaseti için değerlendirmenin elzem olduğu bir dönemden geçildiği gerçeği oldukça çıplak ve sarsıcı bir şekilde karşımızda duruyor.

Kurdistan'daki siyasetin daha doğrusu Kurdistanlı ve Kurdistan siyasetin yaşamının son evresini, oldukça değerli mücadele geleneği ve aidiyet bilinciyle dolu mirasını aktaracak yeni bir nesil yaratmadan tamamlamak ve sahneden çekilmek üzere olduğu gerçeğini üzümlerle izliyoruz. En az bunun kadar üzücü olan bir nokta da söz konusu durumu ilgili aktörlerin algılamaktan uzak olmaları nedeniyle muhakeme edememeleridir.

Siyasi aktörler geçmiş ile güncel olaylar ve tartışmalar ile uğraşırken, boğuşurken; robotik, enformatik ve biyo-teknolojik devrim git tikçe hızlanıyor. Tarih bilimsel devrimlere karşı direnebilmiş herhangi bir aktör ya da olgu

kaydı içermemektedir, içermeyecektir. Yeni coronavirus pandemisi ile birlikte bu sürecin kazandığı ivmenin sadece birkaç yıl içerisinde köklü değişiklikleri beraberinde getireceğini görmek içinde kahin olmaya gerek yok.

Tam da bu bağlam çok sayıda örgüt çıkarmış ama hiç düşünce okulu-ekolü-sistematiği üretmemiş yakın dönem Kurdistan siyasetinin reorganize olamayacak olmasının temelini oluşturuyor. Kendine ait “düşünce-düşünme sistemi” üreten toplumsal yapılar, bunu özellikle de “canlı” bir formda başarabilmişlerse; yıkım, yenilgi, başarısızlık vb ağır süreçlerden dahi yeniden doğarak çıkmanın yollarını geliştirebilmektedirler. Ama ve lakin bunun bizim siyasal alanımızda var olduğunu söyleyebilme şansına ne yazık ki sahip değiliz.

Siyasi aktörlerimizin çok yönlü zorluklara maruz kaldığı, ağır bedeller ödediği, dönem dönem ciddi fedakarlıklar sergilediği ve bu minvalde kesinlikle gurur duyabilecekleri bir mücadele geçmişine sahip oldukları bir gerçek. Kesinlikle saygıdeğerler ve aidiyet bilinci taşıyan herkes bu geçmişi minnetle anmaktadır. Fakat ne yazık ki bu gerçeklik, söz konusu bir milletin özgür ve müreffeh bir yaşama sahip olması olduğunda tek başına yetmiyor.

İçerisinde bulunduğumuz çağda milletler ve toplumlar, ihtiyaçları ve talepleriyle birlikte hızla değişmektedirler. Bu değişimin hem nitelik hem de niceliği geçmişle kıyasladığımızda oldukça karmaşıktır ve böylesine büyük karmaşık meseleler, organize çabalara ihtiyaç duyarlar. Kurdistan'ın kuzeyi 20 milyonu aşan bir nüfusa sahiptir ve böylesi büyük bir coğrafyanın geleceğiyle ilgilenen yapıların yüksek kurumsal nitelikler taşıması gerektiği açıktır. Yine Türkiye kentlerinde milyonlarca Kurdistanlı yaşamakta ve bu nüfusun ihtiyaçlarına yönelik politikalar ve süreçler geliştirmekte yine ancak kurumsal yapılarla mümkündür. Kurumsallaşma kendi başına önemli bir konudur ve yazının tespit etmeye çalıştığı sorunlar silsilesinde “düşünce-düşünme sistemi”nden sonraki ilk büyük meseledir. Ve ne yazık ki bu mesele de halledilmemiş devasa handikaplarımızdan biri olarak orta yerde durmaktadır.

Siyaset yapan kuruluşların bu gibi handikapları aşmak için sürekli bir eğitim süreci planlamasına sahip olmaları gerekir. Toplum mesajı, çağrısı, daveti vs olan kişi ve kuruluşlar yüksek niteliklere sahip olmalıdırlar. Toplum tarafından ilgi ve güven duyulacak özellikler taşımaları gerekir. Fikir, donanım ve eylem bakımından toplumun ilerisinde olmalarına ihtiyaç vardır. Bu sayılan boyutlar hem kurumsal yapının hem de kadroların sürekli olarak öğrenmeye açık olması, kişisel gelişimlerine önem vermesi ve bu sayede nitelikli dönüşümler geçirmesi ile ulaşılabilir boyutlardır. Üzücü ve ilginçtir ki Kurdistan'da hali hazırda bu bağlamda ışık veren bir yapı bulunmamaktadır. Doğal olarak geride kalma ve ilgi-cazibe toplayamama sorunu kısırdöngü halini almaktadır.

Bunun arka planında yatan sebeplerden biri de muhtemelen siyasal hayallerin toplumsal ihtiyaçların önüne geçişidir. Sıklıkla verilen arabayı atın önüne koyma örneği burada düşünülebilir. Siyaset yapan kuruluşlar ve kadrolar profesyonel nitelikler taşımadığı zaman ölçü ve dengeler karışabilmekte, araçlar ile amaçlar yer değiştirebilmekte ve

süreç verimsiz bir kısırdöngüye hapsolabilmektedir. Mevcut verili durumda toplumsal ihtiyaçları karşılamak üzere siyaset üretmesi ve yapması gereken kuruluşlar kendi varlıklarını devam ettirebilme bağlamına sıkışmış durumdadır. Öncelikli gündem sıklıkla kuruluşların kendisidir ve bu haliyle toplumun ilgisini çekmesi mümkün değildir.

En büyük toplumsal ihtiyaç alanları olan ekonomi, eğitim ve sağlıkta üretilen düşünsel ve fiili hizmetler siyasi kuruluşlarla toplum arasındaki bağların devamlılığı ile canlılığını belirler. Kurdistan'ın kuzeyinde siyaset yapan kuruluşlar oldukça ilginç bir şekilde bu ana ihtiyaç alanlarına ilgisizdir ve kadroların büyük bölümü konunun öneminden bihaberdir. Ekonomi güçlendirir, eğitim geliştirir, sağlık yaşatır. Bu alanların her biri yüksek düzeyde toplumsal önem taşır. Özel olarak Kurdistan'da bu alanların her biri yıkıcı ve yıkıcı sorunlarla doludur. Bağımlı ve verimsiz ekonomik uğraşlar/ilişkiler, girişimciliğin olmayışı, eğitim ve gelişim konusunun gündemde yer almaması, aileden topluma giden süreçlerin farkında olunmaması, her türlü hastalığın ve sağlık sorununun coğrafyamızda dünya ortalamalarının çok üzerinde seyrediyor olması, anne-çocuk sağlığında korkunç bir tablonun bulunması... bunlardan bazılarıdır ve acil dikkat gerektirdiği halde aktörlerin dikkat alanının tamamen dışında kalmıştır.

21. Yüzyılda gelişen, kullanılan ve etkinliği en yüksek siyaset anlayışı politik zekadır. Politik zeka temel olarak toplum, ekonomi ve siyaset üçgeninde maksimum kazanım dengelerini, ortak gelişim ve ilerleme anlayışını, etkinlik ve etiklik dengesini gözetir. Aynı amaç yönünde farklı yeterliliklere sahip bu üç alanın tamamının katılımı, katkısı ve kazanımı hedeflenir. Bu sayede verimliliği yüksek, insani değerlerle uyumlu ve sürdürülebilir süreçler planlanıp uygulanabilmektedir. Yine temel anlayışını politik zekadan alan liderlik stratejileri kişisel ve kurumsal kazanımını muhatap olduğu kitlenin başarısına bağlayan bir anlayış taşır. Bu strateji te-

mel olarak ait ve muhatap olduğu toplumun gelişimine odaklıdır ve toplumun gelişimini kendi başarısı olarak görür. Bu sayede hem meşru ve güçlü hem de sinerjik ve etkindir. Çağımıza ve geleceğe odaklanan politik zeka ve liderlik stratejilerine adapte olamayan siyasetin oyun dışı kalması kaçınılmazdır.

Yazıyı ve mesajını özetlemeye çalışırsak; nasıl ve ne yapmalı sorusu kadar nasıl ve ne yapmamalı sorusu da önemlidir. Bugüne kadar yapılanlar hali hazırda elde olan sonucu vermiştir. Bunun gizemli bir tarafı yoktur. Aynı şeyleri yapmaya devam edip farklı sonuçlar beklemenin anlamsızlığından vazgeçmek gerekir. Kim daha Kürdistanı yarışmalarının, sosyal medya meydan muharebelerinin, geçmişin tozlu raflarında astım krizlerine kapılmanın ve şikayet etme odaklı bağımlı düşüncenin dehlizlerinden kurtul-

mak için son fırsatlar tükenmektedir.

Gerçeklik oldukça yalın bir şekilde önümüzdedir: gelecek olan gelmektedir. Gelecek tahmin edilen bir şey değildir. Tasarlanan, dizayn ve inşa edilen bir şeydir gelecek. Neredeyse tamamen bugüne kadar yapılmayanlarla ilgilidir. Siz tasarım, dizayn ve inşa edecek nitelikler taşımadığınızda bunu yapabilenlerin kurgusuna mahkumsunuzdur ve tarih böyle köklü yok oluş kayıtlarıyla doludur. Kürdistan'ın yakın geleceğinin büyük umutlar taşımayan mevcut tablonun etkisiyle şekilleneceği ve muhtemelen uzak geleceğin ise "yeni nesil Kürdistanlılar"ın etkinlik alanı üretmeleriyle değişebileceği düşünülebilir. Daha doğrusu "yetkin, etkin ve zengin" bir neslin doğumu, gelişimi ve etkinliği yatırım yapılması gereken gelecek tasarımıımız olmalıdır.

COVID-19 Sonrası dünyadan olası manzaralar

Mazhar KARA

Mazhar KARA

Kovara DENG

Covid 19 nedir?

Yaklaşık dört ay önce Deng için kaleme aldığımız “Dijital dünyada, güncel küresel felaketlerin kültürel melezleşmeye etkileri” başlıklı yazıda, bu konuya ilgili değerlendirmelerde bulunmuştuk. O günden bu yana konuyla ilgili çok önemli gelişmeler yaşandı. Korona virüs, namı diğer Covid 19 adeta dünyayı kasıp kavurdu. İki aydır Korona’ya mahkûm, evlerimize kapanmışız. Evdekilerle de sosyal mesafeyi koruyarak yaşamaya özen gösteriyoruz. Adı geçen virüsün bugüne ve yarına etkilerini tartışmaya geçmeden önce onun ne olup olmadığına bakmakta farda var.

Virüsler, ışık mikroskobu ile görülemez kadar ve filtreler tarafından yakalanamayacak kadar küçüktürler. Hayvanları, bitkileri ve hata mikroorganizmaları enfekte ederler. Her biri bir protein kabuğu ile çevrili bir nükleik asit (DNA veya RNA) çekirdeğinden oluşur. Bazıları dış bir lipit kapsülü taşır. Virüsler, soğuk algınlığı, grip, kızamık, kabakulak, suçiçeği, uçuk, AIDS, çocuk felci ve kuduz gibi birçok hastalığa neden olur. Antiviral ilaçlar bazı virüslere karşı etkilidir. Birçok viral hastalık yani virüslerin neden olduğu hastalık aşılarla kontrol edilmektedir.

Namı diğer Corona Virüs bir RNA (Ribo Nükleik Asit) virüsüdür. Gelişmiş bir hücre yapısına sahip değildir. Gelişmiş canlı hücrelerinde olduğu gibi, sitoplazması ve bölünerek çoğalmasını sağlayan organelleri yoktur. Onlar konakçıdır. Konaklandıkları alanların imkânlarını kullanarak yaşamlarını devam ettirirler ve ürerler. Çoğalıp yaşamını devam ettirmek için gelişmiş bir canlı hücresine ihtiyaç duyar. Bu virüsün yarasadan insana geçtiği ileri sürülmektedir. Böyleyse, bugüne değin, yani yarasadan insana geçmeden önce, hayvanlarla birlikte yaşamaktaydılar. Ancak, insanoğlu, doğanın dengesini bozan müdahaleleri nedeniyle onunda dengesi bozuldu. Doğaya dayattığımız zorbalığın etkisiyle, bu virüsün insana geçmesini biz sağladık. Yeni konağında yabancılık çeken, nasıl davranacağını henüz öğrenememiş bu virüs, konağında yıkıma neden olan aktivitelerde bulunmakta, ona büyük zararlar vermektedir. Bu, yeni konağı, kendisini “dünyanın tek hâkimi, sahibi” sanan insan olunca işler bir anda değişti. Şimdi isyanlardayız.

Dünyayı kasıp kavuran bu virüsün, yarasadan insana geçip geçmediği konusunda henüz bilim dünyasında bir konsensüs sağlanmış değil. Ancak, bugünkü bilgilere göre en güçlü ihtimal gibi görünmektedir.

Süper bulaşıcılığı olan bu virüs insandan insana çok kolay bir biçim de geçmektedir. Bulaştığı insanın hücrelerine yerleştikten sonra, hücrenin imkânlarını kullanarak üremeye, çok hızlı bir biçimde çoğalmaya başlar. Hücrenin içine giren corona virüs, insan hücrelerini enfekte ederek parçalanmasına neden olur. İnsan hücrelerine yerleşen bir virüs, binlerce virüs olarak, çoğalmış bir şekilde çıkar. Çoğalan yeni virüsler yeni hücrelere dağılırlar. Böylelikle, yerleştikleri organın hücrelerinden başlayarak dokularını tahrip ederek işlemez hale getirir. Ve insanlar organ yetmezliğinden dolayı yaşamını yitirirler.

Hayvanlarla birlikte bugüne değin yaşamaya alışmış bu virüs insan hücrelerine yabancıdır. İster hayvandan insana geçmiş olsun ister insanla birlikte yaşayan bir virüsün mutasyon geçirmiş hâli olsun. Amacı insanı öldürmek değil. Konaklandıkları yeni yaşam alanlarını tahrip etmek, öldürmek onun işine gelmez. Konakçılarının ölmesi, aslında onların da ölmesi anlamına gelir. Ancak, bugüne kadar hayvanlarla yaşamış olan Covid 19 hayvanlara zarar vermezdi. Bu virüs ile birbirimize yabancıyız. Virüs, halen kendisini ilk konağında sanıyor. Eski alışkanlıklarını sürdürüyor. Belki de o halen, yarasa ile birlikte yaşadığını sanıyor olabilir.

Bu nedenle ölümcül olabiliyor. RNA zincirindeki nükleotid dizilişinde meydana gelen çok küçük bir değişiklik durumu değiştirebilir. Yani, virüsün yeniden mutasyona uğraması, bu ilişkiyi ölümcül bir ilişkiden olmaktan çıkarabilir. Tabi ki daha ölümcül hale de getire bilebilir. Olasılığını akıldan uzak tutmamak gerekir.

Ancak, bu virüsün bundan önceki akrabaları (Sars, mers vb.) genellikle, insan açısından olumlu yönden mutasyona uğradılar. Ya tamamıyla ortadan kayboldular (şimdilik) ya da insana fazla zarar vermeyecek hale geldiler. Tabi, insanoğlu bu türden birçok virüsü, antiviral ilaç ve aşılarla kontrol altına almayı başardı.

Mesela, Herpes Labialis (Uçuk Virüsü) denilen bir virüs ile birlikte yaşıyoruz. O, vücudumuza girdikten sonra ömür boyu

oradan çıkmıyor. Tıpkı, Corona virüsün yarasının vücudunda çıkmadığı gibi. En fazla, direncimiz düştüğünde bizi uçuk yapar. Bizi öldürmüyor. Çünkü bizi öldürmesi durumunda kendisinin de bizimle birlikte öleceğini öğrenmiştir o.

Günümüzde, bilimsel bilginin ulaştığı düzeye bakıldığında, insanoğlu bu virüsü de kesinlikle kontrol altına alacaktır. Ancak, eğer insanoğlu, doğayla girdiği bu denli büyük bir savaşı sürdürür, onu tahrip etmeye, dengesini bozmaya devam ederse, doğanın çok daha büyük tepkileri ile karşılaşması da kaçınılmazdır.

Yani, insanlığı korona sorunundan bundan daha büyük sorunlar beklemektedir. Korona'nın hayvanlardan insanlara geçtiği değerlendirilmektedir. Böyle ise, bunun önemli bir nedeni vardır. Sorunu onda aramak gerekir. Yani insanda. Yerkürenin en zararlı mahlûkatı odur çünkü. Onun, doğadaki, yer kürdeki canlı ve cansız varlıklarla kurduğu doğal olmayan ilişkiler, benzer sorunları üretmeye devam edecektir.

Peki, bu virüsün derin bir küresel krize neden olması, öğretici olmuş mudur? İnsanlık bundan nasıl bir ders çıkarmalıdır?

“Bir musibet, bin nasihatten evladır.” Atasözü doğruysa, insanlığın bu korona pandemisinden çok önemli sonuçlar çıkarması beklenir. Ancak ben o kadar iyimser değilim. İnsanlığın alacağı daha uzun bir yol var. Zira, bu ağır pandemi ortamında dahi, dünya siyasal atmosferi olumlu yönde bir gelişim eğişi çizmemektedir.

Bir önceki yazımızda da bu gerçeğin altını özellikle çizmiştik. Ne yazık ki, bu yıkıcı küresel doğa olaylarına, aynı yıkıcılıkta ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeler eşlik etmektedir.

Baş döndürücü bir hız ile gelişmekte olan savaş teknolojisi ve savaş ekonomisine paralel ilerleyen yıkıcı siyasal gelişmelere tanıklık etmekteyiz. Bu durum, insanlığın geleceği açısından son derece vahim bir tabloyu işaret etmektedir.

Corona pandemisinin mevcut iktidarlara etkileri nasıl olacak

Pandemi sonrası dünyayı tartışırken, bilimsel ölçülerden ödün vermeden, uygun metodoloji ile ilerlemek gerekir. Öyle ise, Korona Pandemisinin dünya düzenine etkileri tartışırken, bu krizin ne kadarlık bir zaman dilimine yayılacağını göz önüne almamız gerekir. Eğer, insanları eve tıkayan, üretim süreçlerinden kopartan bu derin kriz; 2-3 ay ile sınırlı kalırsa etkileri de sınırlı olacaktır. Bu, pandemi sürecinde, mevcut iktidarların, pandemiye iyi yönetmiş oldukları algısını güçlendirebilir. Bu da mevcut iktidarlara yarayabilir. Çünkü genelde insanlar kriz dönemlerinde, iktidarda olan partinin etrafında kümelenmeyi psikolojik olarak tercih ediyorlar. Konu ile ilgili, sosyal bilimcilerce yapılan değerlendirmelerde, bu tür olayların ulus-devletleri güçlendirme potansiyelinin yüksek olduğu ve buna bağlı olarak, özellikle sağ popülist hareketlerin daha da yükselebileceği değerlendirilmektedir.

Yok, eğer bu kriz 6-7 ay daha çok yoğun bir şekilde hissedilirse, yaratacağı sonuçlar daha farklı olacak. Eğer, pandemi daha uzun aylara, hatta yıllara yayılırsa sonuçları ekonomik ve sosyolojik, sosyo- psikolojik olarak daha derin tahribatlara neden olacağından; toplumda, iktidarların bu süreci yönetemediklerine dair bir inancın gelişmesine yol açabilir. Bu yönlü güçlü bir duygunun oluşması ihtimali yüksektir. Korona Pandemisinin neden olduğu derin sosyal ve ekonomik kriz, mevcut iktidarların çökmesine neden olabilirler. Bu ihtimal oldukça güçlüdür. Bu ihtimalin güçlenmesi durumunda, dünya siyasetinin bambaşka bir yola girmesi değerlendirilmektedir. Bu yeni yol, insanlığın geleceği bakımında olumlu gelişmelere yol açabilir. Yani, yeni bir dünyaya uyanmak yönünde daha güçlü hayaller kurmamıza neden olacak. Ben de aynı kanaati taşımaktayım.

Nihayetinde, dünyanın yeniden şekillenmesini sağlayan, sağlayacak olan yeni

siyasal eğilimlerin oluşması, gelişmesi için yeni objektif şartlardan söz edebiliriz. Şimdi, insanlığın tarihsel birikimlerini baz alarak adım adım bu olası değişimlere bakmaya çalışalım.

Avrupa ve sol- totaliter demokrasi bağlamı

Avrupa kıtası, insanlığın önemli ekonomik, sosyal ve siyasal birikimlerine sahip bir kıta olması bakımında önemlidir. Bu nedenle, ilk önce, bu kıtanın verili ekonomik, siyasal ve kültürel yapısına ve burada yaşanması muhtemel gelişmelere, değişmelere yakından bakmaya çalışalım.

İngiltere salgından en çok etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Her ne kadar İngiltere, Avrupa Birliği'nden ayrılmış olsa da Avrupa kıtasının önemli bir parçasıdır. Yeni Dünyanın keşfinden sonra kurulan kolonilerin ve Avrupa kıtası ticaretini geçen yüz yıl boyunca o dönemim süper gücü İngiltere Krallığı tarafından yönetilmişti. Sağ popülist Boris Johnson'un liderliğindeki İngiltere, Korona Pandemi sürecini yönetemedi. B. Johnson, kendi hayatını bile tehlikeye atarak tabiri caizse tam olarak çuvalladı. İngiltere'nin neo-liberal ekonomi politikasında, Johnson'un "Sürü Bağışıklığı" politikası ile birlikte iflas etmiş oldu.

Ancak, Almanya'da merkez siyasetini temsil eden Merkel'in Korona Pandemi sürecindeki görece başarılı performansı, Almanya'daki aşırı sağın gerilemesine yol açmış görünüyor. Bu çok tartışılan bir husustur. Bu durum, otoriterlik, demokrasi konusundaki dengeleri nasıl etkileyebileceği konusunda önemli ipuçları sunuyor. Yani, Avrupa'nın dönüşüm süreci, Avrupa'nın bu ve benzer krizlere nasıl cevap ürettiği ve bu cevapların Avrupa'yı nasıl dönüştürdüğü ile yakından ilişkilidir. Bu krizin Avrupa'yı nasıl şekillendireceği, Avrupa'nın önümüzdeki dönemde krize nasıl cevap vereceği ile belli olacak. Ama şu anda görünen; Avrupa'nın yaşanan bu krize beklenen anlamlı bir cevap veremediği yönündedir. Özellikle İtalya ve İspanya ağır yaralar aldılar. Bu gibi ülkelerde güçlü bir anti-Avrupa duyusunun

gelişmesine neden olabilir. Bu sosyal psikoloji aşırı sağ ve totaliter siyasal eğilimlerin güçlenmesine neden olabilir. Bu anti-Avrupa duygusunun, popülist siyasetçiler tarafından siyasî platforma taşınmaları kuvvetle muhtemeldir. Fransa Lideri Macron'un; "gerekirse başımızın çaresine bakarız" söylemi, bunun küçük bir işareti sayılabilir niteliktedir.

Fakat bu duygunun anlamlı bir siyasal sonuç üretmesi pek olası görünmüyor. Çünkü bu süreç ulus-devletlerin dinamik, sorun çözücü aktörlüğünü mü yoksa sorunlar karşısındaki yetmezliklerini mi ortaya koyduğuna biraz daha yakından bakmak gerekecek. Süreç devam ediyor. Yeni gelişmeler gidişatın yönünü belirlemek konusunda tayin edici olabilir. Bekleyip görmek gerekir. Yani zamana ihtiyaç var. Özellikle sağlık politikaları belirleyici bir rol oymayacaktır. Sağlık sektörü- sağlık sistemi, kavramlarından hangisini temel alınacağı önemlidir. Sağlığın ticarileşmesi, sektör kavramına indirgenmesi derin sorunlara yol açacak niteliktedir.

Diğer bir değişle, bu krizde, bir sağlık politikasının ne ölçekte bir ulus-devlet politikası olduğunu ve ulus-devletlerin nasıl performans sergilediği önemlidir.

Diğer taraftan, ulus-devletlerin performansları da bugüne değin, iç açıcı, umut verici değildi. Kaynağı Wuhan olduğu ileri sürülen bir sağlık sorununun, kısa sürede nasıl küresel bir soruna dönüştüğü görüldü. Türkiye dahil olmak üzere, hiçbir ülke bu yayılmanın önüne geçmeyi başaramadı. Bunun aynısını Avrupa'ya uyguladığımızda, bu süreçte bir anti-Avrupa duygusu, ülkelerin Avrupa'dan biraz daha uzaklaşmasına yol açabilir. Fakat bu ülkelerin, önümüzdeki dönemde yüzleşeceği sorunları Avrupa'dan uzaklaşarak çözmeleri mümkün görünmemektedir. Korona Pandemisi sonrası dünya ekonomisinde yaşanması muhtemel daralma yeni büyük sorunlar doğuracaktır.

Kimi uluslararası kuruluşların değerlendirmelerine göre, küresel ekonomide yıllık bazda

yüzde 3.2 oranında daralma beklenmektedir. Bu daralma başta işsizliğin artması olmak üzere bir yığın yeni sorun üretecektir. Sınıflar arası uçurum derinleşecek. Bu durum yeni toplumsal çalkantılara, çatışmalara neden olacaktır. Bu sorunları aşmak için birliğin gücüne gereksinim duyulacaktır. Bu nedenle, Avrupa ölçeğinde çözüm arayışlarının devreye girdiği yeni bir sürece doğru gidiyor gibi görünmektedir.

Doğaldır ki bu reel durum sol, sosyalist siyasal eğilimlerin güçlenmesine daha elverişli bir zemin sunacaktır.

Bir görüşe göre, popülist veya milliyetçi partilerin bu süreçte güçlenmesi de olasıdır. Ancak, Almanya örneği çarpıcıdır. Mesela sınırların kapatılması, popülist ve ırkçı partilerin hayalidir. Zira, izlediğimiz kadarı ile ırkçı, popülist hareketlerin bugüne kadar sundukları formül "Sınırları kapatalım, topluma daha fazla kimlik verelim" şeklindeydi. Kimliksizlik ve sınır kapatılması üzerinden inşa ettikleri bir siyasi duruşları vardı. Tabii burada ekonomiden kaynaklanan hoşnutsuzlukları da bu siyasal söylemlerini etkili kılacak nitelikte seyrediyordu. Ama özellikle sınırların kapatılması, mültecilerin azaltılması ve topluma kimlikçi siyasetin daha fazla dayatılması bu partilerin ana görüşüydü. Ama bu siyasal platformların güçlü olabilmesi için, bu arzularının gerçekleşmemesi gerekirdi. Bu arzuları gerçekleşmediği ölçekte, bu süreçle mücadele ederek bir siyasal ve toplumsal destek görüyorlardı. Ama bir gün Almanya'da bu hayalleri gerçekleştirdi; sınırlar hiç umulmayacak şekilde kapatıldı. Fakat sorunlar bitmedi. Bu aktörler şimdi, "Sınırlar kapatılırsa sorunlar biter" formülünün işlemediğini görüyor. Almanya ölçeğinde bu, ana akım partiyi, Merkel'i güçlendiriyor. İzlediğimiz kadar sol, sosyalist partiler bu süreçte etkili bir söylem üretemiyorlar. Pandemi sonrası, sürecin ekonomik sonuçları çok daha can yakıcı hale gelmesi durumunda, bu partilerin, muhtemelen yeni bir damar, etkili bir siyasal argüman yakalayacağı güçlü bir ihtimaldir.

Bu süreç şunu da ortaya koydu: Batı'da bu süreci en kötü yöneten üç ülkeye baktığımızda, son yıllarda popülizmin en fazla yükseldiği üç ülkeyi de görmüş oluyoruz: ABD, İtalya, İngiltere. Buna karşılık, bu süreci görece daha iyi yöneten Almanya, Hollanda gibi ülkelere baktığımızda, ana akımın hâlâ güçlü olduğunu görüyoruz. Rasyonel olarak bakarsak, bu sürecin popülizmi zayıflatması gerektiğini görülmektedir. Ama böyle olmayabilir. Bu krizin ekonomik maliyeti çok daha can yakıcı olmaya başlarsa, popülist partiler de daralan ekonomik üzerinde bir siyasal çıkış arayışına gireceklerdir. Popülistler, bu ciddi kriz döneminde adeta siyasal amigoluk yapacaklardır, yapmaktadırlar.

Demokrasinin daraltılması talepleri ile birlikte, bu amigolukları toplumsal destek görmesi olası mıdır? Bu, katılımcı demokrasi ve sosyal devlet dengesini doğru kuracak olan sol, sosyal demokrat, sosyalist ve diğer ana akım demokrasi güçlerinin süreci doğru ve etkili ilerletmeleri ile değişebilir.

Sonuç olarak, çağdaş demokratik değerle ile taçlandırılmış adil bir üretim ve bölüşüm dengesine dayanan sosyal devletin inşası insanlığın temel gereksinimi gibi görünmektedir. Bu derin kriz geçmiş derin küresel krizlerde olduğu gibi güçlü demokrasi ile bezenmiş güçlü devlet gereksinimini net bir biçimde ortaya koymaktadır. Verili şartlar, bunun içim uygun bir ekonomik ve sosyal zemin sunmaktadır. Gerisi, buna öncülük edecek siyasetin başarısına bağlıdır.

ABD yaklaşımı önemlidir

Donald Trump liderliğindeki ABD açısından durum daha farklı bir anlam içermektedir. Trump da Korona Pandemi sürecinde tabiri caizse, İngiltere lideri gibi kendini rüsva etti. Elindeki muazzam güce rağmen yaralı dünyaya liderlik edemediği görüldü.

ABD'nin 2000'li yıllarda, uluslararası siyasette sıkça kullandığı, duymaya alıştığımız "terör", "kitleles imha silahları", "teröre karşı

savaş", "ulusal güvenlik tehdidi" gibi manipülatif kavramları kullanarak dünyayı yönetme siyasetinde meşru bir zemin oluşturmaya çalışıyordu. Bugün, o argümanların yerine Covid-19'un argümanı koyduğu görülmektedir. ABD yönetiminin gerçekten müthiş bir algı operasyonu ile karşı karşıyayız.

Bir dünya lideri ülke Korona Pandemi sürecini yürütemedi. Doların uluslararası piyasadaki muazzam gücüne rağmen, beklenen ekonomik başarıyı da sağlayamayan ABD yönetimi, bildik manipülasyon hamlelerine başvuruyor. Yeryüzünün farklı bölgelerinde farklı gerilim ve çatışma alanların yaratma eğiliminde olduğu görülmektedir.

D. Trump'ın konuya yaklaşımları tehlikeli sonuçlara işaret etmektedir. ABD'nin bu yaklaşımları, bu süreçte, ırkçılığın güçlenmesine de neden olabilir. Özellikle Trump'ın "Çin virüsü" söylemi üzerinden ortaya koyduğu tutum dikkate değerdir. Pandemi daha geniş bir zamana ve alana yayılırsa mesele derinleşebilir. İklim değişikliği ile birlikte virüs, güney yarımkürede bu denli çok yayılırsa, muhtemelen Asyalılara veya siyahilere karşı ırkçılığı da tetikleyebilir. Henüz gerçekleşmiş bir şey değil fakat bu süreç zamana yayılırsa, toplumsal sonuçlar derinleşirse, farklı kimlik gruplarına karşı ırkçılığı artıran bir işlev görebilir.

Verili şartlar, bu popülist siyasetin önümüzdeki dönemde başarılı olma şansı olmadığını göstermektedir. 1998 yılında kurulan Avrupa Merkez Bankası bir miktar doların tekeline kırmayı başardıysa da dolar halen dünya genelindeki rezerv para birimi olma özelliğini koruyor.

Geçmiş yıllarda yaşanan küresel ekonomik krizlerden çok daha büyük bir resesyona sebep olacağı benzeyen Covid-19 salgını, bu özelliğiyle çok daha radikal değişikliklerin başlangıcı olmaya aday bir krizi işaret etmektedir. Bu krizin Amerikan Dolarının rezerv para birimi olmasının sonunu hazırlamak üzere kurgulandığını düşünenler dahi var. Bunlara göre, küresel olarak tek bir dijital

para birimi yaratılmaya çalışılmaktadır. Küresel ekonomik savaş senaryolarında dijital para birimi önemli bir yer tuttuğu doğrudur. Korona Pandemisi sonrası dünya bu yönlü bir tartışmanın içine girebilir.

Hiçbir karşılığı olmadan istenildiği kadar basılabilen Amerikan Doları, çıkan bu ekonomik kriz sebebiyle çok yakında artık daha fazla basılamaz hale gelebilir. Bu nedenle, dünya ekonomisinde yaşanması muhtemel resesyondan en çok etkilenecek ülkelerin başında Amerika geliyor. Zira, ABD de işsizlik rakamı bir haftada 10 milyona ulaştığı söyleniyor. Bu durum yönetilemez bir hal alırsa Amerikan Doları ağır hasar alabilir.

En çok dillendirilen senaryoya göre, Amerikan ekonomisi ve dolar bu krizle çok zayıflayacak olursa, 10 yıl içerisinde rezerv para birimi olma özelliğini kaybedebilir.

Yaşananları anlamak ve anlamlandırmak üzere bu gibi senaryolar peş peşe yazılmaya başlandı.

Şu da bir gerçektir ki, tüm devletlerin serbest ekonomi, malların ve insanların serbest dolaşımı, çeşitli sebeplerle başka ülkelerde üretim yapma, yabancı işgücü gibi küreselleşme başlığı altında duymaya alıştığımız konular bütün dünyada sorgulanmaya başlandı.

ABD, İngiltere, İtalyan vb. ülkelerde yürürlükte olan neo-liberal siyasetin doğal bir sonucu olarak sağlık sistemi, sağlık sektörüne dönüştürülmüştü. Büyük oranda ticarileştirilen sağlık sektörünün pandemi sürecindeki çöküşünü, dolayısıyla neo-liberal siyasetin sonuçlarını izlemekteyiz.

Yani, bu salgın Trump'ı ve benzerlerini götürebilir.

Türkiye'de ve Ortadoğu'da durum iç açıcı değil

İnsanlık yeni bir dünya yaratmak durumundadır. Bu yeni dünya; bugünkü dünyadan daha adil, daha demokrat ve eşitlikçi bir dünya olmak zorundadır. Değişim doğrul-

tusu bu yöndedir. Verili dünya koşulları bu yönlü bir değişimi işaret etmektedir. İnsanlığın yaşadığı tarihsel deneyimlere bakıldığında bu değişim kaçınılmazdır. Otoriterlik bağlamından insanoğlunun bu gidişatı görüp ona göre davranması şarttır. Sorunun temeline inmeden de insanlık için kalıcı bir çözüm üretmek mümkün değildir.

Dünyanın yakın tarihine bakıldığında doğal afetler hariç yaşadığımız tüm olumsuzlukların altında kar odaklı para sisteminin olduğunu görüyoruz. Çıkarılan bütün savaşlar, açlıklar, bir kısım hastalıklar, fakirlik, çevre kirliliği hep bu kar odaklı para hırsından kaynaklanmaktadır. Bireyler, şirketler, devletler daha çok kar edebilmek, daha çok para ve daha fazla güç içindir.

Ucuz işgücü ve düşük maliyet yüzünden basit meta üretimi yapmaktan kaçınan gelişmiş ülkeler, çıkan salgında basit bir maske ve ileri teknoloji gerektirmeyen solum cihazı bulmaktan aciz duruma düştü. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler bu durumu fırsata çevirmek için yarıştı. Türkiye, kendi vatandaşına maske temin etmekten acizken, ABD ve AB ülkelerine maske yollayacak kadar güçlü imajı çizmek için ilginç hamlelerde bulundu.

Kartellerin elinde olan fosil yakıtlar daha ucuz olduğu için düşük maliyet adına doğayı katlediyoruz. İnsanlığa ve doğaya faydalı olacak teknolojiler pahalı olduğu için kullanılmıyor. İlaç kartelleri oluşturdukları büyük ticari kazanç ile birçok hastalığı sürdürebilir kılıyor. Hazır pazar ve ucuz iş gücü için geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeleri üretim üssü yapmaktalar. Tarım, gıda ve kimya kartelleri insan sağlığını hiçe sayarak GDO'lu tohum ve birçok ürünü insanlara dayatıyorlar. Fabrikalar, maliyeti fazla olduğu gerekçesi ile arıtma tesislerini çalıştırmıyorlar. Dünya hammadde ve işgücü kaynakları kontrolsüz tüketim ekonomisi için katlediliyor. Hep daha fazla kar için... Gezeğenin ve insanlığın ortak geleceği için hiç kimse fedakârlık yapmak istemiyor. Salgın sonrası bu güçler, açgözlülüklerini gözden geçirecekler mi? Çok da umutlu değiliz.

Tüm dünyayı borç sarmalına alan bu kısır ekonomik döngü değiştirilmeden kalıcı herhangi bir çözümün mümkün olmayacağını düşünenlerdenim. Üretim ve bölüşüm ilişkilerini adil bir biçimde dizayn edecek güçlü, insani değerler üzerine bina edilmiş, demokratik devlet aygıtına gereksinim olduğu açıktır. Erdoğan liderliğindeki Türkiye ve benzeri popülist siyasetin ve diktatöryal yönetim biçimine sahip devletleri kast etmiyoruz kuşkusuz. Onlar, bu niteliklerden hayli uzaktırlar.

Kısaca mevcut dünya parasal sistemi adil bir şekilde değişmedikçe insanlık rahat yüzü göremeyecektir. Küçük bir azınlığın çıkarına uygun olarak yerkürede dolaşımda olan para ve emtia sistemi; baş döndürücü bir hızla gelişen yapay zekâ ve robot teknolojileri ile birleşince dünyada dijital sömürü başlayacaktır. Artık savaşlar toprak için değil veri ve insan kontrolü için yapılacaktır. Bu savaşlar, Türkiye ve benzeri gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha sarsıcı sorunlara neden olacaktır.

Korona Pandemisi süreci bağlamında yakın gelecek bakımından meseleye ışık tuttuğumuzda, toplumda para olmadığı görülecektir. Dolayısıyla tükettim azalacak. Tüketim azaldıkça, ticaret de azalacaktır. Korona Pandemisi etkisiyle Türkiye'nin turizm gelirleri düşecek. Cari açık derinleşecektir. Bu durum benzer devletler için de geçerlidir.

Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkeler bu krizden daha fazla etkilenecek.

Türkiye'nin Covid-19 salgınına Avrupa ve Amerika'ya göre çok daha hafif atlattığını gördüğümüz oldukça yanıltıcıdır. Bu algı operasyonu iç kamuoyunda kısmi bir etkiye sahiptir. Gerçeğin üzerini tamamen örtecek kadar etkili değildir.

Bu kriz, klasik bir finansman krizi değil. Reel sektör, özellikle küçük ve orta ölçekli

şirketler ile bireyler bakımından durum çok kötü. Bu durumda iç pazarın ve iç üretim-tüketim dengelerinin çok önemli hale geleceği ortada. Ekonomik politikanın üretimin devamına ve vatandaşın satın alma gücüne bağlıdır. Tarım ve hayvancılıkta ithalat bağımlılığı devam ediyor. Yani Pandemi sonrası ülkede ekonomik manzara kötü görünmektedir.

Erdoğan hükümeti, iç ve dış politikadaki açmazları ABD, Rusya, Çin ve AB arasındaki derin rekabetten faydalanarak aşmaya çalışacaktır. Korona Pandemi süreci etkisiyle daha da derinleşen ekonomik krizi aşmak için Trump'ın Çin ile derinleştirdiği çelişki ve çatışmalarda medet ummaktadır. Çin ile iş yapmakta olan bazı ABD şirketlerini Türkiye'ye çekmek için ABD ile yakınlaşma siyasetin sürdürmeye başladı.

Suriye'de yaşamakta olduğu açmazı aşmak için ise, ABD-Rusya arasındaki çelişkilere faydalanma siyaseti güdülmektedir. Bu iki süper gücün, pandemi sürecinin derinleştirdiği kendi iç ekonomik ve sosyal sorunları nedeni ile, bölgeye ilişkin politikalarını değiştirerek, bölgeyi önemli ölçüde Türkiye'ye bırakacakları ihtimalini değerlendirmeye hazırlanmaktadır. Bu yönlü bir politika değişikliği yönünde işaretlerini vermektedir.

Kürt sorununu çözmemiş bir Türkiye'nin çağdaş demokrasiye ermesi düşünülemez. Bu Türkiye küresel dijital altyapıya mecburdur. Bu nedenle siber saldırılardan ve enerji kesintilerinden etkilenecek. Önümüzdeki süreçte en önemli gelişmeleri **iletişim teknolojileri**, yapay zekâ, mikro biyoloji, elektromanyetik gibi alanlarında göreceğiz. Tüm bu gelişmelerden olumsuz bir biçimde etkilenmemek için, gıda güvenliğini ve yeterliğini en üst seviyede tutmak gerekir. Türkiye ve benzeri bölge ülkelerinin mevcut tarım ve hayvancılık politikaları ile bu mümkün görünmemektedir.

Covid-19 Dünyayı dönüştürürken Türkiye Kürtleri: Tarihselci bir çözümleme ve öngörü denemesi

Vedat KOÇAL
Siyaset Bilimci

Vedat KOÇAL

Kovara DENG

Salgınıyla, çözülen küresel düzeniyle, belirsizlikleriyle, güncel küresel sahne, Ortaçağ Avrupa'sında Frank, Cermen ve İtalyan şehir devleti prensliklerinin, kara veba sürecindeki dehşet duygusuna çare üretemeyen feodal ve skolastik temellerinin sarsılışını eli kolu bağlı izleyen Kutsal Katolik İmparatorluğu'na karşı güç kazanarak tarih sahnesinin baş rolünü ele geçirdikleri dönüşüm çağını andırıyor. Oysa, kara vebanın az öncesinde, Haçlı Seferleri sürecinde, Batı ve Doğu medeniyetlerinin Akdeniz üstündeki ticaret ve savaş güzergâhları üstünde, insanlık tarihinin Ön Asya'da antik Pers istilâsından ve İskender'in Hint seferiyle başlattığı Helenizm'den sonraki üçüncü küreselleşme çağı yaşanıyordu. Gücü tamamen kırılan Kutsal Papalığın burun dibinde, Floransa'da ve Venedik'te, liman ticaretiyle zenginleşen yeni tüccar sınıfının korumasında, Rönesans başlamıştı. Nitekim Machiavelli, Kutsal İmparatorluğun meşruiyetinin politik temellerine vurulmuş en etkili darbeyi, meşhur "Hükümdar"ını Floransa'da, Medici ailesinin maaşlı bir çalışanı olarak, "Prens"ine sunmuş, Galileo da, açıkça Kutsal Kitap'aa meydan okuyan astronomik buluşlarını yine Floransa'da çalışırken ilân etmiş, biraz kuzeydeki Alman prenslik şehirlerindeki Kepler'le ve Kopernik'le bir-

likte Pozitivizm'in sağlam temellerini atmış oluyorlardı. Yine Cermen ülkesinde, Alman şehir devletleri, Luther benzeri öncülerin sözcülüğünde, Papalığı "protesto" eden bildirgelerle kilisenin kıta çapındaki dinsel egemenliğine başkaldırmışlar, "Protestanlığa" giden yolu açmışlardır. Dört asır sonra, Max Weber, "Protestan Ahlakı ve Kapitalizm" adlı başyapıtında, Protestanlıktan kapitalizme giden yolu gösterecektir. Sonuçta, veba mikrobunu, her şeyi, bir daha asla geriye dönmeyecek biçimde değiştirmiştir. Bir mikro-organizma, Tanrı'nın yeryüzündeki vekili olma iddiasındaki "kutsal" taçları ve tahtları yerle bir etmiş, yerkürenin tarihini "vebadan önce ve sonra" olarak ikiye ayırmıştır. Vebanın, Tarih'in geri kalanına damga vuran politik gücü ve etkisi, ölümlerden değil, ölümün durdurulamazlığı korkusu, dolayısıyla, ölümün gelişi karşısında mutlak çaresizlik algısı ve kaygısından kaynaklanmıştır. İnsanların yaşamı sürdürme dürtüleri, papalığın ve kutsal krallıkların Tanrı adına cennet vaatlerini doğal olarak bastırmıştır. Nihayet vebadan öncesi kozmopolit imparatorlukların devri iken, sonrası ulusların ve ulus devletlerin çağı olmuştur. İnsanlığın üçüncü küreselleşme deneyimi böyle son bulmuş ve Avrupa'da İtalyan, Fransız, Alman

uluslaşmalarının ve ulus-devletlerinin tarihsel çekirdekleri oluşmuştur.

İnsanlık, Ortaçağ'ın sonundaki bu köktenci değişim sahnesini, bir kez de, 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde, yaklaşık elli milyondan fazla insanın ölümüne neden olduğu tahmin edilen Fluenza ya da İspanyol gribi salgını süresince deneyimlemiştir. Paris sokaklarında kolera mikrobunun güçlü etkileriyle başlayan Büyük Fransız Devrimi'nin ardından geriye dönüşü ifade eden Restorasyon sürecinde egemenliklerini onaran kozmopolit krallıkların, tarihsel yerlerini ulusa ve ulus-devlete bırakmalarını sağlayan politik devinimlerde, fluenza, Cumhuriyet'lerden yana psikolojik ivme yaratan etkili bir güç olarak iş görmüştür. Örneğin, Rus Çarlığı'nın 1917'de Ekim Devrimi'yle Sovyetler Birliği'ne, Osmanlı'nın 1919'da Türkiye'ye, Habsburg Krallığı'nın Avusturya'ya ve Macaristan'a, Prusya Krallığı'nın 1918'da Almanya'ya dönüşümlerini sağlayan halk hareketlerinde, fluenzayı üreten mikro-organizmanın ekonomik ve psikolojik etkilerinin payı büyüktür. Böylece, Ortaçağ'da egemenliği Papalığın elinden bir virüsün belirleyici yardımıyla ele geçiren krallıklar, bir başka virüsün eliyle bu kez Cumhuriyet'e devretmişlerdir. Krallık mirasçısı Cumhuriyet'lerin ulus-devletlere dönüşümünde de, yine bir başka salgın, ancak bu kez mikrobiyolojik değil, ekonomik bir salgın belirleyici olmuştur. İnsanlık tarihinin en ağır ekonomik bunalımı olma şampiyonluğunu, iki Dünya Savaşları süresinde bile kaptırmayan 1929 küresel buhranı da, ekonomik yok oluş eşliğini aşan kitleleri, "kurtarıcı" kurguları üretmeye ve kendi kurgularına kölece bağlanmaya itmişti. Nitekim Faşizm'in, Nazizm'in, Falanjizm'in, Kemalizm'in, Stalinizm'in ve biraz daha gecikmeli olarak Peronizm'in, 1929'un hemen ardı sıra yükselişleri, bu bakımdan rastlantı değil, doğal yasanın kaçınılmaz sonucu ve ürünü olmakla ortaklaşmışlardır.

Sonuçta, tıbbî veya ekonomik kriz süreçlerinde, yok oluş riskiyle yakından yüzleşme deneyimleri, Tarih boyunca insanlığı, "kur-

tarıcı" otoritelerin mutlak itaat talep eden vaatlerine karşı özgürlüklerinden feragatta bulunma tercihinin zorlamıştır. İnsanlık, salgınlarla hastalıkla veya ekonomik krizlerde yoksullukla, açlıkla ölmektense, ölümden kurtaracağını vaat edenlere köleleşmeyi daha akılcı ve gerçekçi bulmuş, ve fakat, bu kez de savaşlarda ölmüştür.

Bu tarihsel gel-git sahnesinde güncel durum, neoliberal küreselleşme dalgasının geri çekildiği ve ulus-devletin insanlığın kıyılarında yeniden belirgin biçimde görünürleştiği bir geriye dönüş hâlidir. İnsanlığın önemli bir bölümü, 1980'lerin başından itibaren izlemekte olduğu son kırk yıllık "küreselleşme" filminin perdesinde, yine bir mikro-organizmanın eliyle "The End" yazıldığı düşüncesinde, duygusunda ve beklentisinde, kurtarıcısı olması umuduyla ulus-devletin "koruyucu" ve "güçlü" kucığına koşmaktadır. Nitekim Trump'un "yeniden büyük Amerika" sloganı, Putin'in "neo-çar" imajı, İngiltere'de Avrupa'dan kopuş ve Ada'ya geri dönüş politikası, Türkiye'de "Yeni Osmanlı" söylemleri, 1929 krizi ertesinde, Mussolini'nin ve Hitler'in, çöken demokrasiye karşı Roma ve Cermen imparatorluklarını ihya vaatlerini çağrıştırmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasının, özellikle 1960'ların ikinci yarısının gençlik kuşakları elinde zirvesine ulaşan, bireyci, özgürlükçü, yerelleşmeci değerler, yerlerini yeniden kolektif, merkezî-yetçi, otoriter propagandalarına terk etme eğilimindedir. Nitekim Türkiye'de siyasal rejimin yönetici aktörlerinin, salgın sonrasını, "Türkiye'nin yeniden yükseliş fırsatı" olarak ısrarla işaretleri, bu eğilime dair heyecanlı beklentilerin dışavurumudur.

Post-Covid Türkiye'sinde "Kürt tehdidi" kurgusu, Türk siyasal sisteminin 2008 krizini takiben, 7 Haziran 2015 seçim sonuçlarında somutlanan meşruiyet krizini aşmanın dinamosu olan yeni "millî mutabakat"ın inşasındaki geçici politik işlevinin çerçevesinin çok dışında olacaktır. Bu noktada, söylemek gerekir ki, kriz çözümü ile krizin geçiştirilmesi, farklı süreçlerdir. Örneğin, 1970'lerdeki

petrol krizi, 12 Mart'tan 12 Eylül'e, '94'teki Güneydoğu Asya krizinin etkileri de, Güreş-Çiller-Ağar triumvira rejimi başta olmak üzere, 2002'deki geçici çözüme kadar, iç savaşla geçirilmiştir. Covid-19 krizinin Türk ulus devleti açısından çözümü ile geçirilmesi hallerinin süreçleri ve sonuçları da farklı olacaktır. Virüse karşı tam etkili bir ilacın ülke dışında bulunması, küresel ağlara bağımlılık üstünde çarpan etkisi yapacağından, ulus devletin kriz sürecindeki önlenemez yükselişinin önünde psikolojik bir bariyer olabilir. Bununla birlikte, salgının, uluslararası Tıp çevrelerinin öngördükleri gibi yıllara yayılması olasılığı, krizi sosyal kontrol yoluyla geçirmeye özgü yeni ara rejimlerin inşasının temellerini atacaktır. Hatta, fiili Başkanlık rejiminin dahi, ölüm korkusuna dayalı toplumsal refleksleri ve siyasal alternatifi basılamaya yetmediği yerde, 24 Ocak-12 Eylül '80 ilişkisinde olduğu gibi, militarizm, kriz çözücü güç olarak yeniden devreye girebilir. Bu kapsamda, Türk devlet aklının, 1970'lerdeki abd merkezli küresel petrol krizinden yine abd merkezli küresel neoliberal çözüme geçişi ifade eden 24 Ocak '80 kararlarının yolunu militarist güçle «düzleştirmeyi» ifade eden 12 Mart ve 12 Eylül süreçlerinde ve ardından özellikle Güneydoğu Asya krizinin 5 Nisan kararlarında ifadesini bulan güçlü etkilerini geçirmeye uğraştığı '90'lar boyu yoğun biçimde kullandığı geleneksel geçici kriz çözücü işlevinin öncesinde ve ötesinde, "Kürt tehdidi"nin, Türk ulus-devletinin İttihatçı miladında Tehcir'le ve ardından Erken Kemalizm'in Mübadele ve Mecburi İskân uygulamasının sürekliliğinde ortaya koyduğu, Anadolu'nun çok kimlikli etno-kültürel yapısını inkâr ve onu şiddet yoluyla kontrol etme rejiminin, ve böylece, Türk ulus kimliğinin ve devlet yapısının kurucu temellerini oluşturan "toplumsal sözleşme"nin özü olduğu gerçeğiyle bir kez daha yüzleşilecektir. Nitekim Bülent Uyguner vakasında olduğu gibi, HDP yasal üyeliğinin "suç" olarak iddianamelerde

zikredilir hale gelmesi, Osmanlı'nın başkentinde, yasal dernekler olarak kurulmuş Kürt Tealî ve Teavün Cemiyetlerinin, Nutuk sonrasında "zararlı cemiyetler"e dönüşümünü hatırlatmaktadır. Dahası, Covid-19 salgınının etkilerinin olgunlaştığı geç aşamada bile, bölge illerinde uygulanan test sayısında ve başta maske olmak üzere tıbbî önleme gereçlerinin merkezî dağıtımında, ülkenin diğer yörelerine kıyasla gözlenen eşitsiz bölüşüm, kitlesel ölüm riski karşısında dahi, "Türklük sözleşmesi"nin özündeki Kürdofobik hiyerarşi algısını ve ayrımcılığı açıkça ortaya koymuştur.

İşin, Türkiye'de Kürt toplumu açısından en talihsiz tarafı, politik tarihinin ideolojik bakımdan en zayıf, politik bakımdan en örgütsüz ve dağınık dönemine denk gelmiş olmasıdır. Hdp çevrelerinin "Radikal Demokrasi", "Demokratikleşme" ve "Türkiyelişme" türünde, Türkiye'nin politik kültürel ve yapısal gerçekliğinden ve tarihsel deneyiminden kopuk, sözde teorik kurguları ve gündemleri, bu hazırsızlıkta yitirilmiş zamanın ve insan kaynağının en önemli payı olarak, yakın gelecekte sorgulanacaktır.

Uzun sözün kısası, ilacın kısa sürede bulunup küresel dağılımının aynı hızla gerçekleşmediği senaryoda Covid-19 sonrası politik ortam, Türkiye'de Kürt siyasal toplumu için, Türk ulus-devletinin Neo-Kemalist restorasyonu sürecinde yeni bir varlık-yokluk ikilemi olacaktır. Covid-19 sonrasında küresel ve ulusal sonuçlarına hazırlığı temel hedef olarak benimsemiş, politikasını ve örgütünü, ama en önemlisi, ideolojisini bu çerçevede kitleleştirilebilmiş bir yeniden yapılanma, Türkiye'de Kürt siyasetinin ve toplumunun en acil ihtiyacı olarak, Kürt politika üreticilerin önündedir. Covid-19 salgını karşısında Kürdistan Bölgesi yönetiminin uygulamaları ve bunların sonuçları ile Türkiye'deki Kürt illerinin aynı konudaki durumları arasında basit bir kıyas, bu ihtiyacın somutluğunu, yakıcılığını ve aciliyetini açıkça ortaya koymaktadır.

Kurd û yekrêziya mala Kurdî

Eli ŞEMDÎN *

Eli ŞEMDÎN

Kovara DENG

Ev demeke, hewildanên giring têne kirin ji bo pêkanîna yekhelwîstî û yekrêziya mala Kurdî li Kurdistanê Sûriya, mîna wê destpêşxerîya ku Mezlûm Ebdê, pêşkêş kiribû bi piştgîriya Emerîka û Ferensa û Serokê Herêma Kurdistanê Başûr, ewî daxwaz kiriye hemî alî û hêzên Kurdî li dora mêzekê rûnîn û kêşeyên xwe çareser bikin, û bi yek helwîst û yek lêvegerê derkevin, evê yekê dilxweşiyeke mezin kire nav dilê mîletê Kurd de li Kurdistanê Sûriyê ku ev nêzîkê deh salan e ketiye ber pêla vê qeyrana dijwar de, ku Sûriya têre derbas dibe, çî ji wêranî û talanî û birçîbûn û çî ji kuştin û girtin û koçberiyê.

Vê dawiyê hin zaniyarî û lêduwan li ser dezgehên ragihandinê belavbûn ku giftûgo-yeke duqolî di navbera ENKS û PYD de destpêkiriye, ji xwe wê tişteki rast be eger ji bo rakirina kêşê û piroblemên di navbera wan herdû alîyan de be, lê mixabin hate eşkere kirin ku ne wisa ye, lê destpêkirine bi hev re nerîneke siyasî hevbeş amade kirine, bê beşdariya aliyên serekî yên dinê, mîna Partiya Demokrata Pêşverû ya Kurdî li Sûriya û Partiya yekîtiya demokrata Kurdî li Sûriya û yên dinê..

Evê yekê ew hêvî beravêtî kir, û destpêşxerîya Mezlûm Ebdê jî pûç kir û nîgera-

niyeke berfireh di nav cemawerê Kurdî de belav kir. Ji ber ku diyar e ew herdû aliyên di giftûgoyê de bi xwe beşek in ji kêşê û nakkokiyên ku hene, û ezmûna van salên derbasbûyî nîşan da ku ew bi xwe bi tenê nikarin bibin nûnerên Kurd, Lewma nerazîbûneke berfireh rûdaye li dijî vî şeweyê giftûgoyê ku di navbera ENKS û PYD de destpêkiriye. Ev ji bilî ku ew herdu alî hatine naskirin bi girêdana xwe bi derve re, yanî biryara wan ne bi destê wan e, lê ji dervî sûnor tê sitandin, bê ku taybetmendiya tevgera siyasî ya Kurdî li Sûriya li ber çavan bigrin. Lewma ew giftûgo hîç encamekê nade meger aliyên din jî beşdarî vê danûsandinê nebin û nebin hevbeş çareseriyê.

Bi rastî, ew herdû alî ENKS û PYD, di van salên qeyrana Sûriya de, nikarîbûn bibin nûnerên rasteqîne yên mîletê Kurd li Sûriya, nêzîkî deh salan e PYD li ser erdê desthilatdar e li navçeyên Kurdî li Sûriya, mixabin nikarîbû rêveberîyeke Kurdî û demokrat li ser erdê ava bike ku xelkê wan navçeyan li dora xwe kom bike û bicivînê. Bi berovajî vê yekê ew bi biryarên xwe yên şaş ajotin ber bi penaberiyê ve û ENKS jî tevî ku derfet bi dest ket ku li nav raya navdewletî de, bi naye mîletê Kurd biavê, lê nikariye rê li ber hevbendê

xwe bigirê ku Efrîn dagîr nekin, û li ber çavê wê wêranî û talanî û karest bi serê xelkê wê de anîn û her man beşek ji wê Itîlafa ku tenê bi nav oposiyon e û karê wan herdû aliyên bi tenê mabû berberî û yektir xayin îlan kirin, û li diji hev şer kirin..

Îro jî vaye derfetek peyda bûye, ku deriyê danûsitandinê hatiye vekirin li ser daxwaza Mezlûm Ebdê û hêzên navdewletî jî bi germî daxwaz dikin ku Kurd li hev bicivin û bibin yek. Herwiha miletê me jî gihaye astekî metirsîdar di jiyana xwe de û guhertina dîmografi her berdewam e û navçeyên Efrîn û Girê

Sipî û Serê Kaniyê tev hatine dagir kirin û di bin destê çekdarên terorist û tûndrew de dinalin. Êdî derfet nemaye em hevdu pûç bikin û pîs û xayin bikin. Divê em tev tê bigihin ku hîç aliyek tune ye karibe bi tena xwe bibe nûnerê miletê Kurd li Sûriya. Tenê bi yekrêzî û bi yek helwîstî em dikarin bi hev re doza miletê xwe bigihînin qûnaxa çareseriyê, û ew jî di Sûriyake demoqrat û nênavendî û ferenetewe de pêktê, ku hebûna miletê Kurd û mafê wî di destûra nû de parastî be.

** Nûnerê Partiya demoqrata pêşverû ya Kurdî li Sûriya, û nênerê partiyê li herêma Kurdistana Başûr.*

Deva Partisi ve Babacan: Yeni aktör mü? Yeni faktör mü?

Kava BERZENCİ
Araştırmacı-Yazar

Kava BERZENCİ

Kovara DENG

Türkiye siyaseti, her gün yeni gelişmelere gebe dir. 31 Mart Mahalli İdareler Seçimlerinden sonra Türkiye siyasetinin geleceği üzerine tartışmalar yoğunlaşmıştır. 23 Haziran seçimleri sonucunda Ekrem İmamoğlu'nun İstanbul belediyesini kazanması, Türkiye siyasetinde ciddi bir hareketlenmeye ve yeni aktör arayışlarına neden olmuştur. Ali Babacan liderliğinde kurulan Demokrasi ve Atılım Partisi (DEVA) ve Ahmet Davutoğlu tarafından kurulan Gelecek Partisi'ni, Türkiye siyasetinde yeni aktör arayışları sonucu ortaya çıkan oluşumlar olarak değerlendirebiliriz. Biz bu yazıda Ali Babacan liderliğinde kurulan DEVA Partisi'ni değişik açılardan ele almaya çalışacağız.

Ali Babacan'ın DEVA Partisi ile Ahmet Davutoğlu'nun Gelecek Partisi'ni ortaklaştıran en önemli unsurun iki liderin uzun yıllar Ak Parti içinde birlikte siyaset yapmış olmaları olduğunu söyleyebiliriz. Başka bir ifade ile Ak Parti, kendi içinden iki yeni siyasal parti çıkarmıştır. DEVA ve Gelecek Parti'lerinin Ak Parti içinden çıkmış olması, bu iki oluşumu önemli hale getirmekte, her iki yapının iktidar ve muhalefet dinamikleri açısından neden olacağı muhtemel değişimler farklı açılardan ele alınmaktadır.

Ali Babacan hareketi hakkında uzun bir süre toplumda birçok şey söylendi ve büyük bir merak ve ilgi oluştu. Partinin kuruluş sürecinde, bu ilgi ve merakın güçlü bir şekilde devam ettiğini söyleyebiliriz. Parti'nin kuruluşunun resmen ilan edildiği toplantıdan sonra aynı toplumsal ilginin ve merakın devam ettiğinin gözlemlenmediğini söylemek mümkündür. Kuruluş ilanından sonra gündemin tamamen Corona pandemisi etrafında oluşmasının bunda çok önemli etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Seçim sürecine girildiğinde Babacan'ın ve DEVA Partisi'nin yeniden toplumsal ilginin merkezlerinden biri olma potansiyeline sahip olduğunun altını çizmek lazımdır.

Babacan hareketinin Türkiye siyasetinde yeni bir başlangıç yapacak şekilde ortaya çıkacağına ve organize olacağına dair toplumda güçlü bir umut ve ilgi vardı. Kurucu kadro ve program açıklandıktan sonra toplumun geniş kesimlerinde bu oluşumun yeni bir başlangıç yapmaya yetip yetmediğine dair sorular ve tereddütler oluşmaya başlamıştır. Babacan'ın ve DEVA Partisi'nin, toplumu siyasette yeni bir başlangıç yapacak yeni nesil siyasal aktör olduğuna ikna etmesi lazımdır. DEVA Partisi'nin önündeki en büyük mey-

dan okumaların başında, toplumun bu yeni partiye güven ve umut duymasını sağlamak olduğunu söyleyebiliriz. Toplumsal güven ve umut oluşturmada DEVA Partisi'nin önümüzdeki süreçlerde güçlü bir şekilde varlığını ortaya koyması çok zor gözükmemektedir.

DEVA Partisi, Ak Parti'nin demokratikleşme, liberalleşme ve dışa açılma çizgisinden uzaklaştığını düşünmektedir. Başka bir ifade ile DEVA Partisi, Ak Parti'yi artık çözüm merkezi değil, sorunun kaynağı olarak görmektedir. DEVA Partisi'ne göre Ak Parti, Türkiye'yi her açıdan anormalleştiren ve yolundan çıkaran bir yapıdır. Bu saatten sonra Ak Parti'nin fabrika ayarlarına veya kuruluş felsefesine dönmesi artık imkansız olarak görülmektedir. Ali Babacan, Ak Parti içinde siyaset yapma olanakları kalmadığı için Ak Parti'den uzun zaman önce koptuğu mesajını sürekli olarak vermektedir. Ak Parti içinde kalarak Türkiye'nin sorunlarının çözümüne katkı sunulamayacağı yaklaşımından hareketle Ak Parti'den kopup yeni bir siyasal alternatif oluşturma gerekliliği, DEVA Partisi'nin varoluş gerekçesi olarak sunulmaktadır. Güçlü bir parlamenter sisteme geçmeyi programının ana unsuru haline getiren DEVA Partisi, 2017 Yılından itibaren uygulanan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini Türkiye'nin yaşadığı bugünkü krizlerin en önemli kaynağı olarak değerlendirmektedir. Keyfiliğe karşı kuralları, kişisel yönetime karşı kurumsal yönetimi, kayırmacılığa karşı ehliyet ve liyakati esas alan DEVA Partisi, mevcut durumdan her açıdan hoşnutsuz olduğunu ifade etmektedir.

Babacan ve DEVA Partisi, Ak Parti'ye yönelik üç temel eleştiriyi kapalı bir şekilde yapmaktadırlar. Birincisi Babacan'a göre, Ak Parti, artık parti olma niteliğini kaybetmiştir. İkincisi Ak Parti'nin mevcut yönetim kadroları, Ak Parti'nin içinden gelen orijinal kadrolar değildir. Ak Parti'nin içinden gelen orijinal kadrolarının tasfiye edildiği kanatında olan Babacan, kendisinin de zaman içinde dışlandığını ve etkisizleştiğini söylemektedir. Üçüncüsü Babacan ve DEVA Partisi, Ak Parti'nin ve Türkiye'nin lider, ailesi

ve dar bir çevre tarafından yönetildiğini düşünmektedir. Babacan, Ak Parti'ye yönelttiği eleştirilerin zıddı bir yapı inşa edeceklerini ifade etmektedir. Babacan'a göre DEVA Partisi, sadece parti olacaktır, kendisi dahil hiç kimsenin mülkü olmayacaktır. İkincisi DEVA Partisi, kendi içinden gelen kadrolar tarafından yönetilecektir. Farklılıklardan dolayı parti içinde hiç kimsenin etkisizleştirilmeyeceği ve dışlanmayacağı mesajı verilmektedir. Babacan, DEVA Partisi'nin kendi ailesinin işi olmadığını, bütün Türkiye'ye açık olduğunu sürekli olarak vurgulamaktadır. Türkiye gibi büyük bir ülkenin tek bir lider, aile ve dar bir klik tarafından yönetilmeyeceğini söyleyen Babacan, DEVA Partisi'nin bir Türkiye partisi olma hedefini ifade etmektedir.

DEVA Partisi, Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu derin bir siyasal ve ekonomik kriz hali olarak değerlendirmektedir. DEVA Partisi, programında Türkiye'nin "çok yönlü kriz" içinde olduğunu ifade etmektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik krizin aşılması, ancak yeniden demokratikleşme ve rasyonel ekonomik politikalarla mümkün gözükmemektedir., Demokratikleşmenin ve liberalleşmenin yeni nesil temsilcisi olarak DEVA Partisi, Türkiye'yi yeniden normalleştirecek ve işleri rayına sokabilecek oluşum şeklinde ortaya çıkmaktadır.

DEVA Partisi, Ak Parti'nin iş başında olduğu bugüne değil, Ak Parti sonrası döneme hazırlık yapan bir yapıdır. Ak Parti sonrası dönemde kendisine ihtiyaç duyulacağını düşünen DEVA Partisi, demokratikleşme, ekonomik toparlanma ve dışa açılma gibi alanlarda gerekli hazırlıkları yaparak iktidara hazırlanmaktadır. DEVA Partisi ve Babacan, Ak Parti'ye reaktif değil, Ak Parti sonrası döneme proaktif olarak hazırlığını yapan yeni nesil siyasal parti görüntüsü oluşturmaya çalışmaktadır.

Kürtler, artık HDP ve Ak Parti arasında sıkışmak istememektedirler. Özellikle Ak Parti'ye destek veren Kürtler arasında derin, fakat tam olarak ifade edilemeyen bir rahatsızlığın olduğunu söyleyebiliriz. Uzun süredir Ak Parti'ye destek veren Kürtler arasında Ak Parti'nin

2002 yılının Ak Parti'si olmadığı, mevcut yapının bambaşka bir Ak Parti olduğu şeklinde bir kanaat olduğu gözlenmektedir. Ali Babacan ve Abdullah Gül'ün yeni bir siyasi hareket başlatacaklarının konuşulmasından bu yana Kürtlerin, bu yapıya ciddi olarak ilgi duyduğunu söyleyebiliriz. Kürtler arasında Abdullah Gül'e karşı çok ciddi bir ilginin ve güvenin olduğunu söylemek mümkündür. Abdullah Gül'ün Ali Babacan'ı desteklemesi, Kürtlerde Babacan hareketine olan ilgiyi arttıran önemli bir faktör olmuştur. Kürtler arasında Ali Babacan olumlu bir imaja sahip olmasına rağmen, Ali Babacan'ın Kürt ve Alevi sorunları başta olmak üzere ülkenin kritik yönetim ve demokrasi sorunları konusunda nasıl bir tutuma sahip olduğu konusunda bir kanaate sahip değildirler. Başka bir ifade ile Ali Babacan, Kürtler için gizemli bir kişilik olmaya devam etmektedir.

DEVA Partisi kurulduktan sonra Kürtler arasında, Ali Babacan'ı bir süre daha izleme ve yeni parti konusunda acele bir karara varmama şeklinde bir tutumun hakim olduğunu söyleyebiliriz. Parti'nin kuruluşunun açıklanmasından sonra Abdullah Gül ve Ali Babacan arasında değişik konularda önemli anlaşmazlıkların yaşandığına dair tartışmalar, Kürtler arasında yeni parti konusunda bir kafa karışıklığının ve belirsizliğin doğmasına neden olmuştur.

Deva Partis'nden ve Ali Babacan'dan şimdiye kadar demokratikleşme, Kürt sorunu, Suriye politikası gibi önemli konularda çok yeni söylemler ve politikalar duymamalarına rağmen Kürtlerin, Babacan'a ve partisine olan ilgileri devam etmektedir. Kurucular listesinde yer alan Kürt siyasetçiler, sosyolojik ve siyasal açıdan Kürtler arasında büyük ilgi uyandırmamış ve ciddi bir hareketliliğe neden olmamıştır. Başka bir ifade ile kurucular kurulunda yer alan Kürt isimler, Kürt toplumundaki geniş kesimler arasında sürpriz olarak görülmemiş, dikkate değer bir ilgi ve hareketlenme meydana getirmemiştir. Kürtler, partide Kürt isimlere yer verilmesinden ziyade Babacan'ın ortaya koyacağı politikaları ve söylemleri takip etme eğilimindedirler.

DEVA Partisi, devletin topluma müdahaleci geleneğini eleştirmektedir: "Bugüne kadar devlet; toplum ve birey tarafından tanımlanan değil, toplumu ve bireyi tanımlayan, onun kimliğine müdahale eden, ideolojik tarafsızlığı bulunmayan bir yapı olagelmıştır."Müdahaleci ve tanımlayıcı devlet geleneğinin ve kurumsallığının nasıl değiştirileceği konularında somut politikaların ne olacağı konusuna değinilmemiştir. DEVA Partisi, şimdiye kadar Kürt sorunu konusunda yeni söylemler ve politikalar ortaya koymamıştır.

DEVA Partisi'nin ve Babacan'ın Kürtlere umut ve güven veren, geleceğe bakan güçlü, barışçıl ve demokratik nitelikte siyasal ve sosyal bir düzen tasavvuru sunmadığı görülmektedir. Kürtler, ekonomi, demokrasi, eşitlik ve barışı birlikte ele alan yeni siyasal yapılara ve aktörlere ilgi duymaktadırlar. Kürtler, soyut demokratikleşme söylemlerini yeterli bulmamaktadırlar. Kürtler arasında demokratikleşme vaatleri somutlaşmadığı sürece, artık bir heyecan ve ilgi oluşumu meydana gelmemektedir. Sahici ve gelişmiş demokrasi, eşitlik ve refah standartlarını hedefleyen bir yapı olduğu takdirde Kürtler, DEVA Partisi'ni ciddi bir alternatif olarak görmeye başlayabilirler.

Kürt sorunu konusunda ortaya konan söylem ve politika, bir siyasal aktörün değerlendirilmesinde ana ölçü olarak ele alınmaktadır. Demokratik, barışçıl, eşitlikçi ve refahı esas alan yaklaşımlarla Kürt sorununa mevcut bölgesel ve küresel kontekste söylemler ve politikalar geliştirmek, Kürtler tarafından olduğu gibi, dünyada da olumlu olarak değerlendirilmektedir. Kürt sorunu, DEVA Partisi'nin önünde duran büyük bir meydan okumadır. DEVA Partisi'nin geleceğinde tamamen olmasa bile, büyük ölçüde Kürtlerle kurduğu ilişkinin ve Kürt sorunu konusunda alacağı tutumun belirleyici olacağını öngörebiliriz. Ali Babacan ve DEVA Partisi, Kürtlerin sosyal ve siyasal ağırlığının farkında oldukları için bu konuda çok dikkatli olmaya çalışmakta ve Kürtleri kendilerinden uzaklaştıracak söylemlerden uzak durmaya özen göstermektedirler.

DEVA Partisi kurulmadan önce Babacan Hareketi, 12 Eylül sonrası kurulan Özal'ın dört eğilimi birleştirme esasıyla kurduğu Anavatan Partisi'ne benzetilmekteydi. Kürtlerin önemli bir bölümü, kapsayıcı bir perspektifle kurulan Anavatan Partisi'ne destek verdikleri gibi, kapsayıcı bir siyasi partiden de bugün de umutludurlar. Ancak Kürtler, bugün ikinci bir ANAP'tan ziyade sivil, demokrat, çoğulcu, özgürlükçü ve Batı'ya açık bir siyasal yapıya ihtiyaç olduğunu düşünme şeklinde bir eğilime sahiptirler. Kürtlerin beklediği umudun DEVA Partisi olduğu intibahını uyandırmak için kuruluş öncesi Babacan hareketi, Kürt sorunuyla ilgili birtakım toplantılar yaptı. Kürt olduğu söylenen 25 kişiye kurucular listesinde yer verilmesine, DEVA Partisi'nin Kürtleri kapsayan ve kucaklayan bir mesaj verme isteği olarak yorumlayabiliriz. Kurucular kurulunda 25 Kürt ismin yer alması, DEVA Partisi'nin bir Kürt partisi olduğu veya Kürtlerin etkin olduğu bir siyasal yapı olduğu anlamına gelmemektedir. DEVA Partisi, Ak Parti'nin eskiden söylediği Kürt partisi olma şeklindeki bir söylemi dillendirmemektedir.

DEVA Partisi, programında Kürt sorunu kavramına yer vererek bu sorunun uzun ve karmaşık bir tarihi arkaplana sahip olduğunu, bu sorunun insan hakları, demokrasi ve hukuk devletinin yokluğundan kaynaklandığını şu şekilde ifade etmektedir: "Türkiye'nin insan haklarına dayalı demokratik bir hukuk devleti olma konusundaki eksiklikleri, Kürt sorununun da kaynağında yatan temel faktördür." Kürt sorununun ekonomik, siyasi ve insani açılardan birçok olumsuz sonuç doğurduğuna ayrıca dikkat çekilmektedir. DEVA Partisi, programında demokrasi, özgürlük ve eşitlik kavramlarını birarada kullanarak Kürt sorununu bildiğini ve bu sorunları çözecek yapının kendisi olduğu mesajını şu şekilde vermektedir: "Hayati önemi haiz bu konunun birçok boyutu bulunmakla beraber esasında bu sorun, Kürt vatandaşlarımızın demokratik hak, özgürlük ve eşit vatandaşlık taleplerinin karşılanmasıyla ilgilidir." Kürtler tarafından dillendirilen sosyal

ve siyasal taleplerin bilindiği mesajı verilmesine rağmen, bu sorunun çözümü konusunda uygulanacak politikalar konusunda somut bir öneride bulunulmamaktadır.

DEVA Partisi, şiddet ve ırkçılığı açık bir şekilde reddettiğini ilan etmektedir. Şiddet, ırkçılık ve sömürünün yerine hukukun tesis edileceği ifade edilmektedir: "Partimiz, şiddet, sömürü ve ırkçılığı açıkça reddeder. Ülkemizde hiç kimsenin işkenceye, insanlık dışı ve onur kırıcı davranışa uğramasına asla izin vermeyeceğiz. Gözaltındaki kişileri kötü muameleden koruyacak güvenceleri acilen geliştireceğiz. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve taraf olduğumuz diğer uluslararası sözleşmelerin ihlali iddialarının etkin bir şekilde soruşturulmasını teminat altına alacağız. Ülkemizde adaleti tam olarak tesis etmek amacıyla; masumiyet karinesi, ceza sorumluluğunun şahsiliği, hukuki belirlilik, savunma hakkı, bağımsız ve tarafsız mahkemeler önünde adil yargılanma hakkı, silahların eşitliği ilkesi, suçların ve cezaların kanuniliği ilkesi ve itiraz haklarının etkin bir biçimde kullanılması hususunda hiçbir taviz vermeyeceğiz." Şiddet, işkence ve ırkçılıkla mücadele bağlamında yapılacak somut yasal düzenlemeler konusunda net bir düzenleme öngörülmemekte, eğitim, kültür, medya ve kültür alanlarında ırkçı, ayrımcı ve nefret söylemleriyle nasıl mücadele edileceği konusunda somut politikalar ifade edilmemiştir.

DEVA Partisi, Türkiye genelinde demokrasi, özgürlük ve hukuk alanının genişletilmesiyle Kürt sorununun kendiliğinden çözüleceği şeklindeki yaklaşımı programında şu şekilde ifade etmektedir: "Türkiye'nin insan haklarına dayalı demokratik bir hukuk devleti olma konusundaki eksiklikleri, Kürt sorununun da kaynağında yatan temel faktördür. Uzun bir tarihi arka plana sahip olan bu sorun, iktisadi, siyasi ve insani açılardan pek çok olumsuz sonuç doğurmaktadır. Hayati önemi haiz bu konunun birçok boyutu bulunmakla beraber esasında bu sorun, Kürt vatandaşlarımızın demokratik hak, özgürlük ve eşit vatandaşlık taleplerinin karşılanma-

ısıyla ilgilidir. Demokrasi ve Atılım Partisi olarak Kürt sorununu, vatandaşlarımıza güven temelinde siyasi kanalları açık tutarak, taleplerin rahatlıkla tartışılacağı demokratik zemini inşa ederek, özgürlük alanlarını genişleterek ve hukuku tahkim ederek çözeceğiz.” DEVA Partisi, Kürt sorununun çözümünün geçmişteki çözüm süreci gibi girişimlerle değil, Türkiye ölçeğinde demokrasi, hukuk ve özgürlük alanlarında atılacak adımlarla gerçekleşeceğine vurgu yapmaktadır. DEVA Partisi’nin gündeminde geçmişte gerçekleşen yeni bir çözüm süreci şeklinde bir proje yer almamaktadır.

DEVA Partisi, Kürt sorunu bağlamında spesifik politkalar belirlemek yerine Türkiye bağlamında demokrasi ve özgürlük alanlarının genişletilmesinin Kürt sorununun çözülmesi için gerekli ve yeterli olan adımlar olarak değerlendirmektedir. Kürt sorununun çözüme kavuşturulması halinde Türkiye’nin hukuk, demokrasi ve ekonomi seviyesinin yükseleceği ifade edilmektedir: “Kürt sorununu çözüme kavuşturmuş bir Türkiye’nin demokraside ilerleyeceğine, kaynaklarını ihtiyaç duyduğu alanlarda kullanarak ekonomisini güçlendireceğine, hukuki standartlarını yükselteceğine, dış politikada hareket alanını genişleteceğine ve sosyal dokusunu kuvvetlendireceğine olan inancımız tamdır.” DEVA Partisi, hem Kürtlerin, hem Türkiye kamuoyunun duymak isteyeceği ifadeleri kullanarak her iki tarafa da hitap etmeye çalışmaktadır.

Dindar bir aileden geldiği bilinen Babacan’ın kurduğu DEVA Partisi, dini değerlere saygılı olan ve dini politik söyleminde kullanmayan bir oluşum izlenimi vermektedir. Babacan’ın ifade ettiği “kutsal değerlerin günlük politikaya kurban edilmemesi” yaklaşımının Kürtler ve Aleviler başta olmak üzere birçok toplumsal kesim tarafından olumlu algılandığını söyleyebiliriz. Dinden bahsetmeden ve dine atıfta bulunmak yerine demokrasinin, özgürlüğün, çeşitliliğin ve hukukun önplana çıkarılması, geleneksel dindarlığı güçlü Kürtler gibi toplumsal kesimlerde sempatiyle karşılanabilir. DEVA

Partisi’nin İslamcı bir çizgiyi benimsemediğini şimdilik söyleyebilmemize rağmen DEVA Partisi’nin sahici anlamda liberal, demokrat ve yenilikçi bir oluşum olup olmadığını söylemek için ise vakit çok erkendir.

DEVA Partisi, toplumsal talepleri merkeze alan ve toplumsal farklılıkları değerli gören yeni bir toplumsal sözleşme niteliğinde yeni bir demokratik anayasa vaadinde bulunmaktadır. DEVA Partisi, Türkiye toplumunun etnik, dini, mezhebsel ve kültürel çeşitliliğinin farkında olduğunu ve toplumsal çeşitliliği tanıdığını ifade etmekte, Kürtler gibi toplumsal kesimlerin kendilerini dışlandığı hissettiğine dikkat çekmektedir. DEVA Partisi programında 6 defa Kürt kelimesi, 1 defa da Alevi kelimesi kullanılmaktadır. DEVA Partisi, Kürtler için olduğu kadar Aleviler içinde ötekileştirme hissini ortadan kaldırmayı amaçladığını söylemek bu kesimin de inanç özgürlüğüyle ilgili taleplerini belirli ölçülerde kaldıracağını şu şekilde ifade etmektedir: “Vatandaşlarımızın inanç, kültür ve referans ekseninde, hak ve özgürlük taleplerini adalet temelinde karşılayacak, ötekileştirme hissi doğuracak uygulamaları ortadan kaldıracaktır. Bu bağlamda Alevi vatandaşlarımızın başta Cem Evlerine ilişkin talepleri olmak üzere inanç, düşünce ve davranış temelinde birikmiş sorunlarının çözüme kavuşturulması için gerekli adımları atacağız. Farklı din ve inanç gruplarının; varlıklarını koruma, sürdürme, yaşama ve örgütlenme özgürlükleri, kamusal görünürlüklerinin önündeki tüm kanuni ve idari engelleri ortadan kaldıracaktır. İnsan onuruna zarar veren ve bir bütün olarak demokrasiyi tehdit eden nefret söylemlerine karşı kararlılıkla mücadele edeceğiz.” Toplumsal çeşitliliği tanıyarak hiç kimsenin kendisini dışlanmış hissetmemesi için “daha kapsayıcı ve kuşatıcı bir vatandaşlık anlayışının” altı çizilmektedir. Kürtler ve Aleviler, kendilerini dışlanmış ve ötekileştirilmiş olmanın ötesinde yıllardır yok sayılmanın ağır travmasını yaşamaktadırlar. Ötekileştirme ve dışlanma durumu bir his olmanın ötesinde bir yokluk ve inkar halini ifade ettiği takdirde Kürtler ve Aleviler, Deva Parti’sinin bu ifadelerini kendi tecrübeleri aç-

sından anlamlı bulabilirler. Kürtler ve Alevilerin, bu dışlanmışlık ve ötekileştirilmişlik hissi kavramlarını nasıl yorumlayacakları önem kazanmaktadır. DEVA Partisi, anayasal vatandaşlık konusunda net önerisinin ne olduğunu programda açıklamamakta, vatandaşlığın nasıl tanımlanacağı konusundaki politikasını net olarak formüle etmemektedir.

DEVA Partisi, Kürt sorunu konusunda somut metod ve politikalar ortaya koymak yerine sorunun rahatça konuşulabildiği daha demokratik ortam vaadinde bulunmaktadır. Devletin üniter yapısının mutlaka korunması ve bu konunun hiçbir şekilde tartışılmaması şeklindeki yaklaşımı DEVA Partisi benimsemektedir. DEVA Partisi'nin önceliği Kürt sorununun çözümü değildir. Parlamenter rejime geçmek, kuvvetler ayrılığını yeniden tesis etmek, basın özgürlüğünün sağlanması, kurumlara işlerlik kazandırmak gibi konulara öncelik tanımaktadır. Kısacası DEVA Partisi'ne göre Türkiye'nin esas sorunu demokratikleşmedir, Kürt sorunu değildir. Kürt sorunu, demokratikleşmenin yokluğundan kaynaklanan bir sorun olarak görüldüğü için demokratikleşmenin meyvesinin Kürt sorununun çözülmesi olarak düşünülmektedir. DEVA Partisi'nin, Türkiye'nin demokratik ve idari alanlardaki sorunlarının çözülmesinin otomatik olarak Kürt sorununun çözülmesi şeklinde bir anlayışa sahip olduğunu söyleyebiliriz.

DEVA Partisi, AB Yerel Yönetimler Şartı gibi uluslararası belgelere referans vererek yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve anadilin kullanılması konularında gelişmeler kaydetme vaadinde bulunmaktadır. Kürtçenin anadil olarak kullanılabileceğini, ancak onun eğitimde kullanılmasının pedagojik gereklilik bağlamında ele alınabileceği şeklinde bir yaklaşımı DEVA Partisi benimsemiştir: "Kürt sorununu çözüme kavuşturmuş bir Türkiye'nin demokraside ilerleyeceğine, kaynaklarını ihtiyaç duyduğu alanlarda kullanarak ekonomisini güçlendireceğine, hukuki standartlarını yükselteceğine, dış politikada hareket alanını genişleteceğine ve sosyal do-

kusunu kuvvetlendireceğine olan inancımız tamdır. Bu bağlamda öne çıkan en önemli konu, anadilin korunması, kullanılması ve geliştirilmesidir. Demokrasi ve Atılım Partisi olarak, anadilin bir çatışma konusu haline getirilmesini doğru bulmuyoruz. Resmi ve ortak dilimiz olan Türkçe'nin iyi öğretilmesi esas olmakla birlikte anadile ilişkin talepleri, vatandaşlarımızın kültürel farklılıklarının tanınması, temel bir insan hakkı ve pedagojik bir gereklilik olarak ele alıyoruz. Bu itibarla, anadil hakkı kapsamında bütün vatandaşlarımızın anadillerini kullanmaları ve geliştirmeleri için gerekli düzenlemeleri yapmayı hedefliyoruz. "Bu yaklaşım ışığında DEVA Partisi'nin anadilde eğitim hakkına karşı olduğunu, toplumsal hayatın sivil alanlarında insanların anadillerini kullanmalarının önünde bir engel olmaması gerektiği şeklinde bir yaklaşım, DEVA Partisi'nce benimsenmiştir. DEVA Partisi, anadilde eğitim konusunu bir kolektif hak olarak değil, kişilerin özel hayatlarında kullanabileceği bir kişisel özgürlük sorunu olarak ele almaktadır.

DEVA Partisi, Suriye sorunu konusunda çok net politikaya sahiptir. DEVA Partisi, Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması temelinde Suriye'de çözümün sağlanması gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir: "Suriye'nin toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin korunmasını savunuyoruz. Suriye'de kalıcı çözümün, tüm etnik ve dini grupların, Suriye yönetiminde temsili ve doğal kaynaklarından adil bir şekilde faydalanmasından geçtiğine olan inancımız tamdır. Bunun öncelikle siyasi ve diplomatik yöntemlerle sağlanacağına inanıyoruz. Dolayısıyla, siyasi-diplomatik çözümün bütün taraflarıyla yapıcı ve gerçekçi bir diyalog sürdürmemizin Türkiye'nin ulusal güvenliği ve çıkarları ile uyumlu bir sonuca ulaşılmasına yardımcı olacağını düşünüyoruz." Bu ifadede DEVA Partisi'nin Rojava'da oluşturulan düzene karşı olduğunu, Rojava'ya özerklik, federal veya kantonal sistem benzeri bir statü verilmesine karşı çıktığı net olarak görülmektedir. DEVA Partisi, Suriye'nin kuzeyinin, yani Rojava'nın eskiden olduğu gibi Şam'ın merkezi idaresinde olmasını savun-

maktadır. DEVA Partisi programında şunu demektedir: “ABD ile, stratejik ortaklığımızın ve müttefiklik ilişkilerimizin aksamasına yol açmış olan sebepler ve bunların ortadan kaldırılması konusunda ve bölgesel konularda yeni bir diyaloga gireceğiz. FETÖ ve PYD/YPG gibi terör örgütlerine bazı ABD makamları tarafından verilen desteğin kesilmesi konusunda ısrarcı olacağız. Amerikan Kongresi tarafından Türkiye aleyhine alınan kararların düzeltilmesine çalışacağız.” DEVA Partisi, Amerika ile ilişkilerde tamamen mevcut kurulu siyasal yapının talep ettiği doğrultuda bir politika izleyeceğini ilan etmektedir. FETÖ ve PYD/YPG’nin birlikte zikredilmesi, DEVA Partisi’nin resmi kullanımdaki kokteyl terör kavramını benimsediğini göstermektedir. AB’ye üyelik hedefinin vazgeçilmez olduğunu ifade eden DEVA Partisi, AB ile ilişkilerde güvenlik ve terör konularının merkezi önemde olduğunu ifade etmektedir: “Daha kısa vadede ise Türkiye ile AB arasında tam üyelik sürecinin tamamlayıcısı niteliğinde, Gümrük Birliği’nin kapsamının genişletilerek modernleştirilmesini, göç politikaları, yenilikçilik, terör ile mücadele ve savunma ve güvenlik alanında iş birliğini sağlayacağız.” DEVA Partisi, Kürt sorununun uluslararası bir sorun olarak düşünmemekte, onu ulusal sınırlar içinde halledilecek bir iç mesele olarak konumlandırmaktadır. DEVA Partisi, uluslararası düzeyde Kürt sorunundan söz etmemekte, bir terör ve güvenlik sorunundan bahsetmektedir.

DEVA Partisi, Kürdistan Bölgesel Yönetimi’ni Irak’ın bir parçası olarak görmektedir. DEVA Partisi, Suriye’nin olduğu gibi, Irak’ın da toprak bütünlüğünü savunmaktadır. DEVA Partisi, Irak ve Kürdistan Bölgesel Yönetimi’yle ilgili politikasını şu şekilde ifade etmektedir: “‘Irak’ın toprak bütünlüğü ve siyasi birliğinin korunması, merkezi hükümetin güçlenmesi, istikrarın sağlanması ve refahının artması bu ülke ile ilgili temel önceliklerimizi teşkil edecektir. Bu doğrultuda Irak Hükümeti ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile diyalog ve işbirliğini geliştireceğiz.” DEVA Partisi, Kürdistan Bölgesel Yönetimi’nin bağımsız olmasına kesinlikle

karşıdır ve böyle bir girişimi Türkiye’nin ulusal güvenliği için tehlike olarak görmektedir. DEVA Partisi Türkiye’nin Kürdistan Bölgesel Yönetimiyle ticaret ve ekonomi alanlarında ilişkilerini geliştirmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda Ali Babacan’ın Erbil’i ziyaret eden ilk Dışişleri Bakanı olduğunu hatırlatalım. DEVA Partisi, Kürdistan Bölgesi Yönetimiyle ilişkilerde ekonomiyi esas almakta ve orayı ticari ve ekonomik partner olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Şimdiye kadar ortaya konan performans ve söylemler, DEVA Partisi’nin HDP’nin gücünü zayıflatmayacağını ve Ak Parti’ye karşı güçlü bir alternatif oluşturmadığını söyleyebiliriz. Kürtler, henüz DEVA Partisi’nin Ak Parti’nin yerine geçebilecek güçlü bir alternatif olabileceğine karar vermemişlerdir. DEVA Partisi’nin, ilerleyen süreçte ortaya tatmin edici ve ileri düzeyde politikalar ürettiği ve kadrolar oluşturduğu takdirde Ak Parti’nin Kürt tabanı için yeni bir çekim merkezi olma potansiyeline sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Kurulmadan önce kamuoyu, Babacan’ın partisinin liberal, demokrat ve çoğulcu bir parti olacağı şeklinde bir beklentiye girdi. Kamuoyu, DEVA Partisi’nin bu beklentiye ne ölçüde karşılıp karşılamadığı konusunda henüz tatmin olmuş değildir. DEVA Partisi, ikilemler arasında gidip gelen bir parti görünümü vermektedir. Devlet ve toplum, muhafazakarlık ve değişimcilik, milliyetçilik ve küreselleşme, doğruluk ve batıllık arasında gidip gelen bir Parti görüntüsü vermesinden dolayı toplum, DEVA Partisi’ni konumlandırmakta ve anlamlandırmakta zorlanmaktadır. Kürtler ve Aleviler gibi önemli toplumsal kesimlere demokrasi ve çoğulculuk üzerinden mesajlar verilmesine rağmen, eşit anayasal vatandaşlık, kolektif haklar, din ve vicdan özgürlüğü, ayrımcılık ve ırkçılıkla mücadele gibi konularda somut yöntemler ve politikalar ortaya konmamıştır. DEVA Parti’sinin cazibesi, ortaya koyduğu programdan kaynaklanmamaktadır. Babacan ve DEVA Parti’sinin ilerleyen süreçlerde Ak Parti’ye karşı ciddi bir çekim merkezi olma ihtimali, bu oluşuma olan ilginin devamını sağlamaktadır.

Sorunlu cümleler ve basmakalıp sözcükler üzerine

Beğenmediğiniz bir şeyi alkışlamak, yalan söylemenin birçok çeşidinden biridir.

Goerge Bernard Shaw

Bu yazıda önder ve lider sözcükleri eş anlamda kullanılmıştır. (ÜT)

Ümit TEKTAŞ

Ümit TEKTAŞ

Kovara DENG

Oldum olası bazı cümleler ve klişe(basmakalıp) sözcükler dikkatimi çekmiştir. Olur olmaz yerde, buydu şuydu türünden konularda kullanılan “herkes”, “her yer”, “her yerde”, “her şey”, “hiçbir”, “her zaman”, “hep”, “hepiniz”, “hepimiz”, “herkes şunu yapsın, bunu yapsın” gibi sözcükler bunların bir bölümünü oluşturuyor. “Millet iradesi”, “milli”, “yerli”, “ulu önder”, “önder”, “yüce”, “tek ve biricik”, “biricik parti ya da örgüt”, “bu millet seninle gurur duyuyor”, “bu taraftar seninle guru duyuyor”, “burası seninle gurur duyuyor”, “şurası seninle gurur duyuyor”, “‘Türkiye seninle gurur duyuyor’, ‘Türkiye’nin gururu’”, bir milletin ya da bir ülke vatandaşlarının bütünü anlamına gelen; “Kürtler”, “Türkler”, “Çinliler”, “Almanlar”, “Fransızlar”, “Sırplar” “Araplar” gibi kelimeler ve cümleler ise toplumun kimi kesimleri tarafından sevilmesine rağmen, bana öyle geliyor ki çoğu zaman bir soruna neden oluyor. Bu alanlarda o kadar çok sorunsallık (doğru olma ihtimali bulunmakla birlikte, şüphe uyandıran, kesin olmayan, problematik) durumu var ki, değmeyin gitsin. Ünlü bir ifadeyle söylemek gerekirse *dilin kemiği yok*.

Konumuz dışında kalan kimi kalıp sözler de var elbette. Bunların çoğu toplumsal

kültürün doğal sonucu olarak atasözleri ve deyimler gibi dile yerleşmiş, nesilden nesille taşınmış ve günümüze kadar gelmiştir.

Sorunlu cümle ve klişe sözcüklerin çok az da olsa bir bölümü, ne yazık ki zaman içinde şüyu vukuundan beter sözcükler halini alırlar. Yani bir şeyin dedikodusunun yapılmasının onun gerçekleşmesinden daha kötü olduğu duruma gelirler. Söz gelimi iyi ölçüp biçmeden, “lider” denerek baş tacı edilen birisi kolaylıkla ülkenin, toplumun, partinin başına bela olabilir. Güven duyularak, hukuk kurallarına dayanmayarak ve kaydı kuydu olmayarak, “yediemin” sayılarak ya da “yediemin” kabul edilerek mal mülk teslim edilen biri, sizi dımdızlak ve beş parasız ortada bırakabilir. Birçok alana ilişkin olarak bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Öte yandan “Führer”, “Duçe”(*), gibi siyasal söylem ve bağlılığın ifadesi kabul edilen adlandırmalar var. Siyasi söylemlerle ve mahalle baskısıyla “büyük kurtarıcı”, “yüce Lenin’in ülkesi”, “Atatürk Türkiye’si”, “ulu önder”, “ulu önder Lenin’in ülkesi”, “ümmetin lideri”, “milletin lideri” benzeri kavramlar da var. Denebilir ki bu tür kavramları ezber haline getirmek ve bütün toplum kesimleri bakımından kullanılır kılmak için örtülü ya da

açık biçimde ikna süreçleri işletiliyor. Zaman içinde yaygınlık kazanan ve toplumun belli kesimlerine mal olan, belli bir kesimi ifade eden kavramlar, dönemine göre işin ilgilileri tarafından oldukça kabul görüyor. Üzülerek belirtmeliyim ki hem dindar olup hem de falancanın ülkesi diyecek kadar aşırıya kaçanlar bile oluyor.

Birini sevmek, birini övmek için onu Allah yerine koymaya gerek yok. Belli amaçlar uğrunda mücadele eden tarihi kişilikleri kutlamak, onları sembol haline getirmek ya da onları tapılacak kimseler raddesinde görüp tabulaştırmak nedense insanların işine geliyor. Hâlbuki bu kadar abartmadan da değer vermek, saygı göstermek, birine duyulan sevgiyi ifade etmek ya da sevip saydıklarımızın anılarını canlı tutmak mümkündür. Bir şeyi, bir insanı, bir ülkeyi alkışlarken, överken, severken ya da yüceltirken bir başka şeyi, bir insanı, bir ülkeyi yuhalamak, yermek, nefretle anmak, küçültmek veya küçük düşürmek kolaylıkla adet haline gelebiliyor. Hiç gerek olmadığı halde, stratejik amaçlarla, cepheyi kaybedip savaş kazanmak umuduyla atılan bu tarz adımlar, önünde sonunda insana dair iyi değerleri hedef alıyor. Bir tercihten çok zorunluluk olması gereken insan kalma idealine zarar veriyor. Zira hayat boyu korunması gerekecek, bir tercih değil, zorunluktur denilebilecek nadir şeylerden biri de insan kalma çabasıdır.

Kim ya da kimler için söylendiğinden bağımsız olarak ifade etmem gerekir ki, sorunlu cümle ve basmakalıp(klişe) sözcüklerin bazıları, zaman içinde, toplum kesimleri yönünden karşıtlığın, restleşmenin ve inatlaşmanın araçları haline gelirler. Hangi değer, hangi fikrin ya da hangi milletin yüceltilmesinden azade olarak söyleyebilirim ki, bu tarafta yer alan(herhangi topluluğa dair genelleme içeren üslup) sorunlu cümle ve klişe sözcüklerin de varacağı yer aynıdır. Kutuplaşma, karşıtlık, restleşme ve farklı cepheleleri tahkim etmenin sonucunda gidecek düşmanlaşma.

“Bir Türk dünyaya bedeldir”, “Köylü milletin efendisidir”, “Beni Türk hekimlerine

emanet ediniz” gibi vecizeler, döneme özgü olduklarından bir yere kadar tolere edilebilirler. Toplumsal gelişim iradesine katkı yönünden, köylüye değer verilmesi ve köylünün hakir görülmemesi bakımından, ‘Köylü milletin efendisidir,’ motivasyon(isteklendirme) ve üretim için, ‘Bir Türk dünyaya bedeldir,’ denebilir veya insanlar hurafe, üfürükçüye, cinciye inanmasınlar diye, ‘Beni Türk hekimlerine emanet ediniz,’ özlü sözü kullanılabilir. Ne var ki bu gibi vecizeler, kalıplaşır, siyasetin propaganda aracına dönüşür ve başkalarından üstünlüğün ifadesi haline gelirse durum bambaşka vaziyete döner, hiç amaçlanmayan bir yere, belki de sorun üretecek bir noktaya varır. Toplumun tecrübeleriyle sabittir ki, yasal ya da toplumsal yönden meşrulaştırılan hatta isimleştirilen kimi adlandırmalar zaman içinde ayrıştırmamanın, ayrımcılığın sembollerine dönüşebiliyor ve yeni sorunlu alanlar oluşturabiliyor. Türkiye’de Atatürk isminin ve Atatürkçülüğün etrafından yapılan tartışmaların önemli bir kısmı, kanımca bundan kaynaklanıyor. Gerekli olsun ya da olmasın bu tip hamleler, toplumları şu taraftan ya da bu taraftan olanlar veya olmayanlar diye ikiye bölebiliyor. Aynı zamanda bu tür kavramlar, anlamları ve çağrıştırdıkları şeyler nedeniyle doğal olarak(etimolojik) sıkıntılı alanlar açabiliyorlar.

Gelecekte insanlar hiç çalışmadan geçinecekler öngörüsüyle, bir milleti, sosyal bir kesimi ya da bir kişiyi öven vecizeler arasında, başta sorunlu cümleler konusu olmak üzere, pek çok yönden fersah fersah fark vardır. Sorunlu cümleler ve basmakalıp sözcüklerle birçok işin omurgasını ve bel kemiğini oluşturan mesaj ya da niyet edilen amaç karartılabilir, bambaşka bir araç, yeni bir siyasal söylem hatta nefret söylemi ortaya çıkabilir. Sorunlu cümlelere ve klişe sözcüklere her zaman yeni pencereler açmak, onlara alternatifler bulmak kolaydır. İster söz ortamı ister söz havuzu ister söz hafızası olsun, söz konusu yer, *Dilin kemiği yok* cümlesine uygun olarak çok geniş bir alan ve bu alanda pek çok çelişkiye, tartışmaya yer var. Açık ki sorun, cümle ya da

sözcükte değil. Sorun sözcük ve cümlelerin, insanlar üzerinde bıraktığı ve onları rahatlıkla kimi hedefler için araç haline getirebileceği negatif etkidir.

Genellikle herhangi bir dine mensup, herhangi bir takımın taraftarı, herhangi bir milliyetten veya partiden olur insanlar. Nedense insanların bu gibi aidiyetleri, seçkin bir grup, yönetici elit ya da adına örgüt denilen veya elinde güç olan hiyerarşik bir odak tarafından çoğunlukla istismar edilir. Tarih boyunca insanların bağlılıkları ya insanlar eliyle kullanıldı ya da istismar edildi. Aynı türden olsak da ne acıdır ki insan türünün bir kesimi çok obur, hiçbir zaman ve hiçbir şeyle doymayacak kadar doyumsuz ve istekleri sınırsızdır.

Yazının bu bölümünde, pek çoğumuzun bildiği, klişe ya da basmakalıp dediği hatta kullandığı kelimelerin sözlük anlamına bakalım istiyorum. Özgünlüğü olmayan, değişiklik göstermeyen, bilineni tekrarlayan bir biçimde, harcıâlem, klişe veya sloganvari sözcüklere, **klişe** veya **basmakalıp** sözcükler denir.

Dilin ve iletişim süreçlerinin önemli bir parçası olan sorunlu cümleler ve basmakalıp sözcükler, en çok siyasetin malzemesi edilirken esas amaçlarından koparılabilir. Aynı zamanda; halk diline yerleşen, ezber haline gelen ve dile pelesenk olan bu sözcükler, bir yandan da yeni nesillerin şekillenmesinde dilin, sözcüklerin rolü oranında olumsuz yönde etkili olabiliyorlar. Bir ara, aynı dönemde izlediğim en az üç televizyon dizisinde, müptezel sözcüğünün bilerek ifade edildiğini fark ettim. Bu dizilerin üçünde de müptezel kelimesi, en az iki kez, olur olmaz ve gerekli gereksiz şekilde kullanıldı.

Bazı değerler vardır ki hiçbir saygısızlık ondan bir şey eksiltmez, ne kadar abartılırsa abartılsın hiçbir saygı da onun büyüklüğünün önüne geçemez, onu olduğundan daha büyük gösteremez. Hangi millet olursa olsun, onu başka milletlerden daha yüce gördüğümüz anda tehlike başlar.

Kuşku olmasın ki bir milleti yüceltirken başka milletleri değersizleştiren hiçbir övünme ve yüceltme, nefret söyleminin kışkacından kurtulamaz.

Bazı durumlarda çok ihtimaldir ki, millet çıkarını savunduklarını sananlar, aslında bir kliğin, bir zümrenin çıkarını savunduklarının farkında olmayabilirler. Milliyetçilik sırat köprüsü gibidir, ipince bir kıl üzerinde yürümeye benzer. Bir tarafı ulvi değerler, millet ve ülke çıkarlarını savunmak, fedakârlık; bir tarafı imtiyazlı zümre kuluçkası, ırkçılık yuvası, kibrin ve diktatörlüğün tuzağı, zulüm ve daha birçok melanettir. Ayrıca bir şeyi çok dillendirmek, onu çok istediğini, çok sevdiğini iddia etmek, her zaman o şeyi gerçek manada değerli bulduğun, önemsedüğün, koruduğun ya da sevdiğin anlamına gelmez.

Aynı sipere yığınak yapmak, aynı değirmene su taşımak, şuna ya da buna odaklanarak bir şeyci olmak gibi şuydu buydu bahanesiyle bir taraftan olmak ve o tarafı yüceltmek de önünde sonunda sorunlu bir alan açıyor. Buna milliyetçilik de dâhildir. Nerede ve hangi şartlarda bulunduğun, hangi ulusun milliyetçisi olduğun pek fark etmez. Elbette ezilen ve ezen ulus milliyetçiliği arasında görece farklar olur ama o fark, terazide, kimliklerin haklarını savunmak üzerinden tartılır, kimlikleri yüceltmek üzerinden değil. Yüceltiğimiz her kimlikle başka kimlikleri aşağılıyoruz. Üstün saydığımız her bireyle aşağı bir yer tanımlıyoruz. Üstün insan, üstün ırk vesaire hep bu yanılgının, körü körüne tarafdarlığın beslediği sorunlu kavramlar olagelmıştır. Şura insanı hep mert ve yiğittir, beri taraftakiler, yani bura insanı korkak ve güvenilmezdir algısı ve ön kabulü aynı değirmene su, yanlışlar cephesine mühimmat taşıyanların çabasını ifade eder. O değirmen ki güzel değerleri öğütür; o cephe ki hedefi iyi ve hoşgörülü insanlardır. Kendini yüceltirken başkasını alçaltmak da, birini alçaltarak birini ya da kendini yüceltmek de insanın kendi türüne büyük bir haksızlıktır. Aslına bakarsanız insanın kendini fazla bir şey zannettiği bütün haller, ne yazık ki çok tehlikelidir.

Milliyetçilikten söz etmişken ve yeri gelmişken bir konuya değinmekte yarar görüyorum. Vaktiyle Lenin(hafızam beni yanıltmıyorsa eğer), ezen ulus milliyetçiliğiyle kıyaslamak bakımından ezilen ulus milliyetçiliğinin ilerici olduğunu söylemiş. Burada kıyas için kullanılan **ilerici** ifadesi, zamanla *iyi, gerekli, olursa zarar gelmez* hatta *olursa iyi olur* gibi anlamlar içerilerek günümüzde bambaşka bir motto(ilke, söz) halini aldı. Lenin, ezilen ulus milliyetçiliğinin, baskıya ve haksızlığa karşı, bir hak mücadelesi içermesi yönünden ilerici olduğunu söylüyor. Bu doğrudur ayrıca. Hiç şüphe olmasın ki Lenin, bir milletin başka uluslarla yarıştırılmasının, başka uluslara göre taşıdığı özelliklerinin övülmesinin ya da başka uluslarla kıyaslanmasının ilerici olduğunun imasında bile bulunmuyor. Değil Lenin, akıllı başında hiç kimse, kanımca bu yanlışlığa düşmez. Zira bu mantığın iki adım sonrası, yirmi dört ayar ırkçılığa varır.

Sorunlu Haller, Cümleler ve Basmakalıp Sözcükler Üzerine Serbest Kürsü

Konumuz olmasa da bu yazıda, daha çok sorunlu haller, yer yer sorunlu cümleler ve sözcükler üzerine kendi kavlimce aforizmalara başvuracağım. Bu gibi durumların toplumsal hafızada yer açtığı büyük yanılgıları ve ezber dönüşen alışkanlıkları, bilerek ya da bilmeden oluşturulan algıları, az çok biliyorum. Aynı zamanda, toplumsal reflekslere olumsuz anlamdaki katkılarının da farkındayım. Sırf bu yüzden olsa bile, yani kişisel tepki düzeyine indirgense dahi, bu mecra, çokça söz edilmesi gereken bir alandır. Kapsamları yönünden birbirinden farklı şeyler ifade etse de, kısaca sorunlu haller, cümleler ve basmakalıp sözcüklerin, toplumsal hafızada bıraktığı etkilere değinmekte yarar görüyorum. Elbette yazının, yazıyla ifade etmenin denklem, formül veya herhangi bir tedavi yöntemi gibi altın kuralı olmadığını biliyorum. Gönül kabının doluğu oranında, bildiğim kadarıyla ve el yordamıyla sözleri eğip bükerek sorunlu hallere ağırlık vereceğim. Yapabilirsem veya mümkün olursa eğer anlamlarında vücut bulan ve onlara ruh veren sorunlu noktalara değineceğim.

Bir grup insan vardır: Oranları ve etkileri değişiklik gösterse de onlara her dönemde rastlarım ve içten içe onlara hayıflanırım. Bu gruptaki insanlar; bir kimsenin, bir şeyin, bir ailenin, bir düşüncenin kayıtsız şartsız destekçileridir. Çocukluğumun geçtiği Lice'de bazı ailelerin hayranı geniş bir kitle vardı. Sürekli kimi aileleri metheden belli sayıda insan, durmadan dinlenmeden, bıkmadan usanmadan propaganda yapardı. Bunlar maşalı elemanlar gibiydi. Bugünün sosyal medya trolleri gibiydiler yani. Söz konusu propagandacılar bakılırsa bazı aileler, partiler, kurumlar, isimler her zaman çok yurtsever, çok milliyetçi, çok kahraman, çok cesur, çok fedakâr, çok yiğit, çok yardımsever, çok iyiliksever, çok hamiyetperver olurlardı. Yine bazı kimseler vardı, önlerine gelen herkese el öptürürlerdi ama dindar ve iyi insanlar olarak anılırlardı. Türkçede *el öpmekle ağız kirlenmez* diye bir söz vardır. Çocukluğumda yığınla yaşlı insanın, çocukları hatta torunları yaşındaki-lerin ellerini öptüklerine ya da öpmek istediklerine tanık olurdum. Hatta bir seferinde, 65 yaşından büyük bir hemşerimizin, şeyh olduğu iddia edilen bir insanın arabasının kaportasını ve sağ ön tekerini öptüğüne şahit oldum. Babamın bu duruma çok kızması ve müdahale etmesi üzerine, yaşlı adam, sözde saygı seremonisini sonlandırmıştı.

El öpmenin de, el öptürmenin de, yani iki tarafı da sorunlu olan bu durumun, dini inançlarla, saygıyla, sevgiyle ilgisi olduğunu düşünmüyorum. Bunlar olsa olsa, imtiyazlı zümrelerin ve her dönemdeki elitlerin, ulemanın, yerel otoritenin işine yaradığı için kuşaktan kuşağa taşınan diğer hurafeler gibi sorunlu gelenekler ve davranışlardır. Yukarıdaki örnekte de görüleceği gibi zaman içinde, işi akıl almaz noktalara vardırırlar, aşırıya kaçanlar bile ortaya çıkabiliyor. Bazı kimseler de var ki, çok demokrat, çok insancıl olduklarını iddia ederler ama gözlerinin içine bakılarak onları övenlere, onlara insanüstü vasıflar atfedene özel sevgi beslerler. Bazıları da methedilmeyi, sevmeyi, arkadaş ve dostlarından üstün görünmeyi severler. Oturdıkları koltuklara âşık olan hatta onla-

ra yapışanlar bile var. Bu insanlara göre, bir ülkeyi, bir partiyi, bir kurumu onlardan daha çok seven, kollayan ve koruyan kimse yoktur. Bu tip insanlar; varsa yoksa kendilerini bilir, sadece kendilerine inanır, kendilerine güvenirler. Yine bu gruplardakiler; gerçek manada sevgi dolu, demokrat ve dindar olan, insancıl düşünen, adaletli ve merhametli birinin rahatsız olması gereken şeylerden pek de hoşnutsuz olmazlar. Ne tuhaf değil mi? Bir de, *köprüyü geçinceye kadar ayıya dayı diyeceksin, Bal tutan parmak yalar, Armut dibine düşer, Kızını dövmeyen dizini döver* gibi doğrudan insan şahsiyetini etkileyen ucube ve garabet klişeler var.

Diğer yandan cinsiyet ayrımcı manada egemenlik kokan, kuşaktan kuşağa aktarılan ezberler, deyimler var. Mesela, çapkınlık yapan erkekleri hoş görmek için kurulan cümle şudur: Çapkınlık erkeğin el kiridir. Yani elini yıkarsa temizlenir demek istenmiştir. Benzer bir cümle de şudur: *Para dediğin el kiridir*. Yani insanlar bütün zamanlarını, ömürlerini paraya bağlamamalıdır. Paraya fazla önem vermemek gerekir. Para, güzel yaşamak için bir araçtır. Para elde kalmaz, harcanır. Harcanırsa işe yarar, bir ihtiyaç giderir. İki ayrı klişe ama biri insanı yüceltip insan olma halini çoğaltırken biri insanı iğdiş edip başkalaştırıyor. *Elinin hamuruyla erkek işine karışma*, cümlesi de hiç kuşku olmasın ki pek hayırlı bir söylem değildir.

İnsanlar; sembolleri, değerleri, kahramanları, liderleri, önderleri, dünyaya kafa tutanları, göz önünde ve tanınır olanları seviyor. Kreatif ve alanlarında başarılı olanları da seviyor. Pek çok soyut şeyi de seviyor elbette. Güzel söz söyleyenleri, yüze gülenleri, ağzı laf yapanları, suya sabuna karışmayanları ve daha başkalarını...

Yine biliyoruz ki pek çok insan, içindeki beni sevmesine, içinde gizli açık kahramanlar barındırmasına rağmen, başka güçlü egoların arkasına takılıyor? Belki de insanların büyük bir bölümü, bütün zor ve karmaşık işleri başkalarına havale etmek istiyor. Kim bilir, belki de bazı insanlar; ülkeleri, şehirleri, kasabala-

rı, partileri, dernekleri, vakıfları yönetme sorumluluğunu kendisi dışında üstlenebilecek birini arıyor. Birisi hepimiz adına düşünsün, çözüm bulsun ya da üretsin, karar alsın, yönetim görevini üstlensin vesaire diyor.

Gelişim düzeyi ne olursa olsun, toplumların ortak hafızasında; meydan okumak, gücü konsolide etmek(pekiştirmek, birleştirmek), bir arada kalmayı başarmak, moral vermek vesaire nedeniyle söylenen sözler ya da hameset amacı taşıyan cümleler de az değil. “Milli”, “yerli”, “solcu”, “sağcı”, “devrimci”, “dindar”, “ilerici”, “gerici”, “emekçi”, “köylü”, “işçi” gibi kavramlaştırmalar... Bu sözcüklerle bazen bulunduğunuz taraf, bazen karşı taraf tarif edilir.

Benzer yönde cümleler de var. “Onların doları varsa bizim de Allah’ımız var.”, “İman varsa imkân vardır.”, “İşçilerin zincirlerinden başka kaybedecekleri bir şey yoktur”, “Deveden büyük fil var”, “Demirden korkan trene binmez”, “Bütün ülkelerin işçileri ve ezilen halkları birleşin”, “Dünya beşten büyüktür.”, “Devrimci ahlak”, “Sosyalist Kültür”, “Sosyalist Disiplin”, “Adam gibi adam”, “Aydın insan sorumluluğu” gibi meydan okuma içeren cümleler.

İster ileri ister gelişmiş ister özgürlükçü demokrasi olsun. Demokrasi demokrasidir. Hangi rafa konulursa konulsun ya uygulanır ya uygulanmaz. Ağır aksak uygulananına demokrasi denmez. Özgürlük de böyledir. Yani demokrasi de, özgürlük de bütün kurum ve kurallarıyla vardır. Ayrıca iki değer de herkes içindir. Evrenseldirler, yerelliğin ve dönemsel sebeplerin kurbanı edilemezler. Bir yerde, demokrasi ya vardır ya da yoktur. Onu bir zümre için, bir sınıf için savunmak, onu kısıtlamak ve kerameti kendinden menkul bahaneler yaratarak onu sınırlamak demokrasiyi ortadan kaldırır. Özgürlük söz konusu olduğunda da durum böyledir. Ülke gerçeği ve şartlar ileri sürülerek, şu ya da bu tehditler varsayılarak engellendiğinde, kısıtlandığında özgürlük de, demokrasi de artık yoktur. Bir toplumda, bir ülkede, bir kişiye dahi hoşgörü yoksa o toplum, o ülke demokratik

ve özgürlükçü değildir. Hangi nedenle olursa olsun bir kişinin dahi hakları korunmuyor ya da korunamıyorsa aynı durum geçerlidir. Bu durum; partiler, dernekler, küçük gruplar hatta aileler için de geçerlidir. On sekiz yaşını doldurmuş her birey, en az anne ve babalar kadar ailenin karar alma süreçlerinin parçasıdır. Zira demokrasi ve özgürlük fikirlerinin en iyi filizleneceği yer aile gibi sevgi ortamıdır.

Unutmamalıyız ki sağlıklı toplumlar, sağlıklı bireylerden, herkese eşit mesafede duran ve hizmet eden sağlam kurumlardan oluşur. Yüzlerce, binlerce, milyonlarca yalancının içinden, doğru konuşan birini; bu sayıda korkak insanın içinden, yiğit ve cesur birini; bu kadar cimri ve paragöz içinden, eli açık ve mert birini bulamazsınız. Binlerce görme engelliden, gören biri; binlerce işitme engelliden, duyan biri çıkaramadığımız gibi...

Çoğu zaman bir duygudan başka duyguya geçmek, tutarsız olanla kol kola yaşamaktan başka bir şey değildir. On yıllardır, şartlar bahane edilerek insanlar yarıştırılır, yaşam alanları ve özgürlükleri kısıtlanır, tercihlere zorlanır ya da tercihlerine müdahale edilir ve bu şekilde topluma hazırlanırlar. Paylaşma, dayanışma, ortak yaşam ve ortak gelecek konularından uzak bir şekilde yetişirler. Böyle böyle toplumlar için harç niteliğindeki değerlerden uzaklaşırlar. Söz gelimi yarışmalar ve sınavlar düzenlenir. Bir jüri olur veya başka heyetler kurulur ve birilerine puan verilir. Bununla birilerini takdir ederler, birinci, ikinci seçerler. Peki, birinci olmak sıra numarası ya da derece mi yoksa ayırt edici bir özellik mi? Bu tür ortamlarda oluşan uç duygular, zamanla insanda derin tahribatlar yaratabilir. Mesela bu yüzden ortaya çıkan rekabet duygusu; zaman içinde, bir insanda nefret duygusuna, çevresine zarar veren hırsa dönüşebilir. İnsan farkında olmadan hayat boyu yaşamını rehin alan kötü bir huy edinebilir.

Lider kim, ne işe yarar, hangi egoyu tatmin eder. Liderin kişisel ya da toplumsal kalkınma ve bireysel saygınlık için faydası nedir. Mesela elini open onlarca, yüzlerce insanın yüzüne dahi bakmayan biri, lider olabilir mi?

Ülkesindeki ve yönettiği partideki insanlar arasında ayrımcılık yapanlar lider sayılabilir mi? Toplumun bir kesimine parmak sallayanlara, had bildirenlere, toplumları dönüştürme güçleri olduğu halde kurulu düzende ısrar edenlere lider denebilir mi? Sağlıklı bir bilince sahip olamayanlar; bir partiye, sosyal sınıfa, topluma, ülkeye gerçekte liderlik yapabilirler mi?

Mesela eşitlik konusunu ele alalım. Eşitlik çok mu zor ki uygulanmıyor. Adalet imkânsız mı ki hayat bulmuyor. Bir an için şöyle düşünelim: Desek ki eşitlik, eşitliğin sağlanacağı alanlarda olur. Buna göre yeni bir denklem kursak. Yoksulla zengini eşitleyemeyiz ama imkân ve fırsatları eşit olarak kullanabiliriz. Desek ki sadece yasalar karşısında, haklar ve özgürlükler alanında herkes eşit olabilir. Herkese iş bulamayız ama herkese aş bulabiliriz. Herkese ev veremeyiz ama herkesin barınmasını sağlayabiliriz. Herkese en pahalı kumaşlardan giysi sunamayız ama herkese giyinme imkânı sağlayabiliriz. Zor olsa bile bu gibi adımlar, sorunu basitleştirip uygulanabilir hale getirmeyi mi? Şurası gerçek ki, çok zor olduğu için değil, bazılarının işine gelmediği için eşitlik uygulanmıyor, hayat bulmuyor. Bu konuda göz ardı etmemek gereken bir nokta da şudur: Şartları ve içinde bulundukları koşulları, imkân ve araçları eşit olmayanlar için eşitlik arayışı, her zaman adaletsizlikle sonuçlanır.

Pek çok spor dalıyla olduğu gibi futbolla da ilgiliyim. Az çok futbol maçlarını izliyorum. Oyun kuralları ve oyunun kendisi hakkında ortalama bir futbol ilgisinden daha çok bilgiye sahip olduğumu sanıyorum. Türkiye ve Avrupa liglerinde, fırsat bulduca maçlar izliyorum. Hep şunu düşündüm, neden Avrupalı hakemler, Türkiyeli olanlardan daha sağlıklı kararlar üretiyorlar? Avrupalı hakemler de, Türkiyeli hakemler de fiziki görüntüleri yönünden neredeyse aynıdır. Boyları, kiloları, fiziki ve biyolojik görünüşleri, birbirine yakındır ve ortalama insan özellikleri taşıyorlar. Aynı protokollere ve kurallara bağlılar, hakemlikle ilgili eği-

tim süreçleri, önceden yaptıkları hazırlıklar, kendilerini moral ve fiziki olarak maça hazırlama yöntemleri, yaptıkları idmanlar aşağı yukarı aynıdır. İki taraftaki hakemler de aynı endüstrinin, futbol piyasasının paydaşlarıdır. Bu devasa endüstri içindeki rolleri, etkileri, çıkarları benzerdir. Aynı kurallara göre karar alırlar, yetkileri aynı ama oyunun sonucunu etkileme yönünde verdikleri kararlar, nedense birbirinden farklı olabilmektedir. Türkiyeli ve Avrupalı hakemler aynı kurallar, protokol ve yönetmeliklerle maç yönettikleri halde farklı kararlar alabiliyorlar. Kanımca bunun en bariz nedeni, Avrupalı insanla Türkiyelinin içinde yetiştiği toplumsal şartlardır. Toplum baskısı ve kişisel gelişim yönünden içinde bulundukları şartlar da aynı öneme haizdir. Unutmamak gerekir ki, içinde korku üreten, korku yaşatan, evlatlarına baskı yapan toplumlardan sağlıklı bireylerin çıkması zordur. Sağlıklı birey çıkarmakta zorlanan toplumlar, adil yönetim sergileyebilecek hakemler bulmakta, doğal olarak güçlük çekerler. Bana kalırsa bu gibi nedenlerledir ki Türkiye’de futbol, yapısal sorunlar yaşıyor ve istendiği düzeyde gelişmiyor. Ayrıca her alandaki özgürlük ve demokrasi ortamının bu tarz süreçlerdeki rolünü unutmamak gerekir.

Kendi gözlemlerimden hareketle söyleyebilirim ki yaygın bir ebeveyn eğilimi var. Pek çok aile zararlı olduğunun farkında olsa bile bu eğilimden kendini kurtaramıyor. Azımsanmayacak sayıdaki aile, küçük yaştaki çocuklarına, yakın çevreye ve büyüklere hayır demelerinin, itiraz etmelerinin, karşı çıkmalarının sorunlu olduğunu söyler. Bazı aileler çocuklarına bunu neredeyse bir ilke olarak benimsetir. Çocuklara, çevrelerini ve büyüklerini mutlu etmenin yolunun onlara uymaktan geçtiği dikte ediliyor. Bu da, çocukların edilgen, kendi başına karar alamayan bireyler olarak büyümesine yol açıyor.

Çevremizde kendisini deşifre etmekten korkan yığınla insan var. Çünkü gizlenmek, zafılarımızı saklamak meziyet gibi geliyor bize. Bunlardan yığınla fayda umuyoruz. Saygı gör-

meyeceğimizi, yalnız kalacağımızı, neye göre ölçüldüğünü ve nasıl olduğunu bilmediğimiz değer sorunu yaşayacağımızı düşünüyoruz.

Bir şeyi; her hal ve koşulda savunmak, desteklemek, o şeye sadık kalmak ya da şartlar ne olursa olsun o şeyin taraftarı, müridi, savunucusu, yanlısı ve militanı olamaya devam etmek, önünde sonunda bireyin kendisine de, uğrunda bedeller ödediği ülküsüne de zarar verir.

Az gelişen toplumlarda şu ihtiyaç çok belirgindir. Kimilerinin bir sermayesi ya da gücü vardır. Parası, yönettiği ordusu, partisinin tabanı, tarikatı, ülküdaşı, köylüsü, mahallelisi hatta semtlisi... Bu gücü istismar etmek de, onu insan ve toplum için kullanmak da insanın mayasında var. Zira iyilikle kötülüğün yan yana yaşaması insan fitratındandır. Bilimi insanlığın yararına veya insanlığın zararına kullanmak gibi bir şeydir bu. Başka bir ifadeyle, çelişkilerle bir arada yaşamak ya da yalpalayarak yürümek gibi...

Fanatizmin ve yandaşlığın bağnazlığı nedeniyle bazı güzel amaçlar ve ülküler insanlığımızı geliştirip pekiştirmeliyken gözümüzü kör ediyor, gönlümüzü mühürlüyor. Belki de o yüzden Goerge Bernard Shaw, *Bazı insanlar, bazen insanlar*, demek ihtiyacı duymuştur.

Dinler arası hoşgörü ya da dinlerin birbirlerine saygısı kuşku yok ki, bütün insanlığın yararınadır ve saygıya dair ortak bir hafıza oluşturur. Böyle olmasına rağmen semavi dinlerin mensubu birçok insan buna karşıdır ve karşıtlığını örgütlü bir biçimde sürdürme gayreti içindedir.

Kimi şeyler, keyif vermiyorsa eziyete dönüşür. O yüzden keyif aldığımız işler yapmak gerekir. Kendimizi kasmayalım, hata yapmaktan korkmayalım. Otururken, sırf omzunu dik tutabilmek için oklava yutmuşçasına gergin durarak canını yakan insanlar biliyorum. Hatalarla dolu bir hayat, hiçbir şey yapmadan geçirilen bir hayattan daha onurludur, demiş Goerge Bernard Shaw. Ne güzel söylemiş, değil mi?

Pek çoğumuz bazen kendini savunmak için yapar. Kesin ifadelerle ihtiyaç duyar, kesinliği olan kavramlara sığınır. Kimimiz üzerinde şüphe olmayan cümlelere kafa yorarken, kimimiz *dilin kemiği yok* dercesine aklına ne eserse öyle konuşur. Biliriz ki birileriyle uğraşmak kolay değildir. Bir kez daha başvurmak ihtiyacı hissettiğim Goerge Bernard Shaw'un dediği gibi: *Bazı insanlarla yüzleşmek zordur, haksız çıkarsın, çünkü onların galip gelecekleri ikinci bir yüzleri daha vardır.*

Görüldüğü üzere, sorunlu cümleler ve klişe sözcüklerde olduğu gibi pek çok şeyde de hayatın olağan akışına uygun olanlar, olmayanlar var.

Yazının sonuna doğru küçük bir anekdot aklıma geldi Vakit olur ve uygun birini bulursam yazılarıma son noktayı koymadan önce, onları muhakkak birilerine okuturum. Bir arkadaşım son iki yazıma ilişkin şunu söyledi. Yazılarına aforizmalarla başlıyorsun hatta çok fazla başvuruyorsun, neden? Dikkatini çekmiş, son iki yazıma da aforizmalarla başlamış, yazıların içinde kimi aforizmalara yer vermiştim. Arkadaşım bu yazımı da okuduktan sonra, ben de sana bir eleştiri yapayım, dedi. Madem sorunlu haller, cümleler ve basmakalıp sözcükleri yazmışsın. Unutma ki

kişiden kişiye değişse de, aforizmalar ve metaforlar da klişe haller kadar sorunlu bulunabilirler. Sorunlu bir alana dikkat çekerken sorunlu yeni bir alan açıyor olabilirsin, diyerek beni uyardı. Umarım haklı çıkmaz.

Son söz yerine. Akıllarda kuşku bırakmayan, dimağları zehirlemeyen basmakalıp sözcüklere ihtiyaç var... Günün sonunda dil, uyulaşım aracıdır. Ağzımızdan çıkan sözler, bir tavır, bir ifade biçimidir. Yapmamız gerekenlerle denediğimiz şeyler apayrıdır ama bazen deneyimler, bir şey yapmamız gereken duruma dönüşebilir. Çoğu zaman fikir üretmek cevap üretmekten daha anlamlıdır. Zira cevaplar her zaman doğru olmayabilir, derin yanılgılar içerebilir, yanlış yönlendirmeye yol açabilir. Bu nedenle konu ne olursa olsun fikri katkı yapmakta ve fikir penceresinden bakmakta yarar var. Atasözü, vecize, liderlerin önemli bulduğu görüşler muhakkak irdelenmeli, eleştirel gözlerle incelenmelidir. Çünkü insan arkasına bakarsa önünü göremez.

Kanımca bir insan için, ne başarmışsa başarsın insan olmaktan ve insan kalmayı başarmaktan daha fazlası yoktur.

(*) Faşizmin iktidarda olduğu dönemde Almanya ve İtalya'da Hitler ve Mussolini için kullanılmıştır.

Corona virüs ve sonrası

Haydar CİHANER

Haydar CİHANER

Kovara DENG

Corona virüs, Çin’de ocak ayı başlarında ortaya çıkıp, giderek tüm dünyaya yayılan bir salgın hastalık olarak gündemin ilk konusu olma özelliğini korumaktadır. Bu yazının kaleme alındığı sırada yaşamını kaybeden insan sayısının 250 000’i geçmiş olması doğal olarak tüm insanlığı, tedirgin edici olmanın ötesinde korku ve endişeye sürüklemektedir. Salgına neden olan bazı bilinmezlerin var olması haklı olarak korku ve endişenin katsayısını da arttırmaktadır

Doğal ortamda yaşayan bir canlının, insanlara mikrobi bulaştırdığı büyük bir ihtimal olmakla birlikte, ABD Devlet Başkanı D. Trump’ın Çin’i suçlayıcı demeçler vermesi, dahası bazı Amerikalı yetkililerin bu konuda kesin bilgilere sahip oldukların açıklamaları, belirsiz olanların başında gelmektedir.

Salgının ne kadar süre devam edeceği, ikinci veya daha fazla dalga oluşturup oluşturmayacağı, bu durumda can kaybının ne kadar artacağı konusunda da bir belirsizlik yaşanmaktadır. Kimi uzmanlar bu sürecin 1,5 – 2 yıl devam edebileceğini neredeyse kesin bir dille ifade etmektedir. Sürecin iniş-

li çıkışlı da olsa bu kadar uzun sürebilecek olma ihtimali bile ürkütücüdür. Ancak, basından izleyebildiğimiz kadarıyla vaka ve can kaybı sayısında hem tıp uzmanlarının müdahaleleri hem de alınan önlemler sonucu bir azalmanın olduğu görülmektedir. Umarım bazı uzmanların söyledikleri gibi Eylül – Ekim aylarında yeni bir dalga oluşmaz ve can kaybı artmaz.

Tıp uzmanlarının, bu salgından insanları kurtarabilecek bir aşı veya ilacın üretim aşamasına geçebilmesinin, ne kadar sürebileceği konusunda umut verici açıklamalar yapması da üçüncü bir belirsizlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak insanları bu illetten kurtarabilecek olanın doğaüstü bir güç değil, bilim olacağı konusundaki umudumuzu da hiçbir zaman kaybetmemeliyiz. Bilim; insanlara eleştiren, sorgulayan ve araştıran özellik kazandırdıkça belki de tutunmamız gereken biricik alandır.

Corona ve onun yeni tipi olan Covid – 19’un uzun süre dalgalar halinde yayılmasının dünyada bireysel ve toplumsal yaşamı nasıl etkileyeceği de bir başka belirsizli ola-

rak ortaya çıkmaktadır. Salgın, şimdilik hafife alınmasa bile, uzun süre devam etmesi ve bu süre içinde tedavi edici bir aşının bulunmaması durumunda gelecekte neler olabileceği, siyasi erkleri çokta ilgilendiren bir konu gibi görünmemektedir.

Salgının hız kazandığı dönemde neredeyse tüm ülkelerin, başka ülkelerdeki kendi vatandaşlarını ülkelere getirip tedavi etmeleri “ salgın küresel, tedavi ulusal” gibi bir boyut kazandı ki bu durum ulusal düşünenlerin küresel düşünenlere karşı bir psikolojik üstünlük kazanmalarına neden olmuştur. Dahası, bazı ülkelerin bu psikolojik üstünlüğe, tıp alanındaki başarılarını da eklemeleri, salgının zaman boyutuna bağlı olarak küreselcilerle ulusalcılar arasında ekonomik ve siyasi rekabete yeni bir alan eklemiştir. Tedavinin ulusal boyutta yapılması doğal olarak tıp alanında ulusalcıların birkaç adım önde olmalarına zemin hazırlamıştır.

Salgının çok fazla insana bulaşmaması için yakın temasın olmaması ve izolasyonun önemli olduğu gerçeği ile birlikte tüm ülkelerde bazı sektörler dışında işletmelerin üretim yapamama ya da verimli çalışamamaları sonucu üretim büyük oranda düşmüştür. Zaten salgın öncesi var olan ekonomik kriz, üretim azlığı ile birlikte önemli sorunlara neden olmuş ve işsizliğin artış oranını tetiklemiştir. Sonuç olarak salgının kendi iç belirsizlikleri, dünyanı ekonomik, siyasi ve sosyal alanları başta olmak üzere hemen her alanında belirsizliklere neden olma riski taşımaktadır. Tüm bu genel bilgiler ışığında, salgının kısa veya uzun süreli olması durumunda Türkiye’de ve dünyada neler olabileceği ihtimalleri üzerinde fikir jimnastiği elbette gerçeğin kendisi olmayacaktır.

1. Salgın Kısa Süreli Olursa

A) Türkiye’de neler olabilir?

Türkiye’de Mart ayı başında, virüse karşı

önlemlerin alınmasından bu güne, büyük bir gayretle çaba gösterenlerin hekimler olduğu görülmektedir. Bu gerçeğin sanırım herkes tarafından görülmesi gerekir. Ancak virüsün yayılmaya başlamasıyla beraber birçok ülke, vatandaşları için milyarlarca dolar yardım yaparken Erdoğan, “ Biz, bize yeteriz Türkiye’em “ adı altında bir kampanya başlatmış ve bu haliyle vatandaşa yardım etmeyi değil, onlardan yardım almayı gerekli görmüştür. Otoriter bir tutumla vatandaşların hak ve özgürlüklerini elinden almak, ancak bu durumu duygusal bir iki kelime ile meşrulaştırmak biz Ortadoğu ülkelerinde pirim yaptığından olsa ki bu şekil yöntemlere başvurulmaktadır. Bazı dar gelirli vatandaşlara 1000 TL yardım yapıldığı gerçeği ise, nasıl yapıldığı, hangi kurum tarafından yapıldığı ve bu paranın gerçekten ihtiyaç sahiplerine mi yoksa parti yandaşlarına mı dağıtıldığı, corananın belirsizlikleri gibi belirsizliğini korumaktadır.

Üç ay süreyle çalışanların işten çıkarılmayacağı bizzat Erdoğan tarafından söylenirken, birçok işçinin ya işten çıkarıldığı ya da ücretsiz izinli olma zorunda bırakıldıkları cümle alem tarafından bilinmektedir. Vatandaş geçim sıkıntısı çekerken şov veya seçim yatırımı amaçlı başka ülkelere yardım ise, ilginç bir çelişkidir. Ancak “ Bir millet var koyun sürüsü, bir çoban lazım, oda benim” deyiminden yola çıkıldığında bu paradoks, rahatlıkla siyasi bir ranta dönüşebilmektedir.

Ya ücretsiz dağıtılacağı belirtilen ancak dağıtımın nasıl gerçekleştiği veya gerçekleşip gerçekleşmediği bile bir türlü anlaşılamayan maske konusunda orta yerde bir sınıfta kalmışlık varken, tüm ülkelere örnek olunacak sözde başarılarla ne demeli? Diye yazmışken maskelerin artık parayla satılacağının ilan edilmesi neresinden bakarsanız bakın tam bir yönetme acizliği olarak gündemde yerini almıştır. Ramazan bayramının çifte bayrama

dönüşebileceği safsatası halk tarafından beğeni topluyorsa gerçekten yapılabilecek, söylenecek hiçbir şey kalmamış demektir.

Kimi yorumcular bu başarısızlıklardan, abartılan bir başarının çıkarılmasının bir erken veya baskın seçime dönüşebileceğini söylüyor olmaları bana kalırsa oldukça erkenci bir ihtimaldir. Her ne kadar Erdoğan'ın hem iç siyasette hem dış siyasette topluma verebileceği hiçbir şeyinin kalmadığı ve bu anlamda bu göstermelik başarıyı bir miktar daha abartarak erken seçime gitme olasılığı varsa da, bu olasılığın oldukça zayıf olduğunu düşünüyorum. Çünkü, seçimlere 2,5 yıl kadar bir süre var ki, normal şartlarda hiçbir siyasi bu kadar uzun bir süreyi heder etmek istemeyecektir. Kaldı ki tek başına göstermelik bir başarının seçim zaferi getirebileceği de düşünülmemelidir.

Türkiye'de ulusal güvenliğin oldukça abartılı bir şekilde ele alınması, sağlık güvenliği ile bütünleşince zaten otoriterleşen sistemin daha da otoriterleşebileceği ihtimali yok sayılmamalıdır. Otoriterliğin sağlık güvenliği endişesi gibi bir bahane ile giderek yasal ve meşru hale getirilmesi, devlet terörünün daha uç noktalara getirebilecek potansiyele sahiptir. Son zamanlarda sosyal medyada dolaşan, yeni durumun ekonomik açmazlarla beraber bir darbeyi tetikleyebileceği ihtimalini şahsen duymak bile istemeyenlerdenim. Çünkü en kötü sivil yönetimin bile askeri bir darbeye yeğ tutulması gereği edinilen tecrübelerle sabittir.

B) Dünyada ne olabilir?

Dünyada salgının kısa süre sonra son bulması, zaten var olan ekonomik krizin bir süre daha devam edebileceğini ancak küresel güçlerin bu krizi atlattıktan sonra yollarına devam edeceği şeklinde okunmalıdır. Çünkü emperyalist güçlerin küreselleşme sürecinden sonra yeni bir süreci başlatma olanakları

ve yöntemleri bulunmamaktadır. Belki yapabilecekleri tek şey ulusal politikalara geri dönüş olacaktır ki, bu geriye dönüş kapitalist-emperyalist sistemin ruhuna aykırıdır. Kapitalist sistem ulusal sınırlar içine büzüşerek, kar marjını düşürecek bir daralmayı kabul etmiş olmakla olsa olsa kendini inkar etmiş olur. Ancak küresel güçlerin bu salgından alabilecekleri dersler olacaktır. Örneğin ABD'deki sağlık sigortasının esnek yapısının yeniden gözden geçirilmesi gerekecektir. Kısacası salgının kısa süreli olması belki biraz farklı olmakla birlikte, kapitalizmin virüs öldürücüsü olan pan- zehiriyle sistem eski rayına oturtulacaktır.

2. Salgının Uzun Süreli Olması

A) Türkiye'de neler olabilir?

Türkiye'de salgının – dilerim ki olmaz- aralıklarla da olsa uzun süreli (1,5 – 2 yıl) devam etmesi halinde, -değil mevcut hükümet veya otoritenin- hiçbir gücün altından kalkamayacağı sorunlara, kaosa neden olabılme ihtimalinin neredeyse kesin olacağı söylenebilir. Bu anlamda bekli de dünya hangi kaderi paylaşacaksa Türkiye'de o kaderi paylaşacaktır. Böylesi bir durum can kayıplarının artması, ekonominin resesyona girmenin ötesinde çökme durumuna gelmesi ve siyaseten zaten var olan otoriter yapısının totaliter ve kontrol edilemez şiddet olaylarına dönüşmesine neden olabilecektir. Belki de devlet adı verilen mekanizmanın, her türlü başıbozukluğa karşı yenilgisi sonucu, devletin kendisi yönetme biçimi anlamında ortadan kalkabilecektir. Bu dip noktanın daha sonra nasıl bir değişime yol vereceği ise corananın belirsizlikleri gibi belirsizdir

B) Dünyada neler olabilir?

Salgının birbirini tetikleyen seriler halinde devam etmesi, beklenmedik tahribatlara neden olması, siyasi güç mekanizmalarının küresel ölçekteki etkinliğinin – ulusal sınır-

lar içine büzüşüp, küresel olana ulaşma yeteneği kaybından dolayı- minimum düzeyde olması anlamına gelebilecektir. Böylesi bir güç kaybı, denetim altında tutulan ülkelerin, kendi başına bırakılması ve bu ülkelerin kendi iç işleyişlerini yeniden nasıl düzenleyeceği iradesine sahip olması anlamına gelecektir. Ancak, bu ülkelerde de salgının yoğun etkisi nedeniyle mevcut siyasi erkler, insanları koyun güdüyor gibi güdemeyeceklerdir. Çünkü koyunları güdecek çobanın da telef olma ihtimali azda olsa vardır.

Birçok can sıkıcı ürünü üreten fabrikalarda, çarkları çevirecek emekçi kardeşler ya açlıktan ya da salgından, dünyayı terk edip bir bilinmeze gittikleri için sermaye sınıfı, kar etme, başkalarının sırtından para kazanma sürecinin bittiğinin geçte olsa farkında ola-

caktır. Kim bilir belki de o can sıkıcı ürünleri üreten fabrikalar zaten birileri tarafından talan edilmiş, fabrika namına orta yerde bir şey de kalmamış olabilecektir.

O, dünyayı birkaç defa ortadan kaldıracak silahlar ne işe yarayacak ki, orta yerde “ emret komutanım “ diyebilecek adam kalmadıktan sonra.

Salgının etkisi ihtimal sınırının ötesine aşabilir, yıkıcı – yapıcı bir sürece başlangıç olabilir mi? Bilmiyorum ama bir an ihtimal sınırının duvarlarını yıkıp yeni bir gelecek başlatacaksa, kalanlara vasiyetimdir. Gelin kendinize yeni bir dünya kurun, ama eşit ölçüde hepinizin olsun, ekolojik dengede bir kır çiçeğine bir insan kadar değer verin, kocaman kocaman devletler yerine devletsizlik niçin olmasın ki!

Korona pandemisi ve kutuplaşan toplum

A.Haydar FIRAT

A.Haydar FIRAT

Kovara DENG

Dünya sağlık örgütü tarafından küresel pandemi olarak açıklanan Covid-19, sağlığı-mızla birlikte ekonomik, sosyal ve psikolojik alanda, toplumun yaşamında derin izler bıraktı. Salgın, tüm dünyada, toplumsal alanı temelden etkileyen birçok önemli değişime yol açtı. Salgının izlediği seyir, 2020 ile birlikte 2021 yılını da kapsayacak şekilde varlığını sürdürüleceği benziyor.

Salgına neden olan virüsün etmeninin bulunamaması, bilimsel araştırmaları zorlayan ve çözümü uzatan bir süreç oldu. Virüsün tedavisinde etkili olabilecek bir ilacın bulunamaması ve aşı çalışmalarında henüz bir sonuç elde edilememesi, toplumu kaygılı bir beklentiye sürükledi.

Bu kaygılı bekleyişi daha da zorlaştıran, insanların yaşadığı acılardır. Aile bireylerini, yakınlarını ve dostlarını yitirenlerin acısını ve duygularını yazısına taşıyan Soli Özel'in söyledikleri, yaşadıklarımızın en iyi ifadesi olsa gerek.

Ama tüm bunların ötesinde salgın büyük acıların taşıyıcısıdır. Ölülerin cenaze namazı kılınmadan gömüldüğü, ailenin mevtayı görmeden onu son yolculuğuna alışık olunan ve insanı bir nebze rahatlatan ritüellerden geçirmeden apar topar göndermek zorunda

kaldığı bir döneme girdik. Rober Koptaş'ın insanın ruhunu allak bullak eden yazısı bu acı durumu şöyle tespit ediyor. "Ölüler gömülür, gözyaşları dökülür ve hayat sürer gider. Bizler ancak böyle devam edebiliriz hayata. Bugün yakınlarını kaybedenlerin ise böyle bir şansı olamayacak ve bunun belki şu an tahayyül dahi edemeyeceğimiz amansız etkileri onları ve belki sonraki kuşakları karabasanlara boğacak. Şimdi bu sonsuz ve uğursuz silsileye bir de, üzerine apansız, gizli saklı toprak örttüğümüz insanlar ekleniyor. Onlar sevdikleriyle vedalaşamıyor, sevdikleri onları son bir kez öpemiyor, cansız bedenleri yıkanırken başlarından aşağı iki tas su dökemiyor, soğumuş ellerine dudaklarını değdiremiyor, cenaze törenlerinde sevdiklerine sarılarak ağlayamıyor, üzüntülerini, yaslarını yaşayamıyorlar." (1)

Salgın, ekonomik açıdan refah içinde olan bazı AB üyesi ülkeleri ile ABD de, diğer ülkelere oranla daha ağır bir seyir izledi. Bu ülke iktidarlarının, uyarıları dikkate almamaları ve sağlık alt yapılarının, toplum sağlığı açısından eksiklikleri bu ağır tablonun yaşanmasına yol açtı. Bunun önümüzdeki süreçte, iktidardaki hükümetler için bir bedeli olacağı muhakkak.

Salgına karşı yeterli önlemleri alamayan ve yapılan uyarıları dikkate almayan, ülkelerin başarısız olan hükümetlerinin yarattığı bu ağır tabloda fatura mülteciler çıkarılmaya çalışılıyor. Bu ülkelerdeki yabancı düşmanı, ırkçı faşist grupların şimdiden başlattığı kara propaganda önümüzdeki sürecin bir başka tehlikesi.

BM (Birleşmiş Milletler) Genel sekreteri Antonio Guterres İnternet ortamında Covid-19 nedeniyle yaptığı açıklamada, 'Yabancı düşmanlığının yükselişe geçtiğini, sokaklarda Yahudi düşmanı komplo teorilerinin yayıldığını ve Müslümanlara karşı Covid-19 bağlantılı saldırılar meydana geldiğini belirtiyor. Göçmenler ve mültecilerin bir virüs kaynağı olarak suçlandıklarını ve sonra tıbbi tedavi görmediklerini anlatıyor. Yaşlıların en gözden çıkarılabilir grup olduklarına dair alçakça internet şakaları gördüğünü söylüyor. Gazeteciler, sağlık çalışanları, yardım çalışanları insan hakları savunucularının hedef alındığından bahsediliyor. Salgının yarattığı nefret ve yabancı düşmanlığı, günah keçisi bulma ve korku tüccarlığı; tsunamisini durdurmak için topyekûn çaba çağırısı yapıyor. (2)

Türkiye de ise süreç biraz daha farklı bir seyir izledi. Pandemi ile mücadele, farklı politik ideolojilerin çatışması ekseninde, toplumsal bir ayrışmaya yol açtı. ABD hariç, (orada Donald Trump ile eyaletler ve Demokratlar arasında yaşanan yetki ve önlem tartışmaları) diğer ülkelerde iktidarlar salgını toplumun tüm katmanları ile birlikte hareket ederek bertaraf etmeye çalışırken, Türkiye de tersi gelişmeler yaşandı. İktidar siyasal ve toplumsal bölünmenin yaşandığı bir ortamı yarattı.

İktidar, soruna taraf STK'ları (Türk Tabipler Birliği, Eczacılar Birliği, Dış Hekimleri Odası, Kamu Sendikaları ve Dernekler, vs.) sürecin dışında tuttu. Parlamentoda grubu bulunan partiler ile diğer siyasal aktörleri sürece katmayarak salgınla mücadeleyi bir parti sorununa indirgedi.

Bu süreçte iktidarın, muhalif yerel yönetimlere gösterdiği tahammülsüzlük, sürecin dışında tutma ve bundan lehine bir siyasi sonuç çıkarma çabası ile muhalefetin karşı argümanları kutuplaşmayı hat safhaya taşıdı. Üzücü olan, toplumu tüm katmanlarını tehdit eden bir salgın karşısında siyasal bir kazanım elde etme düşüncesinin taraftar buluyor olmasıydı.

İktidarın salgın süresince izlediği yol ve yöntemleri tümüyle başarılı görmek nasıl doğru bir yaklaşım değilse tümüyle yanlış görmekte o denli doğru bir yaklaşım değildir.

Hastalığın seyrinin kontrol altına alınmasında atılan doğru adımlar;

- Hastalığın yayılma eğilimi göstereceği görülür görülmez Sağlık Bakanlığında oluşturula bilim kurulu en olumlu adımdı. Bilim kurulu hastalığın olası seyri, tedavi yol ve yöntemlerinin belirlenmesi, hastanelerin salgına karşı hazırlanması ve hangi hastanelerin pandemi hastanesi olarak tespiti, salgına müdahalede olumlu bir seyir izlenmesini sağladı.

- Yurt genelinde, Anaokullarından Üniversiteye kadar tüm okullarda, Mart ayı itibarıyla öğretime ara verilmesi,

- Kahvehaneler, kafeler, kuaförler ve berber salonlarının ilk vakanın görüldüğü tarihi takip eden süreçte kapatması,

- Sosyal mesafe uygulamasını birçok ülkeden daha önce yürürlüğe konması,

- Kamu, özel kurumlar ait toplantı, konferans ve kongre gibi geniş kitlelerin, bir araya geleceği etkinlikleri yasaklaması,

- Düğün salonlarını kapatması,

- Maçları seyircisiz (bir miktar gecikmiş olsa da) oynatma kararı,

- Zorunlu olmayan kamu hizmetlerinin dışındaki kamu hizmetlerin durdurulması,

- Yurtdışında olup Türkiye ye dönmek isteyen T.C. vatandaşları ile Türkiye de ikamet eden kişiler dışında kalan kişilere, sınırlarını (İran Hariç) erken bir süreçte kapatması,

- Türkiye 3 Şubatta aldığı kararla Çin den uçuşları durdura ilk ülke oldu,

- Risk taşıyan 65 yaş ve üstü kesime sokağa çıkma kısıtlaması getirmesi,

- 30 Büyükşehir ile fazla vakanın görüldüğü işçi kenti Zonguldak'a (bilim kurulunun zorlaması) giriş ve çıkış yasağı konması,

Bunlar, iktidarın salgın sürecindeki artıları oldu.

Salgın sürecinde izlediğin eksiklik ve yetmezlikleri ise;

- Pandemi de iktidarın izlediği politikalardan en olumsuz, toplumu kutuplaştıran yaklaşımı oldu. Muhafız (özellikle CHP'li Belediyeler) yerel yönetimlerin, toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için başlattıkları çalışmaların tümüne yakını yasakladı. Bir kısmı için soruşturma açarak, toplumun dayanışma duygusunu zedeledi. Muhafız Belediyeleri işlevsiz hale getirmek için yoğun baskı uyguladı. Toplumun dayanışmaya ihtiyaç duyduğu bir süreci, kutuplaştırarak içinden çıkılmaz bir hale getirdi.

Geçmiş iktidar döneminde bu tür zorlu (salgın, doğal afetler vs.) süreçlerde, devletin yükünü azaltmak amacıyla birçok dernek vakıf sendika vs. kurumlarca, topluma sunulan hizmetler devlet tarafından özendirilirdi. (örneğin, Verem hastalığı ile mücadelede Verem Savaşı Derneklerinin üstlendiği rol.) Şimdilerde ise mevcut iktidar bu tür kurumlar, kendi denetimde ise izin veriyor, farklı eğilimlerde olanlara izin vermiyor.

- Salgının muhatabı ve mücadelesinde yer alan meslek örgütleri ile çalışanlarını örgütleri olan odalar, sendikalar ve derneklerin (TTB, Eczacılar Odası, Sendikalar, Hemşireler Derneği vs.) görüş ve önerileri iktidar tarafından alınmadı. Ayrıca hastalıkla mücadele için yerel ve merkezi düzeyde oluşturulan kurullarda yer almaları da engellendi.

Hastalığın tedavisi ve korunmasında bire bir görev üstlenen, riskleri taşıyan sağlık çalışanlarının üyesi oldukları örgütleri dışla-

mak, onları sürecin dışında tutmanın anlaşılır bir durum olmadığı ortada. Tüm dünyada Covid-19 la mücadele, işin muhatabı tüm kesimleri sürece müdahil ederek yapılırken, Türkiye de ise bu kesimler sürecin dışında tutuldu. İktidarın uygulamalarını bilimsel veriler ışığında eleştiriyor diye bu mesleki örgütlerinin tümü pandemi kurullarının dışında tutuldu.

- Salgının yayılmasına yol açan bir başka etkende, Umre gidişine izin verilmesi ve Umre den dönen 21 bin kişiden sadece 5 bin kişinin karantinaya alınması diğerlerinin denetimsiz bir şekilde hiçbir uyarı yapılmaksızın toplumun içine gönderilmeleri oldu. İktidar farklı çevrelerden (bilim insanları, TTB gibi) gelen uyarıları dikkate almayarak salgının yayılmasına zemin hazırladı.

- Salgın nedeniyle tüm okullarda öğretme ara verilip, ulaşım alanında kısıtlamaları alındığı dönemde, Camilerde cemaatin toplu namaz kılmasına bir süre daha izin verilmesi salgının yayılmasında rol oynayan bir başka etkendi.

- Çin den sonra Covid-19'un görüldüğü ikinci ülke olan, (komşumuz) İran la sınır kapımızın kapatılmaması salgın açısından tartışılan bir başka sorun oldu. İktidar, başta Türk Tabipler Birliği olmak üzere konu hakkında söz söyleme hakkına sahip, kurum ve şahısların uyarılarını dikkate almadı ve İran sınırı zamanında kapatmadı. Sağlık Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Korona Virüs Bilim Kurulunun da tavsiyesinin bu yönde olduğu kamuoyuna yansıdı. Bu uyarılar yapıldığında henüz Şubat ayının başındaydık. Aynı dönemde Dünya Sağlık Örgütü, tehlikenin ciddiyeti konusunda tüm ülkeleri uyarak önlem almalarını istedi.

Bu uyarılara kulak asmayan Saray iktidarı, Yüzbinlerce kişinin enfekte olmasına ve binlerce kişinin yaşamını yitirmesine zemin hazırladı. Uyarılar dikkate alınsaydı sağlıktan, ekonomiye, eğitime ve sosyal yaşama kadar salgın nedeniyle yaşadığımız kayıplar çok daha az olacaktı.

Dünyanın gündeminin birinci sırasında salgının olduğu günlerde, Türkiye de İktidar, Avrupa sınırına mülteci gönderme ile meşguldü. Televizyonların birinci haberi, içişleri bakanlığının sınıra gönderilen mülteci sayıları ile ilgili haberleriydi. Sınırdaki iki ülkenin güvenlik görevlilerinin itiş kalkışı içinde biber gazı ile oradan, oraya savrulan insanların dramını, televizyonlarda izliyorduk. Diğer iki gündemimiz ise Suriye de İdlip'e ve Libya ya gönderilen (çatışmaların tarafı haline getirilen) askerler ve askeri teçhizat ilgili haberlerdi. Pandemi için en hassas bu günlerde, Korona Virüs, Türkiye de gündeminin 4-5 sırasındaydı.

- Bilim kurulunun, ilk vakanın görüldüğü günleri takip eden zamanda vakaların artış gösterdiği (İstanbul, İzmir, Kocaeli vs gibi) yerler için önerdiği karantina uygulanmasını ya yönelik önerisinin çok daha sonra uygulamaya konması, salgını artıran bir başka etmen oldu.

- Zorunlu alanlar dışında ki işlerde çalışan işçiler, salgının tüm hızıyla devam ettiği riskli günlerde işe gitmek zorunda bırakıldı. AB üyesi ülkeler ile diğer birçok ülkede bu tür işkolları kapatılıp çalışanlar ücretli izinli sayıldı. Türkiye de ise emekçilere sağlanan destek bir ailenin aylık geçimini sağlamaktan uzak (3 ayla sınırlandırılan kısa çalışma ödeneği) bir rakam oldu. Çalışarak yaşamlarını sürdürmek zorunda olan emekçiler salgın sürecinde, tüm riskleri (sosyal mesafe korunmadan) alarak çalışmak zorunda bırakıldı. Salgın sürecinde Çalışma yaşamına yönelik çıkarılan yasal düzenleme ile işverenlerin çıkarları gözetti, emekçiler ikinci plana atıldı.

Birçok sektörde, milyonlarca kayıt dışı çalışan olduğu emek örgütlerince ifade edildi. Bu konu çokça gündeme gelen bir sorun. Bunlar bilinmesine karşın iktidar, bu konuda olan çalışanlara yönelik hiçbir önlem almayarak bu kesimleri ekonomik açıdan zorda bıraktı. Salgından ekonomik açıdan etkilenen bir başka kesimde, İşyerlerini kapatmak zorunda kalan küçük esnaf ve zanaatkarlar oldu.

- Salgında tartışılan bir başka konuda, verilerin şeffaf olarak kamuoyu ile paylaşılmasıydı. Verilerin Dünya Sağlık Örgütünün belirlediği kıstaslara uygun paylaşılmadığı tartışılan bir konu oldu. Korona tedavisi görüp, Covid-19 test sonucu negatif çıkan şahıslar listeye dahil edilmedi. Bu nedenle vaka sayısı ve yaşamını yitirenlerle ilgili açıklanan verilerin, gerçek verileri yansıtmadığı konuya taraf birçok kesim tarafından dile getirildi. Verilerin tartışma konusu yapılması bir başka eksiklik oldu.

Türkiye'nin salgın sürecindeki artı ve eksileri yan yana konduğunda eksilerinin çok daha fazla olduğu görülecektir. TTB, Bilim Kurulu, akademisyenler ve bilim insanlarının uyarı ve önerileri kabul edilmiş (zamanında) olsaydı bu veriler olmayacaktı. Salgının ciddiyetini görmeyen (sermayenin çıkarlarını gözeten) iktidar, önerilen önlemleri geç alarak yüzbinlerce insanın enfekte olmasına ve binlerce insanın yaşamını yitirmesinden sorumludur.

İktidarın güdümündeki ana medya üzerinden İtalya, Fransa, İngiltere, İspanya ve ABD gibi kötü sonuçların yaşandığı ülkeleri göstererek, buradan bir başarı hikâyesi çıkarmak gerçekçi değil. Enfekte olmuş bir toplumla hastalığın seyrinin ne olacağını şimdiden kestirmek mümkün değil. İşin özü ortada bir başarı yok.

Bulaşıcı hastalıklarla mücadele deneyimi ve başarısı olan bir sağlık ekibimiz var. Bu da bu iktidarın yarattığı bir durum değil. Mevcut Sağlık Bakanı ve ekibinin performansı, bu birikim ve deneyimin ortaya çıkmasına katkı sunduğunu kabul etmemiz gerekir.

Covid-19 pandemisi, dünyadaki tüm ülkelerin çevresel faktörler ile sağlık sistemlerini, yeniden gözden geçirmelerini zorunlu hale getirecektir. Bu kaçınılmaz bir zorunluluktur. Küreselleşen sermayenin kural tanımaz hırsı doğayı yok etme noktasına getirdi. Ormansızlaştırılma, sıcaklığın artan etkisi gibi faktörler patojenlerin (korona gibi) ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Covid-19 salgını

ile mücadele de çevre ve sağlık konuları, ülkelerin en önemli önceliği olarak toplumun gündemini oluşturacak bir boyuta geldi.

Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerde sağlık, (reel sosyalizmin tasfiye olmasından sonra) sermayenin güdümüne girdi. Sağlık, küresel sermayenin silah sektöründen sonra ilgi duyduğu ve rant elde ettiği, ikinci bir alan oldu.

Gelişmiş ülkelerde sermayenin tekelinde giren sağlık sistemi (özel sağlık sigortaları kanalıyla) büyük ölçüde özelleşti. Sağlıkın özelleşmesi doğal olarak toplum sağlığını yakından ilgilendiren koruyucu sağlık hizmetlerinin ikinci plana atılmasına yol açtı. Koruyucu sağlık hizmetlerine kaynak ve yatırım yapmayan, gelişmiş ülkeler, salgına karşı hazırlıksız yakalandı. Farklı zaman ve yerlerde son yirmi yılda ortaya çıkan bölgesel veya yerel düzeyde salgına yol açan (Sars, Mers, Ebola, Kuş ve Domuz gribi) korona virüs kökenli salgınlara köklü bir çözüm bulunamaması, gelişmiş ülkelerin koruyucu sağlık hizmetlerine kaynak ayırmamasından kaynaklanmaktadır.

Dünyada özelleşen sağlık sistemi, 1980 yıllarda Türkiye de de etkisini göstermeye

başladı. Toplum sağlığını merkezine alan, kamu tarafından finanse edilen koruyucu sağlık hizmetleri tasfiye edilerek, sermayenin sağlık üzerinden kazanç elde ettiği tedavi edici sağlık sistemine geçildi.

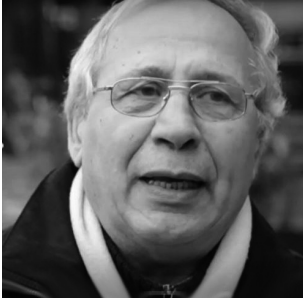
Ak parti iktidarı ile yürürlüğe konan Sağlıkta dönüşüm, özü itibarıyla sağlığın sermayeye devrini öngören bir sitemdir. Bu nedenle Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi gibi Türkiye'nin aşından, seruma, ilaca, gıdaya kadar birçok laboratuvarına sahip kurumu kapatıldı. Bulaşıcı hastalıklarla mücadelede başarıları tartışılmayan Sağlık Ocakları önce işlevsizleştirildi akabinde kapatıldı. Devletçe, ücretsiz olarak yapılan muayenede, ilaca, tahlil ve tetkike kadar birçok sağlık hizmeti, sağlıkta dönüşümle ücretli hale getirildi.

Bu salgın, insan sağlığının, sermayenin para kazanabileceği bir alan olmadığını tüm dünyaya gösterdi. Yurttaşından sağlık, eğitim, haberleşme gibi temel hizmetler için vergi alan devletlerin, bu hizmetlerin (başta sağlık) başkalarına devredemeyeceği ve devredilmeyecek kadar değerli olduğunu görmemize vesile oldu.

(1) *Soli Özel, T24 20.03. 2020*

(2) *Kemal Can, Gazete Duvar*

İçerik bakımından Dersim Lawıkları-III

Munzur ÇEM

Munzur ÇEM

Kovara DENG

CUMHURİYET DÖNEMİ Cengê Alî Boxazî

Cumhuriyet döneminde Devlet-Dersim ilişkisi üzerine söylenmiş elimdeki ilk ağıt, 1926 yılında, Dersim'in güney-Batısındaki Ali Boğazı'na yönelik askeri operasyon üzerinedir.

Resmi belgelerden, Devletin 1925 Şeyh Sait öncülüğündeki Kürt başkaldırısı sırasında, bölgeye asker yığmışken Dersime karşı da bir harekât düzenlemeyi düşündüğünü, sonra ise Musul sorunu başta olmak üzere kimi dış politik etkenleri göz önüne alarak bundan vazgeçtiğini gösteriyor. Ne var ki Dersim'e karşı genel bir saldırıyı ertelese de, Dersim'in ulusal bakımından en uyanık, en direngen bölgesi olarak kabul edilen Ali Boğazı'na yönelik bir saldırıda bulunmayı ihmal etmiyor. Mustafa Muğlalı kumandasında, 1926 sonbaharında gerçekleştirilen harekât yaklaşık 3,5 ay sürdü ve kışa girilirken de sona erdirildi. (127) Lawik şöyle başlıyor:

Ondêr Derê Alî Boxazî yo (128)

Bira ve kaşî

Ewro birîyê ra şîyê virênîya tavorû

Di-rê mordemê başî

Bêrê şîme dîyarê Alî Boxazî ra gos dîme

Cengê Tirk û Qizilbaşî (129)

Türkçesi:

Meret Ali Boğazı Deresi
Kardeş uçurumlu
Bu gün birkaç belli başlı yiğit
Taburlarla vuruşmaya gitmiş
Gelin gidelim Ali Boğazı'na
Dinleyelim Türk ile Kızılbaş'ın cengini.

Ağıt'ta Ali Boğazı direnişçileri yaptıkları cengi, tarihte yaşanmış bazı cenklerle karşılaştırmaktan da geri kalmıyorlar:

No cengê ma mendo ro

Cengê Eba Müslimî (130)

Sey Bertalê Qazî (131)

Celalê Alîyê Avaşî (132)

Türkçesi:

Cengimiz,
Eba Müslim'in
Sey Bertalê Qazî'nin
Ve Celalê Alîyê Avaşî'nin
Cenklerini andırıyor.

1926 yılında Ali Boğazı savaşında, Batı Dersim aşiretlerinin önemli bir kesimi, bu yörede yerleşik bulunan Qocan (Qozu, Qozan), Şemkan ve Reşikan aşiretlerine karşı devletin yanında yer aldılar. Nuri Dersimi, devlete sağlanan

desteğin bir görüntüden ibaret olduğunu, kendisinin de saflarında yer aldığı Dersim aşiretlerinin Ali Boğazı aşiretlerine karşı ciddi olarak savaşmadıklarını, hatta el altından onları desteklediklerini dile getiriyor. Bizzat Qozan aşireti mensuplarından, devlete destek veren Dersimlilerin kendilerine hayli zarar vermelerine rağmen savaşmakta fazla istekli olmadıklarını duymuşumdur. Hatta bu yüzden aralarında çelişkiye düştükleri de olmuş.

Beri taraftan kuşkusuz aşiretlerin devlete sağladıkları destek söylendiği gibi şekilsel olsa bile savunulacak yanı yok. Bu, söz konusu Dersimliler açısından bir zaaf, utanç duyulması gereken bir tutumdur.

Ayrıca, bana Qocan aşiretinin önde gelen liderlerinden Seyîtxan (Seyithan) ağanın Sey Rıza'ya gittiğini, onun devreye girmesi üzerine aşiretlerin geri adım attıklarını ve devlete desteği azalttıklarını söyleyenler de oldu.

İlk TBMM'de milletvekili olarak bulunan Dersimli Diyab Ağa ise bu hareket sırasında devleti destekleyenlerin başında yer alıyordu. O, devletin yanında kazandığı prestiji de kullanarak eline fırsat geçmişken aralarında çelişki bulunan Qozan aşiretini sindirmek hatta yok etmek istiyordu. Zaten hareket Komutanı Mustafa Muğlalının karargahı da onun konağıydı.

Ağıtta devletle birlikte hareket eden aşiretlerin tutumu ile ilgili söylenenler şunlar:

(...)

*Ma va belkî aşîrî danê ma îmdadiye
Çevesawû ma ser o kerde bêbextîye*

Türkçesi:

Belki aşiretler imdadımıza yetişir diye umduk,

Evi yanasıcalar kalleslik ettiler bize

Ali Boğazı ağıtı, Dersimli dengbejlerin uçak kullanılmasına değindikleri ilk ve tek ağıttır. Tabi benim tespitlerime göre.

*Ondêr Derê Ali Boxazî yo
Bira ve kemer o
Vano:*

*Seşt tîyareyî tesbît kerdê
Peroz û pesewe ma ser o
Aşîrêne çuyê Heqî yo sima ver de
Kam hîrê asm û nê
Ordîyê dewlete de dano pêro.*

Türkçesi:

Meret Ali Boğazı deresi
Ormanlıktır kardeş
„Altmış uçak
Dolaşüyor gece-gündüz semalarımızda
Hey aşiretler söyleyin Allah aşkına
Kim üç buçuk ay direnebilir
Devletin ordusuna karşı“

Lawikin en önemli özelliklerinden biri de onda, 1920-1921 Koçgiri direnişinin kahramanlarından „Qimil Eziz“ (Kımlı Aziz)'in ölümüne değinilmesidir.

*Derê Ali Boxazî ver de sono hênî yo
Ewro bayrem kewto wertê ordîyê dewlete
Vane
„Qimil Ezîz kişîyo“
Lawo sima merax mekerê
Qimil Ezîz ma de ju nîyo
Se û ju yo
Merdena Qimil Ezizî ra avê
Hêfê Qimil Ezizî cêrîyo.*

Türkçesi:

Ali Boğazı önünde akıyor çeşme
Bu gün bayram ediyor devletin ordusu
Derler ki
„Qimil Ezîz öldürülmüş“.
Hiç umutlanmayın boşuna
Qimil Ezîz bir değil bizde
Yüz birdir
Ölümünden önce
İntikamı alınmış Qimil Ezîz'in.

Lawika Bava İvrayîmî (**Bava** İvrayim Ağıtı)

Tespit edebildiğim kadarıyla, Ali Boğazı harekâtından sonraki döneminde (1927-38), devlet-Dersim ilişkisini konu edinen tek ağıt, 1933 yılında katledilen Sey Rıza'nın oğlu Bava ya da Bira İvrayîm üzerine yakılan ağıttır. Olay şöyle:

Sey Rıza'nın oğlu Bava İvrayîm bir gün Hozat'tan dönerken yol üstünde bulunan Sine köyünde bir eve konuk oluyor. Ertesi gün yola çıkmak üzere ayağını atın üzengisine atarken de açılan ateş sonucu iki yol arkadaşı ile birlikte katlediliyor. Yol arkadaşlarından biri Xidê Welê Murtî, ötekisi ise Axayê Sey Mizurî'dir.

Katil, ev sahibi Memedê Salmanê Sate ile arkadaşlarıdır. Tabi olay, Dersim'de gerçek bir şok etkisi yaratıyor. Bava İvrayîm'in, kaymakamın daveti üzerine Hozat'a gitmesi ve öldürme olayının onunla görüşmeden dönerken gerçekleşmesi, daha ilk günden itibaren, işin içinde devletin elinin bulunduğu dair kuşkuyla yol açar. Zaten devlet veya ona benzer bir güçten destek almadan Qırxan aşiretine mensup kişilerin böyle bir cinayeti işlemeye cesaret etmeleri pek te akla yatkın değildi. Kaldı ki çok geçmeden katillerin Hozat'taki Alay karargâhında korunmaya alındıkları ortaya çıktı. Sonradan, devletin Şey Rıza'nın yeğeni Rover Kop'u devreye sokmak suretiyle bu tuzağı kurduğu netleşiyor.

Dersimli Mehmet Gülmez (Memê Jêle), yıllar önce, olaydan bir kaç yıl sonra yapılan cemaat (barışma toplantısı)'te, Rayver Qopa ait bir mektubun Qırxanlı Memed tarafından okunduğunu anlatmıştı bana. Mehmet bu bilgiyi bizzat görgü tanıklarından almıştı ki bunlar arasında Sey Rıza'nın ikinci karısı Ana Besê'nin kardeşi Hemê Boxî de vardı. Memê Jêle, daha sonra „Dersim ra Ve Dares-tene Seyît Rıza“ adını taşıyan çalışmasında da aynı konuya ilişkin ayrıntılı bilgiler verdi.

Rayver'in mektubunda „Hükümet bu işte arkamızdadır,“ demesi de cinayetin asıl planlayıcısının devlet olduğunu ortaya koyuyor.

Memedê Silemanê Sate'nin evine konuk olmuş olan Bava İvrayîm ve iki arkadaşını öldürmesinin nedeni ise yıllar önce Qırxan ve Sixhesenan aşiretleri arasında yaşanan bir kavganın yol açtığı kindir. Memed o kavgada Bava İvrayîm'in kurşunuyla kolundan yaralanıyor ve sakat kalıyor. Sonra barış sağlansa ve Bava İvrayîm ile Memed sağdıç olsalar da Memed bu olayı unutamıyor.

Bava İvrayîm üzerine yakılmış ağıtın bir varyantında Sey Rıza'nın ağzından bu olay şu sözlerle dile getiriliyor:

*Lazê mi ti ke kata sona
Weşîya mi ro to bo (134)
Dot ra yena
Linga xo ra Sîna ondêre mefiye
Waxto ke Tornê Satoyî
Destê Bavayê mi ra bîyo dirvetin
Asteyî dirvetûnê xo ra ontê kerdê destmale
Cayê xo sero darde kerdê
Su ve su nalenê
Aste û dirvetûnê xo de nîyadano*

Türkçesi:

Sana nasihatim olsun oğlum
Nereye gidersen git
Dönerken gittiğin yerden,
Ayağın yanası Sine'ye uğramasın
Bava'mın eliyle yaralanmış Sato'nun Torunu
Yarasından kemik parçaları çıkarmış
Koymuş mendile, asmış yatağının başına
İnliyor akşamları
Kemik ve yaralarına baka baka..

Bava İvrayîm'in amcası oğlu Rayver Qop'un devletin desteğini de alarak devreye girmesi, Memed'in kendisini güçlü hissetmesine neden oluyor ve cesaretlendiriyor. Bazı Dersimlilerin bana „Bu işte Qerebalıyan aşiret reisi Kangozade Memed Ali'nin de parmağı da vardı dediklerini de bir not şeklinde eklemeliyim. Ama tabi sadece bir söylenti.

Bava İvrayîm, Sey Rıza ailesinin en atılgan, en savaşkan bireyiydi. 1970'lerin ortalarında bölgede, 1937-38 harekâtıyla ilgi bilgi toplama çalışmasını sürdürürken bu olayla ilgili olarak dinlediğim kişiler olmuştu. Bunlardan Bava İvrayîm'in büyük oğlu Ali Rıza, dedesinin (Sey Rıza'nın) bu olaydan bir kaç yıl önce yakın aşiretlerin onayını da alarak her hangi bir Türk saldırısına karşı koyabilmek için askeri yönden hazırlık yapma görevini Bava'ya, aşiretlerle görüşme ve birlik sağlama yönündeki çabaları ise büyük oğlu Sixhesen'e verdiğini söylemişti. Yine aynı kaynağa göre, savunma hattının

kuzey noktası Karasu nehri üzerindeki Mitî (mutu), güney sınırı ise Pertage (Pertek)'de Murat nehri olarak tespit edilmiş.

Sonuç olarak hangi açıdan bakılırsa bakılsın, olayın sadece Sey Rıza için değil, Dersim tamamı için büyük bir kayıp hatta bir yıkım olduğu rahatça görülür. Bava İvrayîm üzerine yakılan ağıtın bir varyantı şu sözlerle başlıyor:

Vajî vajî vajî (135)
Pîr Bavayê xo ser vajî
Pîr Bavayê mi
Tekito şîyo Xozato vêsaye
Cêno begligênîya kirmancî (135)

Türkçesi:

Ah söyleyeyim, söyleyeyim, söyleyeyim
Pîr Bava'm için söyleyeyim
Pîr Bava'm yanasıca Hozat'a gitmiş
Alıyor Kirmancîye Beyliğini

Ağıtın bu bölümünde dikkati çeken noktalardan biri „bava“ terimi Dersim'de „pir“ ile aynı anlama gelmesine rağmen „Bava İvrayîm'in adı anılırken „pir“ vurgusuyla güçlendirilerek „Pîr Bava“ şeklinde söylenmesidir.

İkinci önemli nokta ise onun „Kırman-ciye Beyliğini“ almak için Hozat'a gittiğinin vurgulanmasıdır. Yeri gelmişken „Kirmancîye (Türkçe alfabe ile „Kırmanciye“) teriminin „kürtlük“, „Kürt toplumu“ ve „Kırmancların ülkesi“ yani „Kürdistan“ anlamında kullanıldığını belirtmeliyim.

Bava İvrayîm'in „Kirmancîye Beyliği'ni alması fantazi bir söylem değil. Hozat Kaymakamı Kazım'ın bu konuyu konuşmak üzere kendisini davet ettiğini ve konuyla ilgili uzun görüşmeler yaptıklarını, o dönemi yaşamış olan birçok Dersimliden dinlemiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Kaymakam Kazım, devletin Dersimi tek elden yönetecek bir yönetici tayin etmeyi düşündüğünü, görev için düşünle kişinin ise kendisi olduğunu söylemiş Bava İvrayîm'e.

Ağıtın bir başka varyantında „Begligênîya Kirmancî“ yerine „Padşayêna Kirmancî“ (Kürtlerin padişahlığını) denir.

Varyantın bir paragrafı ise Sey Rıza'nın oğlunun yaptığı yanlışla duyduğu öfke üzerinedir:

Êno, Bava êno peyê çêverî (136)
Sey Rıza çêver kilit keno
Zerre nêverdano
Vano:
„O ke lazê mi bo
Sono, destê dismenê xo de
Sahîyênî keno!“

Türkçesi:

Geliyor,
Bava geliyor kapı arkasına
Sey Rıza kilitliyor kapıları
İçeri almıyor
„Benim oğlum olsa
Kendi ayağıyla düşmana gidip
Yaptırır mı şenlik!“

Sey Rıza'nın kapıları kilitleyip içeriye almadığı, Bava İvrayîm'in cenazesidir.

Ağıt varyantlarının hepsinde Bava İvrayîm'den övgüyle bahsedilen paragraflar var:

Qomo Alayçû vazê
Tim lazê camêrdû mirenê
Bavayê mi Sultan Silêman o
Virênî û penîya Çê Bavayî (137) de
Juyo zê Bavayî
Hona meyda nêamo

Türkçesi:

Ey halkım Allah için söyleyin
Yiğit oğulları her zaman ölür
Bava'm Sultan Süleyman
Bava Ailesi tarihinde
Henüz ortaya çıkmadı Bava gibi biri

Bava İvrayîm ile ilgili yakılmış ağıtlarda onun için yapılacak mezarın şekli de yer almaktadır. Örneğin varyantların birinde Sey Rıza'nın ağzından bu mezar için şöyle denilmektedir:

Mezela Bavayê mi biyarê
Berê Kertê Pîrbavûn (138) ra wedarê
Ser o komete virajî
Tarîx û numre berzî ci

Türkçesi:

Bava'mı
Kertê Pîrbavûn'a gömün
Kümbet yapayım üzerine
Numara yazıp kaydedeyim tarihini

1937-38 Lawıkları**ŞAHAN AĞA AĞITI**

1937-38 soykırımının ağıtlara konu olan ilk olayı, Bextîyaran (Bahtiyaran) aşiret ileri gelenlerinden büyük yurtsever Şahan Ağa'nın katledilmesidir. „Lawika Sahān Axayî“ (Şahan Ağa Ağıtı) onun üzerine yakılmış.

Bextîyaran aşireti Dersim'in Kurmancca konuşan aşiretlerindendir. Ancak çevrede Kırmancca (Zazaca) konuşanların çoğunlukta olması yüzünden, bu aşiret mensuplarının bir bölümü artık ana lehçe olarak bunu konuşmaktalar.

Şahan Ağa, Ortaokulu bitirmiş, kendi döneminin ölçülerine göre aydın bir kişidir. Sözüne güvenirliliği diğer bir deyişle mertliği cesaret ve olağanüstü derecede savaşçı yetenekleriyle bilinir. Bu bakımdan Sey Rıza'nın en güvendiği kişilerden biridir o.

1937 yılı başlarında hareketin başlamasından bir süre sonra Rayvero Qop'tan sonra yeğeni Zeynel de amcası Sey Rıza'ya yüz çevirmiş, devlete çalışmaya başlamıştı. Üstelik aynı Zeynel, 9 Temmuz 1937 günü Alişer ile Zerifa'yı katleden ekibin başında yer almıştı. Bu olaydan sonra, ailece evini terk edip dağlara çekilen Sey Rıza çok zor günler yaşıyordu. İşte o günlerde Sey Rıza'nın haber göndermesi üzerine gözünü kırpmadan yanına giden ve sonun kadar direnme kararlılığını gösterenlerin başında Şahan Ağa geliyordu.

Ne var ki pratikte yapılabilecek şeyleri konuşup kesin kararlar almadan önce bazı görüşmeler yapması gerekiyordu Şahan Ağa'nın. Bunun üzerine bir hafta sonra tekrar yanına dönmek üzere Sey Rıza'nın yanından ayrıldı. Yöre halkının bana anlattıklarına göre oradan ayrılır ayrılmaz, Qocan/Qozan (Türkçe literatürde Koçan olarak bilinen aşiret)

ret) aşireti liderleriyle görüşmeye gidiyor. Çünkü Sey Rıza ile birlikte mücadele etme sözünü vermiş, Hızır Kurbanı üzerine yemin etmiş aşiretlerden biriydi Qozan/Qocan ama o ana kadar hareketsiz kalmıştı. (139)

Şahan Ağa Ağıtında yer alan;

Şahan Ağa Vano:
„Qocanê caro bêbextênî mekerê,
Ma pîya werda qîrvana Xizirî,“

Türkçesi:

Şahan Ağa
„Asla kalleşlik etmeyin Qocan'lar
Birlikte yemişiz Hızır Kurbanını,“ diyor,

sözleri Qozan aşiretinin bu tutumuna yönelik bir eleştiri niteliğindedir.

Günlerce uykusuz kalmış olan Şahan Ağa gerekli görüşmeleri yapıp Sey Rıza'nın yanına dönmekte iken bir tanıdığın evinde bir süre dinlenmek istiyor. Bu arada, yanında bulunan yol ve silah arkadaşı Kureşanlı Memê Hurê'nin karşı çıkmasına rağmen, dışarıya çıkıyor ve evin yanı başındaki bir ağacın gölgesinde yere uzanıyor. Orada uykudayken üvey kardeşi ile Lazê Pirçoyî adıyla bilinen bir yakını tarafından vurularak öldürülüyor.

Bu, Dersimliler arası ilişkiler bakımından 1937-38'in en trajik olaylarından biridir. Kardeş, kardeşi öldürüyordu.

Bu nedenle Şahan Ağa ağıtı, Dersim'deki iç ihanetin çokça dile getirildiği, güçlü ulusal vurgulara sahip bir eserdir:

Xozatî persena Qerevîlan ra nato
Qanûnê Mistefa Kemalî Persena
Çi çiyede bervat o
Şahan vano:

„Lazê Pirçoyî de Misevre Meso
Min û to cizikê zu maye lito“
(...)

Xozatî persena cadê tomoîlî
Heq adirê Avdile Pasayî(140) wedaro
Kewto qerazê mordemê pîlî
Şahan vano:

„Qederê canê xo bizanê

*Ma ser o cêrînê qanûnê Kafîrî“
Ax de bîye bîye na ve ma bîye
Şanê mi qolêde xo gureto
Şîyo basqînê Alayîye
Vano:
„Tersa mi sarê mi talde kuyo
Kowunê Dêrsimî ra nêmano çêna û cênîye.“*

Türkçesi:

„Hozat'ı sorarsan Qerevîlan'dan beride
Mustafa Kemal'in yasasını sorarsan
Aman ne berbat şey
Şahan diyor:
„Pirço'nun oğluyla işbirliği etme
Aynı anneden meme emmişiz seninle.“
(...)
Hozat'ı sorarsan otomobil caddeli
Tanrı ocağını söndürsün Avdile Paşa'nın
Kin besliyor yigitlere
„Canınızın değerini bilin
Hakkımızda kararlaştırılmış Kafir Kanunu“
Ah oldu oldu, olan bize oldu
Şahan'ım almış bir kol yanına
Gitmiş Alay baskınına
Yakınıyor:
„Korkarım göç edersem bu dünyadan
Ne kadın kalsın Dersim dağlarında
Ne de kız,“ diye.

Burada „Ne kadın kalsın, ne de kız“ söz-
leriyle tecavüzlerden duyulan korku dile ge-
tirilmektedir.

Ağıtta Alişer Efendi ile Zerîfa hanımın
öldürülüşleri gibi, Sey Rıza ailesinin karşı
karşıya bulunduğu zor duruma da vurgu
yapılmaktadır:

*Ax ko romerdî yo ve henî yo (141)
Esker nawo amo,
Koyê Dêrsimî munîyo
Şahan vano:
„Di sareyî vîyarnayî mi ra
Ju yê Xanim o, ju yê Alişer Efendî yo“(142)
(...)
Lawo bêbextênî mekerê
Ma pîya werda qirvana Xızırî
Aşîrî merdena mi rê qayîl nêbenê
Tornê Bavayî kerdê Îmamê Hêşîrî“(143)*

Türkçesi:

Ah, boynu bükülesi dağçeşmeli
Dersim dağları askerle örülmüş
„İki baş geçirdiler yanımdan
Biri Hanım'ın, biri Alişer Efendi'nin
(...)
Kalleşlik etmeyin
Birlikte yemişiz Hızır Kurbanını
Aşiretler razı olmazlar ölümüne
Esir İmamlara döndürmüşler
Bava'nın torunlarını“
Ağıt'ın üzerinde durulması gereken diğer
bir dikkat çekici noktası ise Şahan'ın ölümü-
nün, Kürt yenilgisi eşdeğerde görülmesidir:
Şahanê mi ke merdo nêmerdo (144)
Şîkîyo tilsimê kirmancîye (145)
Birayê mi ke merdo nêmerdo
Şîkîyo tilsimê kirmancîye

Türkçesi:

Şahan'ım öldü öleli
Bozulmuş Kürtlüğün tılsımı
Kardeşim öldü öleli
Bozulmuş Kürtlüğün tılsımı

AX WELAT WELAT (LAWIKA SEY UŞÊNÎ)

Sey Uşên/Usên ya da Usênê Seydî, Kurêşan
aşiretinin Şixan (Şîxû) ya da Kalîyan (Kalîyû)
olarak bilinen kolunun Hozat bölgesindeki li-
deridir. Bilindiği gibi Kurêşan'ın, Alevilik inan-
cına göre dinsel hiyerarşi de yeri olan aşiretler-
den biridir. Bu aşiret mensupları din adamları
hiyerarşisinde rehber ve pir olarak yer alırlar.
Ne var ki Sey Usên'in sözü geçer liderlerden
biri olması sadece, onun pir sıfatına sahip
olmasından ileri gelmiyor. O zeki, sorunları
çözümleme yeteneğine sahip biriydi. Sey Rıza
ile çok iyi ilişkilere sahip olduğu biliniyor.
Birbirlerini sever, sayarlarmış.

Sey Usên, 1937 hareketinden önce
prensip olarak birlikte hareket etme konu-
sunda Sey Rıza ile uzlaşmaya varanlardan
biriydi. Ancak, 1937'de o da sessiz kaldı.
Onun bir süre bekledikten sonra devletle
bir uzlaşmaya varılmaması halinde direniş
silahlı destek verme niyetinde olduğunu bazı
Dersimlilerden duymuşumdur.

Ne var ki 1937’de kimi Dersimliler arasında bu tereddütlü durum devam ederken, başka bölümlerde de değindiğim gibi devlet ani bir hareketle birçok aşiret ve dini lideri gözaltına aldı ve yargılanmak üzere Elâzığ’a gönderdi. Açıkçası, tereddütlü davranışları gafil avlanmalarıyla sonuçlanmıştı.

İşte bu şekilde Elâzığ’a götürülenlerden biri de Sey Usên’di. Sey Usên, 1937’deki davada Sey Rıza ile birlikte yargılandı ve aynı gece yan yana asıldılar. Üzerine yakılmış ağıtta o hem „Bey“ hem „Reisê Kirmancîye“ (Kürtlerin Reisi)dir. Yüreği, ayrılık hasretiyle yanıp tutuşmaktadır:

De welat welat (146)
Begê mi Sey Usên o
Teresê soferî Begê mi kerdo makîna
Hawo Duzê Şêxankî ro beno
Begê mi cam onto, helalîya xo wazeno
Vano:
„Qomo xatir ve sima
Ezo goçerî yo sono“

Türkçesi:

Ah yurdum yurdum
 Beyim Sey Usên
 Rezil şoför Beyimi bindirmiş otomobile
 Şêxank Düzü boyunca götürüyor
 Beyim indirmiş camı, helallik istiyor
 „Hoşça kal halkım
 Göçebeyim gidiyorum ben,“ diyor.

De welat welat
Mêrat çiqas şîrên o
Hal ve hal destê mordemî ci ra nêbeno
Begê mi kerdo Vilê Sorpîyanî (147)
Hona welat ci ra osono
„Reyê hala xo ra têpîya nîyade
Berbîşê dar û kemerî to rê yeno“
(...)
Hêfê mi bêro to Sey Usênî rê
Heqê dîna cor vînenê ke
Rêisê Kirmancîye

Türkçesi:

Ah yurdum yurdum,
 Meret ne kadar da şirin
 Öyle kolayca vazgeçemiyor insan

Beyim Sorpîyan geçidine ulaşmış
 Hala toprağı gözükyor
 „Dönüp bir kez arkana bak hele
 Ağacın, taşın ağlayası geliyor sana.“
 (...) *Yüreğim yanıyor sen Sey Usên için*
Şu dünyayı yöneten Tanrıya ayandır ki
Kürtlerin reisi..“

Usênê Seydî ağıtında, Dersim ağalarının Elâzığ’a götürülüp hapse atılmaları da bir zulüm örneği olarak güçlü bir vurgu şeklinde yer alır:

Sey Usê vano:
„Axlerê Koyê Dêrsimî
Day ve arê berdî
Ma berdîme kerdîme tum vîlatî
Esmer ameyî ma ser de
Alay û taburê hokmatî“

Türkçesi:

Sey Usê
 „Dersim dağlarının Ağalarını
 Toplayıp götürdüler,
 Götürdüler bizi, tıktılar vilayete
 Üzerimize geldiler bu yıl
 Alay ve taburları hükümetin,“ diyor.

Ağıt’da Sey Rıza’ya mesaj yine önemli bir yer tutar:

„Sey Rizayî ra vazê
Rojî qedîyê mendê deqe û satî
Ma dayîme arê berdîme tum vîlatî (148)
(...)
Sey Usê vano:
„Sey Riza ti ra merdena xo ver mekuye
Ewro roza Des û Di Îmamon a
Yê kî zê ma eve destê kafirî şehîd bîyê

Türkçesi:

Söyleyin Sey Rıza’ya
 Günler bitmiş, kalmış dakika ve saatler
 Topladılar bizi, tıktılar vilayete
 (...)

Sey Usê:

„Sey Riza ölümüne üzülme sen
 12 İmamlar günüdür bu gün
 Onlar da kafir eliyle şehit olmuşlar bizim
 gibi.

Ağıtın başka bir varyantında ise Sey Rıza'dan şu dörtlükle bahsedilir:

(...)
Sey Rıza ewro berdo
Heqa ma kesî nêdano
Vano „Xatir be sima
Endî ez peyser nînû.“

Türkçesi:

Bu gün götürmüşler Sey Rıza'yı
Hakkımızı yedirmiyor kimseye
„Hoşça kalın
Artık geri dönüşüm yok benim,“ diyor.

LAWIKA XIDIR AXAYÎ

(HIDIR AĞA AĞITI)

Burada bahsi edilen Xidir Axa (Hıdır Ağa), Heyderan (Heyderû) aşiretinin ileri gelenlerinden Xidê Alê İsme ya da Xidirê Alî'dir. Nazîmiye yöresindeki Haydaran aşiretinin köyleri, Harçîge (Harçik) nehrinin batı yamaçlarında ve ünlü Jêl (Zêl) dağının kuzey tarafında yer alırlar. Hıdır Ağa'nın evinin bulunduğu yer ise Zaxge (Zagge)'ye bağlı Pulê Tacînû'dur.

Hıdır Ağa, bir Dersim ileri geleniydi ve olumlu ya da olumsuz, kendi döneminde yaşanan pek çok olayın içerisinde yer aldı. Ancak Hıdır Ağa'nın bir özelliği Dersimliler arasında genellikle kabul görür. Hıdır Ağa, dara düşenlere yapabildiği kadar yardım elini uzatmaktan geri kalmayan, adil biridir. 1938'de devlet onu ele geçirmek için çok uğraştı ama başaramadı. Bir kaç yıl sonra ise teslim oldu, sürgüne gönderildi.

Lawika Xidir Axayî (Hıdır Ağa Ağıtı)'in ayırt edici özelliklerinden ilki; onun bir tek olayı değil de Dersim'in durumunu genel çerçevede ele almasıdır. İkincisi; direnmeyen Dersim'in direnen Dersim'e karşı verdiği özeleştirisi niteliğinde olmasıdır. Özeleştirmede, Dersimlilerin direniş çizgisinden ayrılarak silah teslim etmelerinin bir muhasebesi yapılmaktadır. Üçüncüsü ise ağıtta yok edilen jenosid kurbanı kimi tanınmış kişi ve ailelerin adlarının sayılmasıdır.

De wayî wayî wayî wayî (149)

*Bira keko wayî
Bira Xidir vano:
„Kora ke ma rê amê
Ma çekê xo kerdî topî
Berdi Nazmîye de
Teslim kerdî dayî
Vano:
O sire de têde jîyar û dîyarî
Ma ra herdîyayî
Waxto ke jîyar û dîyarî
Hona ma ra haştî bî
Ci ra amêne ma rê
Destmal û sayî (150)*

Türkçesi:

Vah wah vah vah
Kardeşim Vah
„Kardeş,“ diyor Hıdır:
„Nasıl oldu da körleştik
Topladık silahlarımızı
Götürüp teslim ettik Nazîmiye'de
Onu yaptığımızda
Tüm ziyaret ve evliyalara küstü bize
Ziyaret ve evliyalara barışırken
Bize yardım etmek
Geliyordu ellerinden.

Dersim'de yaşça büyük olanlar el ve yüzlerini yıkadıklarında eline su döken aynı zamanda mendil ya da havlu tutuyor. Bu nedenle bölgenin sözlü edebiyatında destmale bir hizmet sunma sembolü özelliğine sahiptir. Buna ek olarak o kirvelik ve düğün törenlerinde de kullanılan bir nevi kutsal nesnedir. Elma ise yine kirvelik ve barış toplantılarında kullanılan kutsal meyvedir.

Bu bakımdan, yukarıdaki tekste yer alan „destmal û sayî“ özünde „destek verme“ ya da „yardım etme“ anlamına gelir.

Ünlü ziyaret (kutsal dağ) Duzgîn Bava'nın 3 kız kardeşinden biri olarak bilinen ve aynı zamanda Dersim'in ünlü ziyaretlerinden olan Jêle (Zêle) Hıdır Ağanın yaşadığı mıntıkadadır. 1938'de askerin buraya tırmanması ve yüksek yerlerine çadırlarını kurması, Dersimliler açısından sadece stratejik bir mevzinin kaybedil-

mesi değil, kutsal bir sembolün ona inanmayan yabancı bir gücün ayakları altında ezilmesi idi. Ağıtta bu noktaya vurgu da ihmal edilmez:

*De wayî wayî
Sarê Koyê Zêlê
Binê lingonê dismeni de
Kerd rast û duz.*

Türkçesi:

Vah vah
Zêl dağının tepesi
Dümdüz edildi
Düşman ayakları altında

Bir diğer varyantta ise aynı acı şu şekilde dile getiriliyor:

*Wayî wayî wayî (151)
Teresonê zabiton û mamurû
Ostorî Zêlê ser o fistê kayî
Ewro qe nêvêreno
Nîyaz û qirvanê Xıdır Axayî*

Türkçesi:

Vah vah vah
Maskara asker ve memurlar
Zêl tepesinde oynatıyor atlarını
Artık hiç geçmiyor
Niyaz ve kurbanı Hıdır Ağa'nın.

Görüldüğü gibi Ağıtta askerin Zêl'e çıkması, evliaları öylesine küstürmüş ki Hıdır Ağa'nın niyaz ve kurbanı da artık kabul görmüyor.

Heyderan aşiretine komşu Arêzan aşiretinin o yöredeki reisi Usiv Ağa, 1937-38'de direnişe destek vermedi, tam tersine devletten yana tavır takındı. Buna bağlı olarak ta komşu Demenan ve Haydaran aşireti ile Arêzanlı milisler arasında birçok olumsuz olay yaşandı, zaman zaman çatıştılar.

Usiv Ağa'nın devlete verdiği destek ve bunun neden olduğu gerginlik, Hıdır Ağanın ağzından şu şekilde dile getiriliyor:

*Vano:
„Ewro mezal ma nêdano
Zalim Tornê Mamed Axayî (152)
Zalim,*

*Waxto ke gurrîya Pulê Tacînû biye
To mi rê kerdêne pêş û pêşkeşî
(...)
Heqî ra nêgar biyêne
Kirmancîyê virêne biyamêne werte
Çê to de sernêne tencikê medaxî
Mi ver a çimonê to biramitêne
Di-rê bêlî mal û gayî*

Verdiği desteğe rağmen devlete ait „Ge-rektiği kadar yararlan, ondan sonra da „yok et,“ kuralı Usiv Ağa için de geçerliydi. 1938'in en hareketli ve sıcak günlerinde, Usiv Ağa son anda Nazîmiye kaymakamının desteğiyle kaçarak ölümden kurtulabildi. Ağa bununla da kalmadı, kaçır kaçmaz Nazîmiye'nin bir kaç kilometre kuzey-batısında yer alan köyü Gêrîse'ye ulaşmayı ve ailesiyle birlikte ormana sığınmayı başardı. Aileyi yok etmek üzere gelen askeri birlikler onları göremedikleri için eli boş dönmek zorunda kaldılar.

Bu olay hakkında geniş bilgi için bkz. Hotay serra Usivê Qurkizî, (Qurzeli Usiv'in 70 Yılı)

TürkçesiI:

„Bu gün aman vermiyor bize
Zalim, Mamed Ağa'nın Torunu
Hey zalim!
Pul Tacînû gürlediği zaman
Hediyeler gönderiyor,
Davetler sunuyordun bana
(...)
Tanrı'ya nigar olsaydı da
Eski Kürtlük gelseydi geri
Evinde kaydattıydım ölü yemeklerini
Gözlerinin önünde sürüp götürüydim
Bir kaç hayvan sürüsünü

Görüldüğü gibi ağıtın bu bölümünde Hıdır Ağa, yaptıkları nedeniyle hem Usiv Ağa'ya hatırlamada bulunuyor hem de bir özlemini dile getiriyor. Hıdır Ağa, Usiv ağaya „zalim“ diye seslendikten sonra 1937 öncesini anıyor vr „Pulê Tacînû'nun gürlediği (hüküm sürdüğü günlerde) bana hediyeler sunuyordun,“ diyor.

Daha önce de belirttiğim gibi Pulê Tacînû, Hıdır Ağa'nın oturduğu mezradır.

Hıdır Ağa burada özlemle o günlere atıfta bulunuyor ve rakibini aşiret kurallarına göre ölüm ve talan etme cezalarıyla tehdit ediyor.

Yine bölümün başında da belirttiğim gibi, ağıtta 1938'da yaşamını yitirmiş bir dizi Dersimli ileri geleni ve ailelerinin adları sayılıyor.

Vano:

(...)

Sanayî xover berdî

Têde qir kerdî

Memedalîyê Qolî

Musayê mendkijî

Welê Bolevanîjî

Hesenê Seydijî

Mina sewtîmle de

Çê Aliyê Areyîzî

Jîyara Paçikine (154)de

Çewres xortê kurêsizî

Çuxura Sewtîmale de

Çê Hesen Axayî

Aliyê Gaxî

Usivonê sewtîmale de

Çê Murtê Ojî

Vano:

„Bira na zalimî

Ma qir kerdîme

Cendegê ma têde

Kerdî ver ra tîjî”

Bira Xidir van:

“Ba kelepurê ma

Wertê Kirmancîye de

Çira honde bîyo uciz?”

Türkçesi:

Diyor:

(...)

Önlerine katıp götürdüler

Katlettiler tümünü

Memedalîyê Qolî

Mu saye Mendekisi

Weble Bolevanîjî

Hesenê Seydijî

Yanası Mine de

Aliyê Areyîzî ailesi

Jîyara Paçkine de

Kureşanlı kırk genç

Yanası Çuxure'de

Hesen Ağa ailesi

Aliyê Gaxî

Yanası Usivo'larda

Murtê Ojî ailesi“

„Kardeş“ diyor Hıdır

Bu zalim katletti bizi

Cesetlerimizi serdi güneşe“

„Kardeş,“ diyor Hıdır

„Nasıl oldu da yağmalanışımız

böylesine ucuzlaştı Kürt diyarında,“ diyor.

Ağıtın elimdeki diğer bir varyantı, katledilen Dersimli ileri gelenlere sesleniyor:

Hala sarê xo wedarê (153)

Sima ke şîyê nêşîyê

Koyê Dêrsimi bîyê îp-îsîzî.

Türkçesi:

Hele kaldırın başınızı

Siz gittiniz gideli

Dersim dağları ipissizler.

*Doğu Dersim aşiretlerinin silahlarını teslim etme işine geniş bilgi için bkz. 1.Ho-tay Serra Us ive Qurzkizî,

LAWIKA AXZUNÎGE

Axzunige, Qerebalîyan aşireti reisi M. Ali Ağa'nın köyüdür. M. Ali Ağa, Kangoza-de Memed Ali olarak ta bilinir. Qerebalîyan, Şixhesenen aşiret federasyonunu içerisinde yer almaktadır.

Memed Ali Ağa, 1937-38'de çatışmalara katılmayan Dersimli ileri gelenlerden biridir. O ve yakın ilişkide olduğu Feratan reisi Cemşid Ağa bekler gör politikası izlemeyi tercih ediyorlar.

1938 gelip çatığında, silah kullanan-kullanmayan ayırımı yapılmadan herkesin katledildiğini fark eden Memed Ali Ağa, Cemşid Ağa'ya haber yolluyor ve evlerini terk ederek ormanda gizlenmeyi öneriyor. „Biz kenara çekilir de gözden kaybolursak, devlet bizim derdimize düşer çoluk-çocuğa bir şey yapmaz,“ diyor.

Bana anlatılanlara göre Cemşid Ağa bu öneriyi sıcak bakıyor ama karısı Nare engel oluyor. Öyle anlaşıyor ki 1. Dönem Millet-

vekili Diyap Ağa'nın kızı olan Nare, babasının devletin gözündeki prestijine güvenerek bu yola başvurmuş. Yorumlar bu yönde.

Öte yandan Memed Ali Ağa aynı günlerde oğlu Veys'i Hozat merkezindeki Alay karargahına gönderiyor. Aralarındaki sözlü anlaşma gereği, askeri yetkililerin Memed Ali Ağa ve ailesine her hangi bir suçları olmadığına, yaşamlarını istedikleri gibi sürdüreceklerine ilişkin bir belge vermeleri gerekiyor. Memed Ali Ağa oğlunu bu belgeyi alsın diye gönderiyor oğlunu. Ancak Veys karagaha varır varmaz, süngülenerek öldürülüyor. Askeri yetkililer ayrıca, kaçıp gizlenmesine fırsat vermeden Memed Ali'yi de yakalıyor, mezarı olacak çukuru kendisine kazdırdıktan sonra öldürüyorlar.

Ağzunige Ağıtında dile getirilen ilk olay Veys'in öldürülmesidir:

LAWIKA AXZUNÎGE

*Axzunîge ver de hêgayî
Memedalî vano:
„Lawo metersê ma metersîme
Veys şîyo Xozat
Ma rê ef ano.“*

Türkçesi:

Ağzunige önünde tarlalar
Memedali:
„Korkmayın, korkmayalım
Veys Hozat'a gitmiş
Af getirecek bize,“

(...)

*Usiv vano:
„Xiremalo (154) Memo xêxeko
Veys hîrê rojîyo
Alayiya Xozatî de sungî kerdö
Memedali vano:
„Lawo giran şêrê
Murşîdê Alemî Seyfî Dede
Kokim o, nêşkîno bêro*

Türkçesi:

Usiv:
Evi yıkılası budala Memo

Üç gündür
Veys süngülenmiş Alay çadırında,
Memedali:
„Ağır gidin
Alem mürşîdi Seyfî Dede
Yaşlıdır, yürüyemiyor.“

Memedali:

*Seyfî Dede Vano:
„Ez merdena xo ver nêkun
Çênê mi azev ê
Destê xo hene nêkerdo.“*

Türkçesi:

Seyfî Dede:
„Ölümüne üzölmüyorum
Kızlarım (155) genç
Ellerine kına yakmamışlar henüz“

LAWIKA QEMER AXAYÊ USIVAN (USIVÛ)

Usivan aşiret lideri Qemer Ağa, 1936 yılında Sey Rıza, Kurêşan aşiret reisi Aliyê Gaxî ve Demenan ileri gelenlerinden Ali Axayê Arekîye (Arekili Ali Ağa) ile birlikte Halvorîye gözesinde, birlikte mücadele konusunda kutsal suya taş atarak yemin etmişti. 1937 yılında Mazgirt üzerinden Harçîge nehrini geçmek üzere hareket geçen askeri birliklere karşı verilen ve saldırının geri püskürtülmesiyle sonuçlanan çatışmalara, Dersim güçleri arasında onun aşiretine bağlı silahşorlar da vardı ki oğlu Findiq (Fındık) bu çatışmalarda yer almıştı. Ne var ki kısa bir süre sonra Dersimliler arasında sağlanan bu ittifak bozuldu ve birçok aşiret ileri geleni ele geçirilip yargılanmak üzere Elazığ'a götürüldü ki arasında Qemer Ağa'nın oğlu Fındık Ağa da vardı.

Hemen aynı günlerde, Qemer Ağa (Kamer Ağa), ettiği yemini unutarak devletle işbirliğine gitti. Kendisine ait köylerden biri olan Tulik'a karakol yapılmasına izin verdi ki devlet bu sayede çok önemli bir hamleyi gerçekleştirmiş oldu. Çünkü Tulik karakolu, 1938'deki en önemli direnişin gerçekleştiği bölgedeydi. Bir süre sonra yapılmasına izin verdiği karakoldaki askerler kendisini de tu-

tuklayıp oğlu Fındık Ağa'nın bulunduğu Elaziz Cezaevine gönderdiler.

1937 sonlarına doğru ise devlet Fındık Ağayı idama mahkum etti ve Sey Rıza ile aynı gece idam edildi. Qemer Ağa ise ömür boyu hapis cezasına çarptırılıp Bolu Cezaevine gönderildi ve orada öldü.

1938'de Qemer Ağa'nın ailesi tam bir kırımla karşı karşıya kaldı, aynı günde ve aynı yerde ailenin 85 kişisi birden öldürüldü. (156)

Qemer Ağa ailesi ile ilgili ağıtın üç varyantı var elimde. Varyantlardan birinde Fındık Ağa'nın, babasının devletle işbirliği yapmasına karşı olduğuna ilişkin vurgular var.

(...)

Findik Axa vano: (157)

„Bawo ti qereqolo ke ana wertê ma
Ti nêvana ma rê saredez o.“

Türkçesi:

Findiq Ağa:

„Baba içimize getirdiğin karakol
Bizim için baş ağrısıdır, düşünmedin mi“
diyor.

Yine ağıttan, Findik Ağa'nın direnmekten yana olduğunu da ortaya koyuyor:

(...)

Tayê Xortê Çê Usiv Axayî restê ra (158)

Heq zano ke baxêde rez o

Silê Sûrî Qemer Axayî rê silam kerdo

Vano, „Axayê mi qarsê Findiqî mebe

Dîrê rojî Kemerê Çîle (159) de tifang berzo“

Türkçesi:

Usiv Axa ailesinde yetişmiş bir grup genç
Tanrı şahittir ki soylu bir bağ
Silo Sûr Qemer Ağa'ya selam yollamış:
„Ağam engel olma Fındık'a
Bir kaç gün çatışsın Kemera Çile de.“

Bu dörtlükte dikkat çeken en önemli nokta, yıllarca önce öldürülmüş olan ünlü silahşor Silo Sûr'un ağzıyla Qemer Ağa'ya selam gönderilmesidir.

Ağıtta, Fındık Ağa'nın idamı „Türk“ adı kullanılarak yerilen zulüm örneklerden biridir:

Ne lawo tirk o (160)

Lemin no zindiq o

O yo ke Elazîzê avêsayî de lemin

Fito ra dare

De lawo birayê mi Findiq o

Türkçesi

Ey halkım, (muhabatımız) Türk

Ah zındık!

Yanası Elazığ'da astıkları

Ey halkım, kardeşim Fındık.

Bir diğer varyant da aynı sözler, aşağı-yukarı aynı formda tekrarlanıyor:

Ax tirk o tirk o

Tirko zindiq o

A wo ke berdo darde kerdo

Begê mi Findiq o

Türkçesi

Ah Türk, Türk

Zındık Türk

Götürüp astıkları

Beyim Fındık.

Ağıtın, 1938 jenosidini en etkileyici şekilde anlatan tekstlerden biri olduğunu söylemek yanlış olmaz:

Amnan o amnan o (161)

Axayê mi rozû ra seme wo*

Qemer Axayî mektuve yazmış kerda

Vano:

„Qomo Olî kenê

Xortanê ma ra kam merdo, kam wes o“

Alê Usê Zengî mektuve yazmış keno

Vano:

„Apo to rê merax nêbo

Torge sano gilê Koyê Sûrî

Laşêr amo qonaxê to berdo

Abdula Pasayî

Kardî arda wertê xortone to

Heq bo az warê to de nêverdo.“

(...)

*seme: şeme

Türkçesi:

Mevsim yazdır, yaz mevsimi
Ağam günlerden cumartesi
Qemer Ağa mektup yazmış
„Tanrı aşkına söyleyin
Evimin delikanlılarından kim öldü kim
sağ, diyor

Alê Uşe Zengin mektup yazıyor
„Amca merakın giderilsin
Kırmızı Dağ'ın tepesini dolu vurdu
Sel kalktı götürdü konağını
Abdullah Paşa,
Bıçak çaldı delikanlılarına,
Tanrı üzerine yemin olsun ki
Ocağında nesil bırakmadı.

Benzer sözler bir diğer varyantta da yer alıyor:

Emer Axa mektuve rusneno vano
„Xortanê çê ma ra kam merdo kam wes o
Vano:
„Torge sano gilê Koyê Sûrî
Laşêr usto ra,
Qonaxê to bine ra berdo
Melê* serra vêsaniyê amo
Baxçê tu yo gul-sosin ra çerdo.“

Türkçesi:

Qemer Ağa mektup gönderiyor
„Evimin delikanlılarından kim ölmüş kim
sağ,“ diyor.
„Kırmızı Dağ'ın tepesine vurdu
Kalktı sel
Dipten götürdü konağını
Açlık yılının çekirgesi sardı ortalığı (162)
Kemirdi gül süslü bahçeni.

LAWIKA MERXOYÎ (MERXO AĞITI)

Merxo ağıtı, Avacıge (Ovacık)'li (163)
yaşayan Pezgewran aşireti mensubu „Çê To-
pizî“* (Topuz Ailesi)'inden Bira İvrayîm üze-
rine söylenmiş. Bira'nın Elaziz'deki devlet yö-
neticileriyle ilişkileri öteden beri çok iyiymiş
ki bunlar arasında 1938'den önce Elaziz'de
Valilik yapan Vali Ali Cemal de varmış. Hatta
il encümen üyesi olan Bira'nın Ali Celal'in çı-
kardığı „Babacan“ adındaki gazete işinde ken-
disine yardımcı olduğu da söyleniyor.

1938 geldiğinde Bira yakalandığı hastalı-
ğını tedavi etmek amacıyla İstanbul'daymış.
Orada iken de Dersim'deki askeri yığının
ve katliamın aşırı dereceye vardığını duyuyor
ve çevresinin karşı çıkmasına rağmen bekle-
meden Dersim'e dönerek Avacixe'deki ailesi-
nin yanına gidiyor. Sonra askerler alıp götü-
rüyorlar kendisini, bir-iki gün dolaştırdıktan
sonra köyüne yakın yerde „Biçîn“ denilen
yerde, bir odun yığının üzerine eli-kolu bağlı
halde oturtuyor ve ateşe veriyorlar. Yani di-
ri-diri yakılıyor.

Merxoyî ver ra ênê kewranî (164)
Nê bira ti merdena xo ver meke
Kesî de nêno na dimê dewranî
De lawo qirvanan bicêrê
Şîme ver va Heyder Bavayî (165)
Ça wende ma ra miradîyo
Keçê (166) ma ca ve cawû vêsneyî

Türkçesi:

Merxo'dan aşağıda geçiyor kervanlar
Ölümüne üzülmeye be kardeş
Kimse sonsuza kadar sürmez devranı
Hey eş-dost, alın kurbanları
Geçelim Heyder Bava karşısına
Neden böylesine derin küsmüş bize
Çulumuzu-çırpımızı yaktılar her yerde

Varyantın bir özelliği, 1938'de Dersim'de
yaşananların bizzat Mustafa Kemal eliyle ya-
pıldığının belirtilmesidir:

Keşî de nîno no dimê dewranî
De lawo fermana ma veta
Nê bira nî Mistefa Kemalî
Mi va ewraqa ma veta
Mi va nî Mistefa Kemalî
Sewqetê aşîronê Dêrsimî veto
Mi va zê celvê (167) malî

(...)

Türkçesi:

Kimse sonsuza kadar sürmez devranı
Hey kolu-komşu
Fermanımızı çıkarmış şu Mustafa Kemal
Evrakınızı hazırlamış şu Mustafa Kemal
Dersim aşiretleri için sevki emri vermiş

Bir davar sürüsü gibi.
(...)

DOMANÊ DÊRSİMÎ

Hüseyin Doğanay'ın kasetinden aldığım bu Lawik ile ilgili detaylı bilgi yok elimde. Çünkü kaseti dinleyip tekstini yazdığım zaman Hüseyin Doğanay artık hayatta değildi. Ancak tekstin içeriğinden bunun „Çê Axayê Cuxure“ (Çuxure Ağaları) adıyla bilinen aile mensuplarının kurşuna dizilmeleriyle ilgili olduğu anlaşılıyor.

Okuyucu, bu ailenin dramı ile ilgili bilgi daha geniş bilgiyi bu çalışmada yer alan „LAWI-KA ÇUXURE“ (ÇUXURE AĞITI)'nda bulabilir.

De wayî wayî (168)
Way leminê wayî, derdo wayî
Verê Kertê Mazgêrdî de lemin derdo
Domanê Dêrsimî têde top kerdî
Dest û payî girê dayî lemin keko
Fîde Xatune vana:
„Lazê mi têsan o
Cêren û ver o cêrenû ser o
Cisnê Mewranî
Koçikê awke lazê mi nêdano“
Wayî wayî lemin keçê wayî
Eze Vana:
„Keçê Fidê ti meberbe
Nî cisnê Mewranî
Kerbela de kî nîya kerdo
Minete meke“
Way leminê pepo, way.*
**pepug: hütüt kuşu*

pepo: Bir acı ifade sözcüğü olan hütüt kuşu ötüşü.

Türkçesi:

Vah vah
Vah bahtıma, vah dertlerim vah
Kerte Mazgirt önünde vah dertlerim
Topladılar Dersim çocuklarını
Bağladılar ellerini, ayaklarını vah dert
Fide Hatun
Oğlum susamış
Yalvarıyorum, yakarıyorum
Mervan soyu

Bir kaşık su vermiyor oğluma
Eze:
Hey Fide ağlama
Bu Mervan soyu
Kerbela'da da yapmış bunu
Ricada bulunma“
Vah vah, dertlerim vah

Dipnotlar:

127): 1926 Ali Boğazı Savaşı ile ilgili geniş bilgi için şu kaynaklara başvurulabilir:

1) Dersimi, Nuri, Kürdistan Tarihinde Dersim, 1990 KOMKAR Yayınları, s. 198 „Koçan Aşireti Savaşları (1927)“ bölümü. N. Dersimi olayın tarihi olarak 1927 yılını veriyorsa da doğrusu 1926'dır.

2) Koçuşağı Ayaklanması ve Bastırılması (7 Ekim-30 Kasım 1926), Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Yayını, 1972, s.174.

NOT: Genelkurmay'ın bu yayınında ayaklanmadan bahsediliyorsa da, bahsi geçen tarihte o bölgede herhangi bir başkaldırı yok. Olay tümüyle devlet kaynaklı bir sindirme hareketidir. (M. Çem).

3) Çem, Munzur, Tanıkların Diliyle Dersim'38, Peri Yayınları, 1999, s. 54-55

128) Çem, Munzur, age. s. 158

129) Bu bölgede Qizılbaş (Kızılbaş)ve Kürt aynı anlama gelmekte olup kimi devlet belgelerine de bahsedildiği gibi Alevilik Kürtlüğü temsil ediyor. Yöre halkının dilinde Kürtler dahil, Sünni olanlar ise „Türk“ olarak adlandırılmaktadır.

130) Eba Müslimê Xoresanî (Ebu Müslim'i Horasani), Horesan Valisi iken 747 yılında Emevilere baş kaldırdı. 750'de Kürdistan'da Büyük Zap kıyısında karşı karşıya geldiği Emevi hükümdarı Mervan'ın ordusunu darmadağın etti ki Mervan kendisi de yakalanarak öldürüldü. O tarihten sonra İslam devletinin yönetimi Abbasilerin eline geçti.

Eba Müslim, benim çocukluk ve gençlik yıllarıma rastlayan dönemde yöremizde halk arasında büyük bir Alevi önderi ve kutsal kişi olarak biliniyordu. İbadet sırasında ona sık-sık seslenildiğini biliyorum. Onun baltası, yani „Te-barê Eba Müslimî“, kutsal bir koruyucu, bir savunma aracı olarak kabul ediliyordu.

Ne var ki Türk-İslam sentezi kapanına sıkış-

miş Alevi örgütleri, Aleviliğin çoğu değeri gibi Eba Müslim'i de akıllarına bile getirmiyorlar.

Eba Müslim etnik olarak çeşitli spekülasyonlar yapılsa da bu gün onun Kürt olduğu kesinleşmiş sayılır. Doğu ve Güney Kürdistan'da bana anlatılanlara göre Doğu Kürdistan'da bu gün hala da halk arasında O, „Eba Müslimi Kurdî“ olarak adlandırılmakta ve anılmaktadır.

131) Sey Bertalê Qazî: Türkçe' de metinlerde Seyyid Battal Gazi olarak geçer. Babası, Hüseyin Qazî (Gazi)'dir. Bazı yazılı kaynaklarda doğum tarihi 695, doğum yeri ise Malatya olarak verilir. Ölüm tarihi 740'tır. Emevilerin Bizans İmparatorluğuna yönelik saldırılarına katılmış, yani Hıristiyanlara karşı savaşmış bir Müslümandır kendisi. Hakkında pek çok söylenti ve menkıbe var. Halk arasında bir kahraman olarak bilinir ki yaygın olmasa Malatya'ya komşu Dersim'de de bu nitelikleriyle bilinmesi anlaşılır bir şeydir. Gelecekte Türk tarih anlayışına uygun olarak onunla ilgili olarak piyasada pek çok uydurma hikaye dolmaktadır ki „Bizanslılara karşı savaşan Efsanevi Türk“ bunların başında gelmektedir.

132) Celalê Aliyê Avaşî: Bu isimdeki „Avaşî“ aslında „Avas/Abas“tır. Burada isimdeki son harfin „ş“ olması Dersim ağzında rastlanılan bir çekim formudur.

Celalê Aliyê Avaşî, Batı Dersimde yaşamış kutsal bir kişi, bir ermiş olarak bilinir. Günümüzde, ailesi Çemişgezek'e bağlı Texer (Türkçe alfabe ile „Teğər“) köyünde yaşamaktadır. Hozat-Çemişgezek-Pelür/Vacuxe (Ovacık) ilçelerinde yerleşik Şixhesenan aşiret konfederasyonunun atası yani „wayîrî“ (şihî) olarak da bilinir. Yine aynı Konfederasyonun kutsal bir ata olarak saygı gösterdikleri Şix Ahmed Dede de Celalê Aliyê Avaşî'den sonra gelen sülaleye mensup biridir. Aile, Alevi din adamları hiyerarşisinde „pirlik“ sıfatına sahiptir.

133) Gülmez Mehmet, Dersim ra ve Dare Estene Seyit Rıza

134) Çem, Munzur, age s.188

135) Çem, Munzur, age. s.185

136) Çem, Munzur, s.190

137) Halk arasında Sey Rıza Ailesine „Çê Bavayî“ (Bava Ailesi) de denir.

138) Kertê Pîrbavûn, Sey Rıza'nın merkezi köyü Ağdat'ın bitişiğinde, bu gün de aile mezarlığı olan yer.

(139) Bu durumu konuştuğum Qocan aşiret mensupları, aşiretin çatışmalara katılmaktan yana olduğunu ama bu işe komşu Qerebalıyan ve Feratan aşiretleriyle aynı anda başlamak istediklerini söylediler. Nedenini sorduğumda „Arada güvensizlik varmış. Qozan aşireti kendi başına çatışmaya başlarsa, bahsi gecen iki aşiretin kendilerine karşı devletle işbirliği yapabileceklerinden çekinmişler,“ yanıtını aldım.

140) Avdile Paşa (Paşa): 1937-38 Dersim harekatını yöneten bölge sıkıyönetim komutanı Korgeneral Abdullah Alpdoğan, bkz. Çem Munzur, age. s.198.

141) Çem, Munzur, age. s. 199

142) Zeynel Qop ve yanındakiler Alişêr ile Zerifa'yı katlettikten sonra, başlarını kesip Tümen Karargahına götürüyorlar. Şahan'ın bulunduğu bölge ise onların öldürüldükleri yer ile Tabur Karargahı arasında kalmaktadır. Cinayet yerinden Karargâha giderken Şahan'ın bulunduğu yerden geçildiği için Şahan „İki baş geçirdiler yanımdan,“ diyor.

143) Esir İmamlar, Alevilerin zulme uğradıklarını kabul ettikleri 12 İmam için kullanılan bir terim. Burada „Tornê Bavayî“ olarak adlandırılan Sey Rıza ailesinin durumu onlara benzetiliyor.

144) Çem, Munzur, age. s. 199

145) Kirmancîye: Kürtlük, Kürt toplumu, Kürtlerin ülkesi.

146) Çem, Munzur, age 201

147) Sorpîyan, Tunceli il merkezi ile Pertek yolu üzerinde bir köy. „Vilê Sorpîyanî“, köyü geçtikten sonra aşılın yükselti ya da sırttır.

148) „Vilayet“ ile Elazığ kast ediliyor.

149) Çem, Munzur age. s. 262

150) destmal û sayî:

destmale: mendil

saye: elma (tekil), sayî: elmalar (çoğul).

151) Çem, Munzur, age. s. 265

152) Tornê Mamed Axayî, Usiv Ağa için kullanılan ikinci isim.

154) Nazîmiye'ye bağlı Yêrsek köyünde bir ziyaret. Bu köyün halkından 152 kişi köyün doğu

tarafına düşen „Derê Çirî“ denilen uçurumun ardındaki derin vadide kurşuna dizildiler, ölmeyip te yaralı kurtulanlar ise süngülenerek katledildiler.

Olay ile ilgili geniş bilgi için bkz.

1) Çem, Munzur, Kule 38î, Eşinen KOMKAR, Ekim 1998, Köln/Almanya, İvrayîm'e He-cene Aliye Avansı (İbrahim Kılıç) ile yapılan „Devlete rê Eskerîye Kerdene ki Pere Nêkerd“ başlıklı Kırmancca röportaj

2) Çem, Munzur, Tanıkların Diliyle Dersim'38, Perî Yayınları, 1999, İvrayîmê Hesenê Aliyê Avasî (İbrahim Kılıç) ile yapılan roportaj, „Devlete Askerlik Yapmak ta Bir İşe Yaramadı“ başlıklı röportaj, s.109.

153) Çem, Munzur age, s. 266

*Doğu Dersim aşiretlerinin silahlarını teslim etme işine geniş bilgi için bkz. 1.Hotay Serra Usive Qurzkizî,

154) Sözcüğün aslı „xiravmalo“, Türkçede „eviykılasicâ) anlamındadır.

155) Burada adı geçen Seyfî Dede Dewreş Cemal'idir. Bu aşiret mensupları Alevilik inancındaki din adamı (rehber, pir ya da pirê-piran ya da mürşit) olabilme hak ve özelliğine sahipler. Seyfî Dede, bunların en üst düzeyindeki „mürşit“ vasfına sahiptir. Yörede çok saygı gösterilen bir din adamıdır, bu nedenle de „Murşidê Alemin“ (Alem Mürşidi) olarak nitelendirilir. Din adamlığı sıfatı nedeniyle Dewreş Cemal mensupları hemen hemen hiç silah taşımazlar ki pratikte istisnaları olsa da teorik olarak bu, aslında bütün Alevi din adamlarının uymak zorunda oldukları bir kuraldır.

Seyfî Dede'nin yakın çevresinden kimse ile görüşme olanağı olmadı. Ama tanıdık birçok kişi, O'nun iki genç kızının, askerinin eline geçmemek için kaçarak bir uçurumdan aşağıya atlamak suretiyle intihar ettiklerini söyledi bana. Doğru bir bilgi... Kızların adları „Asliye“ ile „Nazliye“ imiş.

„Di Vilikê Verê Vare“ adındaki hikayem bu olaydan esinlenerek yazıldı. Bkz:

-Çem, Munzur, Vate Dergisi, Wısar 1998, s. 66,

-Çem, Munzur, Hewnê Newroze, Vate Yayınevi, ikinci baskı, 1999, İstanbul

-Çem, Munzur, Hewnê Newroze, Vate Yayınevi, üçüncü baskı, 2019, İstanbul

-Türkçesi: İki Kardelen Çiçeği, Çem, Munzur, Ormanı Dili, Perî Yayınları,

156) Bu ailenin dramı ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Çem, Munzur, Kulê 38'î

157) Çem, Munzur, age. s.219

158) Çem, Munzur, age. s. 219

159) Kemera Çile, Usivan bölgesinde bir yöre adı.

160) Çem, Munzur, age. s. 219

161) Çem, Munzur, age. s. 219-220

162) Dersim'de son zamanlara kadar günlük dilde sık -sık „Serra Wesaniye“ (açlık yılından) bahsediliyordu. Anlatılanlara göre 20. yüz yılın başlarında çekirge saldırısına uğrayan Dersim ve çevresinde ekinler tahrip edildiği için açlık çekilmiş. Ancak hangi yıl olduğunu kesin olarak bilene rastlayamadım.

*mele: çekirge. Ağıtın bir varyantında da „mele“ yerine onunla es anlamlı olan „çek-çeko“ geçer.

*Topiz Ailesinin başına gelenler ve Bira İvrayîm'in öldürülmesi ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.

Çem, Munzur, Kulê'38î, Weşanên KOMKAR, Kırmancca (Zazaca), 1998, Köln-Almanya, İ. Topizî ile yapılan „Zulimî 38 ra Dima ki Dewam Kerd“ başlıklı röportaj, s. 151 ve devamı.

-Çem, Munzur, aynı eser, Weşanên Rûpel, 2019, İstanbul,. Topizî ile yapılan „Zulimî 38 ra Dima ki Dewam Kerd“ başlıklı röportaj.

Röportajın Türkçe çevirisi: Çem, Munzur, Tanıkların Diliyle Dersim'38, Perî Yayınları, 1999, İstanbul, s. 126 ve devamı, 'Zulüm '38'den Sonra da Devam Etti' başlıklı röportaj.

163) Ovacık halk arasında Avacixe Vacixe ya da Pilur olarak söylenir. Resmi adı ise „Ovacık“tır.

165) Çem, Munzur, age. s.221, Heyder Bava: Yörede bir ziyaret.

166) keçe: çul. Keçê ma: Çulumuz.

167) Celv: grup, sürü, sürme kararı. Celv vete-ne: Sürme kararı vermek.

168) Çem, Munzur, age.